300.714

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

HUSZÁR LAJOS

LVIII–LIX. ÉVFOLYAM

1959–1960

KIADJA

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

1960

TARTALOM

Kerényi András: Sztálinvárosi kelta éremlelet 3
Kádár Zoltán: Venus Victrix ábrázolása a császárkori érmeken 7
Fitz Jenő: Septimius Severus-kori dénárlelet Mór—Felsődobosról 16
Lakos János: II. Ulászló pénzverése 23
Horváth Tibor Antal: A magyar aranyforint értékváltozása 1490—1700 között 33
Huszár Lajos: Fémpénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején 51
Sugár István: Eger város 1860. évi szükségpénzének története 56
Ambrus—Kupa: Magyar papírpénztervezetek. 1918—1946. 60
Soós Gyula: Ferenczy Béni érmei 65
Keresztényi József: Az Egyetemi Könyvtár szerepe a XVIII—XIX. század érmészetében 70
Éremleletek 75
Irodalom 76
Szakosztályi élet 81
Résumés français 83

A végén 7 képes tábla

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

Célja a numizmatika tudományos művelése és a hazai éremgyűjtés fejlesztése

A szakosztály kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 10 Ft.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, továbbá tudományos kérdésekben való érdekődések, valamint leletek, meghatározások és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérdések közvetlenül a szakosztály címére küldendők.

Szakosztályi ügyekben, új tagok felvételét illetőleg, valamint reklamációk dolgában is Huszár Lajos dr. szakosztályi titkár intézkedik. Címe: Budapest, Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400/39. mellék.

Tagdíjfizetések és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a szakosztályi pénztáros, Kerényi András dr. ad felvilágosítást. Címe: Budapest VIII. Múzeum-krt. 14—16. A szakosztály csekkszámlája 51.010 sz.

A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár a szakosztályi helyiségben Ambrus Béla és Pál Ferenc könyvtárosok, valamint Tolnay Iván dr. gyűjteményőr kezelésében áll hivatalos órák alatt a tagok rendelkezésére.

A szakosztály felsorolt tisztviselői hivatalos óráikat minden csütörtökön du. 6—8 óra között tartják a szakosztályi helységben (VIII., Csepreghy-utca 4., II. emelet 15. ajtó.)

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

HUSZÁR LAJOS

LVIII–LIX. ÉVFOLYAM

1959–1960

KIADJA

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

1960

TARTALOM

Kerényi András: Sztálinvárosi kelta éremlelet 3
Kádár Zoltán: Venus Victrix ábrázolása a császárkori érmeken 7
Fitz Jenő: Septimius Severus-kori dénárlelet Mór—Felsődobosról 16
Lakos János: II. Ulászló pénzverése 23
Horváth Tibor Antal: A magyar aranyforint értékváltozása 1490—1700 között 33
Huszár Lajos: Fémpénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején 51
Sugár István: Eger város 1860. évi szükségpénzének története 56
Ambrus Béla—Kupa Mihály: Magyar papírpénztervezetek 1918—1946. 60
Soós Gyula: Ferenczy Béni érmei 65
Keresztényi József: Az Egyetemi Könyvtár szerepe a XVIII—XIX. század érmészetében 70
Éremleletek 75
Irodalom 76
Szakosztályi élet 81
Résumés français 83

A végén 7 képes tábla

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Műszaki felelős: Pataki Ferenc
A kézirat érkezett: 1959 X. 10 — Példányszám: 700 — Terjedelem: 12 (A 5) ív

59.50202 — Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

Sztálinvárosi kelta éremlelet

1958 júniusában a Sztálin-Vasműtől délre, a kohótól mintegy kilométernyi távolságban ifjú Butyorka János Sztálinváros-óvárosi lakos kukoricakapálás közben igen gazdag ezüst kelta éremleletre bukkant. A lelet mintegy 300 db tetradrachmából áll. A múzeumnak 280 db-ot sikerült megszereznie a leletből, a többi, mintegy 20 db, magánkézben van. Az egész lelet tisztán Philippeus-utánzatokat tartalmaz, és egy agyagbögrében volt elrejtve. Magamnak is alkalmam volt megnézni a lelőhelyet, és úgy láttam, hogy a pénzeket rejtő edényből azért sikerült csupán olyan néhány darabkát megtalálni, amelyekből az eredeti edény többé nem rekonstruálható, mert az ekevas már régebben összetörte az edényt, és darabjait széthurcolta. Maguk az érmek sem voltak egészen egy csomóban, hanem egy centrális hely körül nagyobb területen elszórva, lefelé a lejtő mentén, ahogyan az ekevas széthúzta a barázda mentén. A legmagasabb ponton volt a legnagyobb tömeg, és attól távolabbra egyre kevesebb darabot találtak. Maga a lelőhely domboldalon van. Eredetileg a lelet jó mélyen lehetett elrejtve, ha több mint kétezer évre volt szükség, amíg a domboldal annyira lekopott, hogy az elrejtett kincs a föld felszínére került. A múzeum által megszerzett 280 db összsúlya 3708 g, így egy darab átlagsúlya 13,25 g. A lelet darabjai igen jó állapotban vannak, a pénzek tehát vagy egyáltalán nem, vagy csak alig voltak forgalomban. A lelet különben úgynevezett vegyes lelet. Zömét a múzeumba került 280 db-ból 239 db a Pink 434. számú típus példányai alkotják (I. t., 1—12. sz.), 32 db Pink 457-es számú típusnak felel meg (I. t., 13—15. sz.), a fennmaradó 9 db Pink 408. számú típushoz tartozik (I. t., 16—17. sz.).

A lelet legnagyobb részét alkotó, tehát a Pink 434. sz. típushoz tartozó példányok előlapján jobbra néző Zeus-fej van három sor levélből álló babérkoszorúval. A fül a koszorú alsó sorának egyik babérleveléből van képezve úgy, hogy a fülkagyló maga a levél, mely csak annyiban tér el a többi levéltől, hogy a fül vonalait követve hajlik lefelé, és a fülcimpa helyén pontban végződik. Az alsó levélsor alatt a homlokon és a halántékon még egy vékony cikcakkos vonal látható a legtöbb példányon (I. t., 4. sz.). A haj a koszorú alól három csomóban lóg le úgy, hogy két csomó a nyak hátsó részéhez simul, a harmadik pedig előre ível a mell felé. A koszorú középső sorának két utolsó leveléből két indaszerű vonal csüng a nyakba, mint a koszorút a fejhez erősítő szalag maradványa (I. t., 11—12. sz.). Szakálla szintén babérlevél-formájú elemekből van kiképezve, de oldalt, a felső részét a koszorú alatt lelógó és elvékonyodó hajcsomó helyettesíti. A bajusz éppen olyan levélképződmény, mint a fül, ugyanúgy pontban végződik, de vízszintes irányban hajlik az orr alá. Ez az előrehajlás, illetve annak pontvégződése helyettesíti a felső ajkat, az alsó ajak szintén csak egy önálló kis pont. Hosszú, egyenes orra van. A típuson belül szemképzés szerint több változatot különböztetünk meg. A 239 db-ból mindössze 18 példányon találunk normális szemábrázolást (I. t., 11—12. sz.). A típus példányainak legnagyobb részén úgynevezett T szem van, amely úgy keletkezett, hogy a szemöldököt egy vastag vízszintes vonal alkotja, és ebből lóg le a szem helyén egy ékszerűen elvékonyódó függőleges vonal (I. t., 1—6. sz.). Egymás mellé állítva e típus példányait, fokozatos romlást látunk a kidolgozásban, és ennek folyamányaként a szemábrázolásban is változás történik. A legkorábbi példányokon az ábrázolás éles és apró részletekig menő, később durvul a stílus, és vele együtt a szemet helyettesítő függőleges vonal egyre inkább rövidül (I. t., 5—6. sz.), majd csak egy kicsiny háromszögfélét alkot (I. t., 7. sz.), míg végül teljesen eltűnik, és az arc egészen szem nélkül marad (I. t., 8. sz.).

A hátlapi ábrázoláson jobbra haladó lovast látunk. A lovas feje mögött _|_| szögletes vonal, a ló szügye előtt <, felemelt bal mellső lába alatt ⊓ és a hasa alatt triquetrum. A ló szája kacsacsőrhöz hasonló, füle a feje tetején hátrasimul, és mintegy a fül folytatása a sörény, mely egyszerű pontsorból áll. A ló farka a farból két vonallal indul fölfelé, és félkört alkot, a félkör végén összesimul, és utána lefelé már három szétágazó vonallal folytatódik. A ló lábai kettős vonalból vannak alkotva, és minden élesebb hajlatot egy nagyobb gömbös jelez. A ló

MAGYAR

a bal mellső lábát minden példányon felemeli, a jobb hátsó lábát egyes példányokon szintén felemelve tartja, más darabokon az alapvonalon áll. Az alapvonalat pontsor alkotja. Vannak olyan példányok, amelyeken a ló mellső lábai között nincsen semmi jegy (I. t., 9. sz.). A lovas lábnélküli, csak a felső teste van meg. Az egyik karját előretartva emeli, a másikat hátul a csípőjéhez szorítja. A lovas feje kérdőjel formájú, csak mivel jobbra halad, így annak tükörképe. Ha a lovas fején szemábrázolás is van, úgy az a kérdőjelben egy egyszerű pont (I. t., 3., 5., 7., 8. sz.).

Ezeket az előlapi és hátlapi eltéréseket figyelembe véve, a típuson belül a következő alcsoportokat figyelhetjük meg, melyek alapján a típushoz tartozó 239 db így oszlik meg:

1. 9 db-on Av. Zeusfej rendes szemmel, Rv. lovas szemmel.
2. 9 „ Av. Zeusfej rendes szemmel, Rv. lovas szem nélkül.
3. 8 „ Av. Zeusfej szem nélkül, Rv. lovas szemmel.
4. 3 „ Av. Zeusfej szem nélkül, Rv. lovas szem nélkül.
5. 30 „ Av. Zeusfej T szemmel, Rv. lovas szem nélkül. Éles veretek, a hátlapi jegyek élesvonalúak.
6. 11 „ Av. Zeusfej T szemmel, Rv. lovas szem nélkül. Az előlapon a verőtövön keletkezett hiba miatt a T szem hátsó hajlatában rögös dudorok (I. tábla, 4. sz.).
7. 44 „ Av. Zeusfej T szemmel, Rv. lovas szemmel. A hátlapi jegyek vastagabb vonalúak.
8. 17 „ Av. Zeusfej T szemmel, Rv. lovas szem nélkül. A jegyek szintén vastagabb vonalúak.
9. 20 „ Av. Stílusromlás következtében a T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szemmel. Nem éles veret.
10. 39 „ Av. A T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szem nélkül. Nem éles veretek.
11. 7 „ Av. A T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szem nélkül, és a triquetrumnak csak az alsó ága látszik, stílusromlás következtében.
12. 16 „ Av. T szem helyett kis háromszög, Rv. lovas szemmel.
13. 4 „ Av. T szem helyett kis háromszög, Rv. lovas szem nélkül.
14. 6 „ Av. T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szem nélkül és a ló mellső lábai között nincs ⊓ jegy.
15. 14 „ Av. T szem helyett kis háromszög, Rv. lovas szem nélkül és a ló mellső lábai között nincs ⊓ jegy.
16. 2 „ Av. A T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szemmel, a lovas feje mögött ∧∧/ vonal, és a hátratartott kezét is fölfelé emeli.

A lelet következő csoportját a Pink 457-es számhoz tartozó 32 db alkotja. Előlapon babérkoszorús, szakállas Zeusfej jobbra. Elől a haj erősen kiugrik a homlok elé, szakálla erősen bozontos, de csak az állat fedi, az oldalszakáll helyén csak egy hosszúkás babérlevélszerű elem van a fül mellett. Sima arcrésze erősen domború, orrcimpa ponttal jelölve, száját két kis pont jelzi, mélyen lent az állszakáll előtt. Hátlapon lovas balra. A ló sörénye pontsor, farka két vonalból indul fölfelé félkörben, a félkör végén összesimul, utána három vonallal folytatódik lefelé. A lovasnak csak egy hátra támaszkodó keze van. Fején tarajos sisakutánzat, melynek forgója egy körben végződik. A lovas feje fölött ⊓∧∧∧∧ írásutánzat, a ló szügye előtt [o] jegy, mellső lábai között négyágú csillag, alapvonal három levélből képezve. Ez a típus képviseli a leletben a legkisebb súlyt. Csak 9 db éri el, illetve lépi túl a 13 g-ot, a többi mind annál kevesebb, a legkönnyebb 11,58 g.

A harmadik típus, mely Pink 408. számnak felel meg, mindössze 9 darabbal van képviselve a leletben. Előlapon babérkoszorús szakállas Zeusfej, mely élesen kidomborodik a mezőből, és éppen ezért a koszorú és az arc érintkezésénél mély árkot látunk. Ennek is dús szakálla van az állán, oldalszakáll nélkül. Hátlapon jobbra haladó lovas. A ló hosszú lábú és hosszú nyakú, füle a feje búbján hátrafelé hajlik, sörényét pontsor helyettesíti, a mellső bal lábát felemeli, az alapvonal pontsorból áll. A lovasnak nincsen keze, fején sisak, félkörben vastag vonalban hátrahajló forgóval. Feje fölött egy pont, feje mögött ⊓ jegy. Pink[1] a lovas sisakját Zipfelmütze-nek, vagyis bóbitás sapkának nevezi. Az egész inkább olyan, mintha a lovas fején nem lenne semmi, csak a haja lenne copfba fonva, és a copf kunkorodna hátra. Egyik-másik példányon a copf végén szalagcsokorszerű kötés is látszik (I. t., 17. sz.). Az előlapi fejábrázolás az Audoleon típusból származtatható le. De ha az előlapi ábrázolásnál az Audoleon típus szolgált mintául, akkor a hátlapi ábrázolásnál is feltétlenül számolnunk kell az Audoleon típus hatásával. Ott pedig sisakos lovast látunk, melynek sisakforgója hullámvonalban lóg lefelé. A Nemzeti Múzeum gyűjteményében azonban ismerünk olyan rokon veretet is, amely az előlapi ábrázolás tekintetében, legalábbis ami a nyakbahulló haj művészi megoldását illeti, szintén ebbe a csoportba tartozik. Ezen hátlapi lovas fején háromszögletű sapkát látunk

[1] *K. Pink*, Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. Diss. Pann. Ser. II. Fasc. 15. Budapest, 1939. p. 94.

gombbal a csúcsán, és a sapka alól lóg ki a haja, hátrafelé kunkorodva, mint a mi lovasunké. Mivel a mi lovasunk feje fölött is ott a pont, úgy gondolhatnók, hogy ez a sapkagomb maradványa. Azonban alaposan szemügyre véve kiderül, hogy a háromszögletű sapka sem igazi sapka, hanem rosszul utánzott sisak, mert a hátsó részén jól megkülönböztethető a sisaktaréj és a sapka csúcsán levő gomb, a sisak forgógombja.

A sztálinvárosi lelet nem egyedülálló. Már az irodalomból is jól ismert az 1874-ben felszínre került zichyújfalusi lelet, mely 268 db-ot tartalmazott.[3] Ez a lelet sokkal egységesebb, mint a mi mostani leletünk, mert csak öt darab nem tartozik a főtípushoz, a többi mind a Pink 434. számú típus darabja. A fennmaradó 5 darabból is csak egy olyan darab van, mely a mi leletünkben is előfordul. A két vezérlelet alapján nyilvánvaló, hogy a Pink 434. számú típusnak a fő forgalmi és így keletkezési területe is Fehér megye volt. Sajnos semmi olyan régészeti adattal nem rendelkezünk, amely lehetővé tenné e típus veretési helyének pontos megállapítását. J. Filip[4] összefoglaló munkájában i. e. 125—50-re teszi a kelta oppidumok virágzásának, a kelta gazdasági és kereskedelmi expansio kicsúcsosodásának a korát. Ez volt a kelta vaseszközök tömeges gyártásának, valamint a pénzverésnek a kora. Ez azt jelenti, hogy ebben a korban erős közösségi centrumok fejlődtek ki, ahol a virágzó ipar mellett pénzveréssel is foglalkoztak. Mivel egy-egy nagyobb területre egy típusú kelta pénz jellemző, valószínű, hogy gyártási helye is ugyanazon a területen volt. A Dunántúlon több önálló pénztípust különböztetünk meg, következésképp feltételezhetjük, hogy legalább ugyanannyi önálló pénzverőműhely is működött e területen. Ez ideig sajnos csak a szalacskai pénzverőt ismerjük. Minthogy típusunk két vezérlelete Fehér megyei, a pénzverőműhelyt is valahol itt kell keresnünk. A magyar régészek leletünk előkerülésének területén, az egykori Intercisa helyén nagyarányú ásatásokat folytattak.[5] A régészek megállapítása szerint az ásatások során sehol sem kerültek elő a rómaiakat megelőző illyr—kelta lakosság telepei, sőt emlékanyaga sem, pedig ha Intercisa területén, vagy annak közvetlen szomszédságában a rómaiakat megelőző illyr—kelta lakosságnak itt telepe vagy temetője lett volna, az ásatások során az erre utaló régészeti anyag bizonyára előkerült volna.[6] Persze ez a megállapítás ilyen formában nem egészen fedi a valót, mert valami kevés régészeti leletet azért csak ismerünk erről a területről. Ilyenek: 1877-ből 3 tagú hólyagos lábperec, 1908-ból bronz övlánc, 1933-ból 2 db lánccal összefűzött madárfej típusú fibula, a Schmidt-gyűjteményben 1 durva, kézzel formált, nyers agyagszínű bögre és egy középszürke, omfalosszal ellátott bögre.[7] Ezeken kívül 1951-ben bronzkori urnatemető ásatása közben egy közép La-Tène jellegű hamvasztásos sírból 2 fibula és 1952-ben szintén közép La-Tène jellegű két csontvázas sír került elő.[8] Ez a régészeti anyag azonban még mindig kevés ahhoz, hogy ennek alapján itt kelta oppidum vagy különösen pénzverő létezését föltételezhetnénk. A probléma megfejtésével tehát várnunk kell, amíg a régészeti kutatás erre pozitív feleletet tud adni.

A típus egyes darabjai előfordulnak Fehér megye területén kívül is. Az eddig ismert biztos lelőhelyű darabok a következők: Bonyhád (Tolna m.) 25—30 db,[9] Sióagárd (Tolna m.) 4 db 12,26, 12,36, 12,08 és 12,42 g Nemzeti Múzeumban, Tormás (Tolna m.) 1 db Forrer 296. sz., Kiskőszeg (Baranya m.) Dess. 524. sz., Somlyó (Veszprém m.) 1 db, Győr 2 db (N. K. 1915. 97), Győr környéke 4 db 13,20, 12,10, 13,25 és 13,32 g (N. K. 1913. 61, 2—5. sz.), Asszonyfa (Győr m.) 1 db (N. K. 1915. 97), Ravazd (Győr m.) 1 db győri múzeumban, Buda 1 db (N. K. 1909. 144), Vecsés 1 db 13,33 g. Fadgyas-gyűjtemény, Hont m. 1 db (N. K. 1915. 72.), Görgő (Szepes m.) több példány (N. K. 1914. 123.), Ungvár 1 db 12,07 g. Nemzeti Múzeumban, Bács (Bács m.) 1 db 12,76 g (N. K. 1916. 55.).

[2] Uo. XXI. t. 410. sz.

[3] Mivel Gohl Ödön a zichyújfalusi leletet N. K. 1907. 14. 1.-on csak röviden ismerteti, itt igyekszem pótolni a Gohlnál hiányos vagy téves adatokat. A régi iratokból kiderült, hogy pontosan 268 db volt a leletben, és csak 5 db nem tartozik a Pink 434. sz. típushoz. És ezek közül is csak 1 db van, amelyik a sztálinvárosi leletben is szerepel. Egy másik példány a Dess. 326. számnak a változata, eléggé silány kivitelben, a többi 3 db mind bevágott Philippeus. Mivel a példányok nem maradtak a múzeumban és ábra sincs róluk az aktában, így nem lehet megállapítani, hogy eredeti Pihilippeusokról van-e szó, vagy pedig korai utánzatokról. A Nemzeti Múzeum az egész leletből csak 15 db-ot tartott meg.

[4] *J. Filip*, Keltové ve středni Evropě, Praha 1956. p. 220—223.

[5] Az ásatás eredményei az Intercisa (Dunapentele—Sztálinváros) története az ókorban I. Budapest, 1954. és II. 1957. kétkötetes munkában publikálva.

[6] Intercisa I. p. 194.

[7] *Hunyadi Ilona*, Kelták a Kárpátmedencében. Régészeti Füzetek 2. Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Múzeum, Budapest, 1957. p. 72.

[8] Lásd a 6. jegyzetet.

[9] *K. Pink* i. m. p. 97. — Pink ezt az adatot Jónás Elemértől vette. Én összegyűjtöttem az összes magyarországi köz- és magángyűjtemények kelta éremanyagát, de ezzel a lelettel nem találkoztam.

A leletünkben szereplő másik két típus forgalmi területének egyelőre ugyanazt tudjuk megjelölni, mint az első típus esetében, annál is inkább, mert a Pink 457. számú típusból leletünkön kívül mindössze néhány szórvány darabot ismerünk, és valamennyi lelőhely nélküli példány. Biztos lelőhelyű darabok ebből a típusból csak a sztálinvárosi leletben szerepelnek. Bár a zichyújfalusi leletben 1 darab sem szerepel ebből a típusból, a sztálinvárosi leletben előforduló 39 db mégis olyan magas szám, hogy nem tekinthetjük idegen területről odakerült pénzeknek, hanem ezt a típust is ugyanezen a területen verték, mint az előzőt. Ugyanez a helyzet a Pink 408. számú típussal is. Ebből egy példány szerepel a zichyújfalusi leletben is, és egy darab Hont megyében került elő (N. K. 1915. 62.). Leletünkön kívül tehát csak két darab biztos lelőhelyű ebből a típusból, a többi különböző magángyűjteményekből ismert 9 db mind ismeretlen lelőhelyű.

A lelet kronológiájára a következőket mondhatjuk: Végigszemlélve az egész leletet, megállapíthatjuk, hogy a sztálinvárosi leletben szereplő mindhárom típusnál egyformán stílushanyatlást észlelhetünk. Különösen a Pink 434. számú típushoz tartozó példányok legélesebb veretein a Zeusfej ábrázolása igen közel áll az eredeti Philippeusok előlapi ábrázolásához, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezek a veretek a dunántúli barbár utánzatok legkorábbi termékeihez tartoznak. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a stílusromlás igen rövid idő alatt következett be, mert hiszen ugyanebben a leletben szereplő, már egészen durva stílusú példányok mellett a jó stílusú példányokon kopásnak úgyszólván semmi nyomát nem találjuk. Ezt a jelenséget csak úgy tudjuk magyarázni, hogy az egész típus veretési ideje igen rövid lehetett. Tudjuk, hogy az önálló törzsi pénzverés csak a balkáni scordiscusok politikai hatalmának megszűnése után, vagyis i. u. 110 után indulhatott meg. Ennek alapján leletünk keletkezési idejét a 90-es évek tájára tehetjük.

Kerényi András

Venus Victrix ábrázolása a császárkori érmeken

A görög Aphrodité- és a római Venus-kultusz történetének összehasonlítása az antik vallástörténet egyik legtanulságosabb fejezete abból a szempontból, hogy a különböző társadalmi és politikai tényezők rokonlényegű istenalakok esetében mennyire eltérő jelenségeket hoznak létre. A római Venus-kultusz alakulását kétségkívül döntően befolyásolta az a mitikus hagyomány, amely szerint ez az istennő mint Aeneas anyja, egyben a római nép ősanyja is. Ez a mitikus hagyomány, túlmenően a vallási élet keretein, a hatalmi ideológia fontos politikai tényezőjévé vált, különösen a köztársaságkor végén Sulla, majd Pompeius és Caesar felfogásában, akik nemcsak a Venus *Genetrix*-et, hanem a *Victrix*-et is különös tiszteletben részesítették. Venus Victrix későköztársasági tiszteletének az utóbbi évtizedek kutatása különös figyelmet szentelt, elegendő legyen Giovanetti,[1] továbbá legújabban Schilling[2] és Koch[3] munkáira gondolnunk, azonban Venus triumfális jellegének vallástörténeti és tipológiai vonatkozásait a római császárkor vallási, művészeti és politikai életében a kutatás kevésbé dolgozta ki. Bár a probléma megvizsgálásához történetileg és művészileg egyaránt a numizmatikai anyag nyújtja a legbiztosabb támpontot, a teljes kép kibontása szempontjából a kevésszámú monumentális ábrázolásra is figyelmet kell fordítanunk, de talán ennél is sokkal fontosabb a feliratos anyag bevonása vizsgálatainkba. Az epigrafikai adatok tanúsága kiegészíti az éremanyag által nyújtott képet, másrészt számunkra, a magyar föld ókorának kutatói részére, azért is jelentős, mert a dunai provinciák idevonatkozó feliratai e kultusz eredetének felderítését is elősegítik.

A kultusz gyökerei, mint említettük, a római társadalom vezetőrétegében már a köztársaság idejére nyúlnak vissza, Giovanetti Venus Victrix Sulla-kori tiszteletében jellegzetesen római vonást lát,[4] ne felejtsük el azonban, hogy a győzelmet hozó Aphrodité tisztelete a klaszszikus görögség számára sem volt ismeretlen : a fiatalabbik Polykleitos, Naukydes tanítványa, a spártaiak megbízásából i. e. 405-ben az Aigospotamoi mellett vívott csata emlékére elkészítette a kardkötővel ábrázolt győzelmes Aphrodité szobrát.[5] Nem részletezve a thessaliai és az argolisi *Aphrodité nikephoros* kultuszát,[6] különösen fontos a sullai Venus-tisztelet szempontjából a hellenisztikus kisázsiai előzmények, elsősorban a seleukida Aphrodité Nikephoros smyrnai kultusza, amely I. Antiochos Sotér nejének, ill. Demetrios Poliorketes leányának, Stratonikének (ur.: 280—261) tiszteletéhez kapcsolódik,[7] továbbá Aphrodité Strateia-kultuszához.[8] Azt a feltevést se hagyjuk figyelmen kívül, amit az előbbi kultusszal kapcsolatban Wilcken vetett fel, hogy ti. e kultusz kialakulásában valószínűleg a semita Astarte-tisztelet hatását kell látnunk.[9]

[1] *E. Giovanetti*, La religione di Caesare, Milano, 1937, passim., főként : 88. skk., 104—, 254—, 302—, 315—, 382— stb.

[2] *R. Schilling*, La religion romaine de Vénus depuis les origines jusqu'au temps d'Auguste, Paris, 1954, passim, főként 25, 163, 244, 296—, 300, 305, 344—, 349—, 365. stb.

[3] *C. Koch*, Untersuchungen zur Geschichte der römischen Venus-Verehrung, Hermes, 83, 1955, 41—.

[4] *E. Giovanetti*, i. m. 89.

[5] *F. Hauser*, Die Aphrodite von Epidauros, RM, XVII (1902) 232. — *G. Calza*, Afrodite armata, Ausonia, IX (1919), 172. — *G. Lippold*, Die griechische Plastik, Handbuch d. Archäologie, V. Lief.(I. Lief. d. 3. Bd.), München, 1950, 200., 68. t. — *A. Frova*, L'Afrodite Musa di Milano, Boll. d'arte XXXIX (1954), 97—, 3—6. képek. Vö. még *Hekler A.*, Arch. Ért. 1913, 277—, 2. ábra (278. o.-on), Heklernek az aquincumi szoborral kapcsolatos fejtegetéseit részletesen cáfolom : Újabb adat a pannoniai Róma-kultusz történetéhez (Az aquincumi ún. „Venus Victrix" ikonográfiai és történeti problémái), Bud. Rég. s. a.

[6] Vö. *Dümmler*, „Aphrodite" in PWRE, I, 2730, 2738. — *G. Wissowa*, Religion u. Kultus der Römer, München, 2, 1912, 91. — *Ua.* in *Roscher*, Myth. Lex. 94—, 195—.

[7] *Dümmler*, i. m. 2754 ; *Gebhardt* „Stratonike" in PWRE, II. R. VI. Hb. 319. — *Ua.*, „Stratonikis" in PWRE, II. R. VII. Hb. 325. — *M. P. Nilsson*, Geschichte der griechischen Religion, Handbuch d. Altertumswiss. II. Teil. II. B. München, 1950, 84, 101, 158.

[8] *Gebhard*, „Strateia" in PWRE, II. R. VII. Hb. 319

[9] *Wilcken*, „Antiochos" in PWRE, I, 2452.

A köztársaságkori Venus Victrix-tisztelet szempontjából a Pompeius által i. e. 55-ben a rómavárosi Capitoliumon emelt templom[10] után a legfontosabb Julius Caesar Venus Victrix kultusza. E kultusz mitikus alapját Caesar leszármazása adta meg: a Julius nemzetség Venus unokájának Julusnak utóda.[11] Caesar a pharsalosi csata előtt Venus Victrixnek a győzelem esetére templomot ajánl, s bár a győzelem után ezt mégis Venus Genetrixnek dedikálja, ez a tény nem jelenti azt, hogy Caesar Venus kultuszában Victrixnek szerepe csökkent volna, hisz a polgárháborúkban aratott utolsó győzelmét a mundait is neki köszönte.[12] Az istennő alakjának ábrázolása gyakori típus Caesar érmein, azonban e típusok: álló, amazonszerűen ábrázolt, lándzsát és pajzsot tartó istennő,[13] vagy a hasonló jellegű, jobbjával lándzsára támaszkodó, baljában sisakot tartó alak,[14] továbbá az előrenyújtott jobbjában Viktóriát tartó típusok változatai[15] mind a korábbi, az Epidaurosból ismert ifjabbik Polykleitos-féle szobortól, mind az alább tárgyalandó Augustus-kori típustól különböznek.

A győzelmes Venus császárkori tisztelete szervesen kapcsolódik politikailag és vallástörténetileg Octavianus „isteni apjának" Caesarnak Venus-tiszteletéhez.[16] E kultusz központjában Wissowa szerint a kapitoliumi Venus-templom kultusz-szobra állott,[17] amelyik az istennőt hátulnézetben, leeresztett ruhában *Aphrodité Kallipygos* típusában ábrázolta, amint dárdát tartó baljával a hátamögötti oszlophoz támaszkodik, előrenyújtott jobbkezében pedig sisakot tart. E típust *Ἀφροδείτη τῇ ἀνεικήτῳ* és *Veneri Victrici* feliratú gemmákról[18], továbbá Octavianus pénzeiről (II. t., 1., 2. képek) ismerjük.[19] Gisella M. A. Richter nemrégiben kifejtett véleménye szerint ez a típus i. e. IV—III. századi, eredetiben nem ismert szoborra megy vissza, és a Julius Caesar gyűrűjén szereplő gemma is e típusra utalt.[20] E véleményt teljes egészében nem tartjuk elfogadhatónak, ill. némileg módosítanánk oly módon, hogy egyrészt figyelembe véve a hellenisztikus Aphrodité Strateia, ill. Stratonikus kultuszt, valószínűleg i. e. 280 táján készült hellenisztikus-kisázsiai bronzszoborban kell látnunk e kompozíció eredetijét, amely inkább a korábbi, talán seleukida—pergamoni típushoz kapcsolódott, mint a Julius Caesar-féléhez, amely — az éremképek tanúsága szerint némileg az epidaurosi Aphrodité típust fejleszti tovább, bár attól is jelentős vonásaiban különbözik. Kétségtelen azonban az a tény, amit már fentebb is említettünk, hogy Octavianus Venus Victrix tiszteletének hangsúlyozásával a caesari vallás-politikai felfogás folytonosságát akarja nyomatékosan aláhúzni, tovább folytatni, kiteljesíteni.[21] Bár sem a pénzein, sem a császár panegyricusát legmélyebben kifejező vergiliusi Aeneisben nem szerepel Venus jelzőjeként a *Victrix* megjelölés, nem kétséges, hogy akár az említett éremkép, akár pedig az Aeneis VIII. énekében a 671—713. sorokban leírt actiumi csata ábrázolásában (Aeneas pajzsán) az egymással szemben felvonuló keleti és klasszikus istenek harcos csoportjában, a császár oldalán szereplő Venus alakjában nemcsak a *Genetrix*-et, de méginkább a *Victrix*-et kell látnunk, annál is inkább, mert hiszen az éremtípusok közt is csak egyetlenegy Venus-ábrázolás szerepel, az említett Victrix típus! Wissowa különben egyenesen feltételezi azt, hogy az említett Octavianus-kori Venus típus egy Marsot és Venust ábrázoló kétalakos kompozíció egyik tagjának utánzása,[22] tehát a *Mars pater* és a *Venus Genetrix* fogalom itt szorosan

[10] *G. Wissowa*, De Veneris simulacris Romanis, Ges. Abh. zur röm. Religions- und Stadtgeschichte München, 1904, 57. — *Ua.*, „Venus", in *Roscher*, Myth. Lex. XCIV—XCV. Lief. 19. — *E. Giovanetti*, i. m. 254—, legújabban főként *R. Schilling*, i. m. 296. — továbbá *C. Koch*, 44— (u.-itt lásd a vonatkozó auctorhelyeket is).

[11] *E. Giovanetti*, i. m. passim, főként: cap. II., 57. — *R. Schilling*, i. m. 301—.

[12] *E. Giovanetti*, i. m. 315.

[13] *E. Giovanetti*, i. m. XXV—XXVI. t.

[14] *E. Giovanetti*, i. m. VII. t. (itt jól látható, hogy a balmell — hasonlóan a fegyveres Aphrodite epidaurosi szobrához — fedetlen). — *R. Schilling*, i. m. 319—, XXXI. t. 3.

[15] *R. Schilling*, i. m. XXX. t. 5., 6. (ülő Venus Victoriával és sceptrummal), 7. magyarázatokat: 433—.

[16] Erről legújabban: *R. Schilling*, i. m. 324—.

[17] *Wissowa*, in Roscher, i. m. 199—.

[18] E gemmákra vonatkozó legújabb irodalmat lásd: *G. M. A. Richter*, Metropolitan Museon of Art, New York. Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan, and Roman, Roma, 1956 73-no, 300—301., XLII. t.

[19] *Wissowa*, i. m. 199. (korábbi irodalommal), 7. kép; *H. Mattingly*, Coins of the Roman Empire in the British Museum, 1 (1923) CXXIII—, no. 599—601., 14. t., 16—17 (ezüstdénárok); *N. A. Maskin*, Augustus principatusa, magy. kiad. Bp., 1953. IX. t. 1., 498. o., vö. még 454—; *R. Schilling*, i. m. 330—, XXXI. t.7. *Caesar Divi filius* felirat a hátlapon levő fegyveres Venus mellett.

[20] *G. M. A. Richter*, i. m. XXI. és 73. o. (vö. Dio Cassius, Rom. hist. XLIII, 43).

[21] Erről legújabban főként *R. Schilling* írt: i. m. 324—.

[22] *Wissowa*, i. m. 199. Ilyen kompozíciók gyakoriságáról: *A. de Franciscis*, „Afrodite" in Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale, Roma (1958), 125, ui. lásd az antik Venus—Afrodite ábrázolások irodalmát: 126—. A „Kallipygos" típusokról legutóbb: *A. Giuliano*, La Afrodite Callipige di Siracusa, Archeologia Classica, V, 1953, 210—214.

összekapcsolódik a két istenalak triumfális jellegével. Venus Genetrix alakja különben, mint ismeretes, a Julius Claudius dinasztia alapítóinak társaságában egy I. század első feléből származó ravennai relief tanúsága szerint, szintén már a császárkor elején sajátos helyet kap a triumfális művészetben.[23]

Első pillantásra meglepő, hogy Venus alakja általában, nemcsak Venus Victrix-é, hanem Venus más aspektusaié is, úgyszólván teljesen eltűnnek Augustus után a Julius—Claudius dinasztia későbbi uralkodóinál. Ennek a ténynek valószínűleg az a magyarázata, hogy ezek az uralkodók egyáltalán nem folytatták Augustus valláspolitikai elgondolásait. Viszont a Flavius dinasztia uralkodásának idején, Titus és Domitianus alatt, újra felbukkan ugyanaz a Venus típus, amelyiket Octavianus Augustus pénzein láthattunk: Titus császár 79-ben vert pénzén,[24] továbbá leányának, Júliának érmén[25] (II. t., 3. kép), Domitianus,[26] majd Domitia pénzén, figyelemre méltó, hogy ez utóbbit ázsiai verdében készítették.[26a] (Megjegyzendő azonban, hogy e típus egyszerűbb, a test gömbölyűbb, mint az Octavianus-féle kompozíció: az oszlop mögötti pajzs hiányzik!) Felmerül a kérdés, vajon ennek pusztán valláspolitikai okai vannak-e, vagy mindezeken túl egy újabb, Kisázsia felől behatoló hellenisztikus hatás is szerepet játszott e típus felújulásában? Erre a kérdésre biztos választ csak a Flavius-kori vallásosság társadalmi, politikai, történeti hátterének alapos kidolgozása után adhatnánk, sajnos azonban e korszak császárkultuszának, „hivatalos" vallásosságának új kidolgozása még nem történt meg.

Nagyon jelentős, de már kevésbé meglepő, hogy Trajanus császár uralkodásának idején szintén úgyszólván semmi nyomával sem találkozunk a hivatalos életben Venus tiszteletével. Igaz, hogy a császár C. Julius Caesar emlékére újravereti az Octavianus Augustus pénzein szereplő Venus Victrix típust, de ezen az aranypénzen kívül, amely tulajdonképpen csupán *restitutio*,[27] semmi nyoma Trajanus és neje Plotina Venus-tiszteletének, nemcsak a pénzekről hiányzik ez az istennő, hanem még a beneventumi Trajanus ívről is, ahol pedig a birodalom, ill. az uralkodóház és a dunai tartományok összes védőistenei és istennői felvonulnak.[28] Ez a tény is arra látszik utalni, hogy bármennyire is rómaivá vált Venus alakjában a görög-orientális Aphrodité, azért elmélyült és széleskörű hivatalos kultusza csak olyan uralkodók esetén lehetett, akiknek erősebb kapcsolatuk volt a hellenisztikus világgal.

Ezt a feltételezésünket erősíti az a tény is, hogy Trajanus utóda, Hadrianus (117—138) és neje, Sabina uralkodása idején újra megjelenik Octavianus Augustus pénzeinek Venus típusa. Bár kétségtelen, hogy Hadrianus, mint ezt legutóbb főként Beaujeu hangsúlyozta, ez a császár Trajanus neveltje és követője valláspolitikájának irányzatában is, de ugyanakkor — mint ugyancsak Beaujeu írja — Augustus folytatója[29] is, — mindez együttesen annyit jelent, hogy az ősi római hagyományokat egyesíti az új, a Kelet felől a birodalom fővárosába hatoló vallási eszmékkel: elsősorban a hellenisztikus Oikumené és az Urbs vallási eszméinek szintézisére törekszik.[30] E törekvéseinek legfényesebb bizonyítéka éppen Venus és Róma együttes kultusza a rómavárosi fórumon épített templomban.[31] Igaz, *Roma Aeterna* alakjához nem illett *Venus Victrix*, hanem csupán *Venus Felix*,[32] de mégis ez a kor a győzedelmes Venus kultuszának újjáéledése, sőt *Venus Genetrix* alakja is Victoriával és pajzzsal jelenik meg, tehát triumfális jellegű.[33] Figyelemre méltó, hogy az érmeken újjászületett Augustus-kori Venus típus még

[23] Jó képét közölte újabban: *R. Schilling*, i. m. XXV. t., vö. még egy karthágói reliefet az algeri múzeumban: *R. Schilling*, i. m. XXIV. kép.

[24] *H. Mattingly*, BMC, Emp. II. no. 4—8 (aureus), 9—11 (denarius) 44. t. 2, 5, 6; no. 24. (aureus): 44. t. 14, 25—26 (denarius) 44. t. 15.

[25] *M. Bernhart*, Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit, Halle (Saale), 1926, Tafelband 39. t. 1.; magyarázatot: i. m. 15. sk. és Textband, 52. sk., vö. még *H. Mattingly* megjegyzését (BMC, Emp. II. LXXV): „The type of Venus Victrix, taken over by Titus from the Julio-Claudian line, is now transferred to that proud beauty, his daughter".

[26] BMC, II. no. 11. (hibrid) 257.

[26a] BMC, Emp. II. no. 256, 68. t. 5 (tetradrachma Ephesosból?) a Flavius-kori vallásosságról: *G. Boissier*, La religion romain d'Auguste aux Antonins, Paris, 1891.

[27] *H. Mattingly*, The restored coins of Trajan. Num. Chron. 5th ser. vol. VI, 1926. 256., XIII. t. 6

[28] A benvenutumi ív vallástörténeti elemzését legújabban *Jean Beaujeu*-nek köszönhetjük: La religion romain a l'apogée de l'empire, I. La politique religieuse des Antonins (96—192), Paris, 1955, appendice I, 431—.

[29] *J. Beaujeu*, i. m. 115—.

[30] Vö. *J. Beaujeu*, passim, főként 207—, továbbá összefoglalólag: 274—.

[31] Erről legújabban *J. Beaujeu*, i. m. 128—: „Le temple de Rome et de Vénus et le nouvel Âge d'or" c. fejezetben.

[32] Vö. *C. Koch*, Hermes 83. 1955. 45—48.

[33] *P. L. Strack*, Untersuchungen zur Römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts. II. Die Reichsprägung der Zeit des Hadrians, Stuttgart, 1933, 180 (nr. 262, nr. 349—), vö. még a lándzsahordó Venus

inkább hasonlít az eredeti őstípushoz, mint a Flavius-kori : éppolyan karcsú és finom vonalú,[34] hisz láttuk, hogy a Flavius-kori típus teltebb formájú, — az ősi és a felújított éremtípus közt talán csak az a szembetűnőbb eltérés, hogy a Sabina pénzein szereplő Venus lábánál a pajzs jobban kapcsolódik a kompozícióhoz, s ezért csak félig látható, szemben az Augustus pénzein szereplő különálló hatalmas rozettadíszes pajzzsal. Hadrianus és Sabina uralkodása idején a monumentális plasztika is megörökíti a fegyveres Venus szobrát (lásd az újabban talált Alba Fucens-i márványszobrot),[35] sőt magát az uralkodópárt is megörökítik a szobrászok mint Marsot és Venust.[36]

A győzedelmes Venus ábrázolásainak azonban az i. u. II. században Marcus Aurelius nejének, Faustina iuniornak (160—175) pénzein jut a legjelentősebb szerep. Ez a császárnő valóban — a szó valóságos jelentésében értve — „venusi" egyéniség: férjét — aki állítólagos kicsapongásairól terjesztett pletykákkal szemben mindig hűséges, rajongó szeretettel védelmezte, s „istenek adományának" tartotta (Comm. I, 17) — 13 gyermekkel ajándékozta meg.[37] A hagyományos Aphrodite Kallipygos-szerű éremkép ekkor jelenik meg először VENERI VICTRICI felirattal.[38] De Faustina iunior pénzén szerepel először az a kompozíció is, amelyre fentebb már utaltunk : Venus és Mars mint a római házaspár mintaképe : VENERI VICTRICI S. C. feliratú bronz as-on, a ruhátlan felsőtestű Venus, aki a császárnő vonásait viseli (?), jobboldalt fordulva átfogja az előtte álló, fejét hátrafordító, meztelen, sisakos és parazoniumot viselő Marsot, visszatartani igyekszik (II. t., 4. kép).[39] Ez a kompozíció természetesen nem a háborúban győztes istennő alakját állítja elénk, — ellenkezőleg — az asszonyi szépség és szerelem békítő, fegyverek hatalmát is legyőző erejét jelképezi. Tudjuk egy ostiai feliratból, hogy e városban, Marcus Aurelius idején, a fiatal párok esküvőjük napján a császár és felesége oltára elé járultak, hogy áldozatot mutassanak be : *„ob insignem eorum concordiam"*;[40] Dio Cassius pedig arról tudósít, hogy Rómában a senatus — a császár és Faustina iunior halála után — ezüstszobrot és oltárt állíttatott fel a császári párnak, amelynél minden házasulandónak esküvőjük előtt áldozniok kellett.[41]

De ugyanezen császárnő pénzein Venus Victrixnek másik arcát is megismerjük, amely már valószínűleg nem a magánélet, ill. a család Mars—Venus tiszteletével kapcsolatos. Azokra az ábrázolásokra gondolunk, amelyeken Venus hosszú, bokáigérő ruhában jelenik meg, fejét balfelé fordítva áll, előrenyújtott jobbjában Victoriát tartva, baljával pedig sisakon álló pajzsra támaszkodik,[42] egyes változatokon a pajzsot a Romulust és Remust tápláló farkas,[43] vagy pedig Aeneas alakja — Anchisessel és Ascaniussal — díszíti.[44]

Ennek az új típusnak vallástörténeti szempontból különös figyelmet érdemlő változata lép elénk Lucius Verusnak — Marcus Aurelius társcsászárának — egyik görög feliratú alexandriai pénzén :[44a] az istennő jobbkezében sisakot tart, balját oszlopra helyezett pajzson nyugtatja, rajta △VNAMIC felirattal. Ez az új típus — a győzelmes istennő hosszú ruhába öltözött, pajzsra támaszkodó alakja — ha visszagondolunk az előzményekre, akkor bizonyos rokonságot találhatunk Julius Caesar pénzein megismert típusokkal, ez azonban azok különböző vonásait egy típusba összegezi. Kétségtelenül ez a típus nem annyira a „szerelemben győző" istennőt örökíti meg, mint a Kallipygos, hanem az erotikus vonások helyett a harcos, a háborúban győző istennőt állítja elénk, akinek ereje nem annyira bájaiban, mint inkább fegyvereiben

---

típusát, amelyet *P. L. Strack* a veliai kultusz-szobor utánzatának tart : i. m. II. 174—, nr. 276: Venus (vö. cfr.). 261. Roma ; *C. Koch*, Hermes, 83. 1955. 48.

[34] *H. Mattingly*, BMC, Empire, III. no. 920—921. ezüstdénárok, 65. t. vö. Mattingly megjegyzését : no. CL : „Venus Victrix, while originally by her arms suggesting victory in war, now suggest the victory in love that gives the Empress command over the heart of her lord".

[35] A szoborral kapcsolatos vita irodalmát l. *C. Koch*, Hermes 83. 1955. 50. o. 5. j.

[36] *S. Reinach*, Répertoire de statuaire grecque et romanine, I, 165. 326. t. 2.; *J. Beaujeu*, i. m. 138, 421, „les apparences de Vénus et Mars, comme l'incarnation du couple idéale".

[37] Életrajzát : *P. v. Rhoden*, „Annius 21" (Annia Galeria Faustina) in PWRE, I. 2313—.

[38] BMC, Emp. IV. no. 161 (aureus).

[39] *H. Cohen*, Description historique des monnaies frappées sous l'Empire romain, Paris, III. no. 241. *H. Mattingly—E. A. Sydenham*, The Roman imperial coinage, III. no. 1680., 1680. o.: „Nor does Cohen's identification of Faustina portrayed as Venus rest on any solid fundation, since the seminude representation of an empress, even under the guise of a divinity, is most unusuel. Rather the type appears to emphise the quality of tendress restraining the harther aspects of war, and as such may be compared with the *clementia* of M. Aurelius" *Ua.*, BMC. IV. CXLIV, no. 999—1000, 74. t. 11. Vö. még Mars—Venus—Cupido kompozícióját : *Cohen*, i. m. no. 288.

[40] CILXIV 5326.

[41] *Xiphil*, LXXI, 31. l., vö. *J. Beaujeu*, i. m. 290., 363. o., 4. j.

[42] BMC, Emp. IV. no. 956., 1001—1002. (aes).

[43] BMC, Emp. IV. no. 960—962. (aes).

[44] BMC, Emp. IV. 963. (aes).

[44a] *G. Dattari*, Nummi Augg. Alexandrini, Cairo, 1901. I. no. 3648, II. IX. t. 3648.

rejlik. Venus Victrixnek ez az arca kétségtelenül jobban megfelelt az ősi római hagyományoknak és a császárok által sugalmazott valláspolitika célkitűzéseinek, mint a Kallipygos típus.

Ez utóbbi képtípussal találkozunk Faustina iun. leányának, Lucillának pénzein is,[45] míg menyének, Commodus nejének, Crispinának pénzein a Kallipygos típus uralkodik Venus Victrix ábrázolásaiban,[46] a ruhás, Victoriát tartó Venus alak VENVS FELIX felirattal szerepel.[47] Meglepő, hogy Mars és Venus együttes szereplése Commodus pénzein más alakban jelenik meg, mint Faustina iuniorén,[48] a triumfáló Venusra való hivatkozás is hiányzik róla, viszont e kor szobrászi emlékei közt megtaláljuk ugyanazt a Mars–Venus kompozíciót, amelyet Commodus anyjának pénzén megismertünk[49] (II. t., 5. kép), csupán a pajzs hiányzik Mars kezéből. A Commodus-kori Venus Victrix kultusz szempontjából egyedülálló fontossága van egy töredékes carnuntumi feliratnak, amelyet a veteránusok *Deae Veneri Victrici sacr. (pro salute Com) modi Aug.* állítottak, ez az istennő — Betz szerint — „Kultgenossin des Baals".[50] Egy másik carnuntumi feliratot ugyanis *(I) O. M. H. Veneri Victrici*, tehát a heliopolisi Juppiternek és Venus Victrixnek állít M. Titus Heliodorus — tehát neve után ítélve hellenizált szír vagy más keleti —, aki *augustalis coloniae Karnunti*.[51] E feliratok fontos bizonyítékai annak, hogy miképpen olvad eggyé a II. század és a III. századforduló táján a szír istennő tisztelete a római győzedelmes Venus hivatalos kultuszával a császártisztelet szellemében!

Az összes eddig említett császárnőknél nagyobb jelentőségre emelkedett Venus, de különösképp Venus Victrix tisztelete az éremképek tanúsága szerint Septimius Severus nejének, a szír származású Julia Domna-nak uralkodása idején. A korábbi vélemény szerint már az első kibocsátású rómavárosi pénzein — 193—196 közt — megjelenik a triumfáló istennő ábrázolásának mindkét alakja,[52] főként a Kallipygos típus: vagy a korai formájában — jobbjában sisak, baljában dárda[53] —, vagy pedig az előrenyújtott jobbjában almát, baljában pedig pálmaágat tartó újabb változatban (II. t., 6. kép),[54] mindkét változatában pajzs nélkül. Újabban az a vélemény, hogy a *Victrix* jelzők a császárnő pénzein valószínűleg az ellenfelei, főként Plautianus feletti győzelmére vonatkoznak, s a római verde késői emissiói; 207—209 (211) közt készülhettek.[55] Mindenesetre ezek az érmek, amelyek a keleti típusok, Kybelé és Isis mellett a legjellemzőbb vonásai e kor éremverésének, bizonyítják Mattingly szavaival élve: „the immense prestige of the Empress".[56]

De nemcsak a császárnő, hanem a Severus dinasztia császárainak éremverésében is növekvő szerephez jut Venus Victrix: Septimius Severus rendkívül változatos éremtípusai közt aránylag még kevésbé,[57] ellenben annál inkább fiának és utódjának, Caracalla-nak pénzein, különösen az antoninianusain, amelyeken kizárólagosan a ruhás Venus Victrix típus szerepel különböző változatokban: leggyakrabban jobbjában sisakot, baljában dárdát vagy pálmát tartva pajzsára támaszkodik, lábainál foglyok,[58] vagy pedig jobbkezében a győzelem istennőjének szobrát tartja, baljában lándzsa, balkönyökével pajzsára támaszkodik (II. t., 7. kép).[59] Szembetűnő,

[45] BMC, Emp. IV. 516. o. 1.: VENVS IVTRIX (sic!) feliratú dénár.
[46] BMC, Emp. IV. no. 52., 92. t. 6. (aureus).
[47] BMC, Emp. IV. no. 47—51, 92. t. 5.
[48] *H. Cohen*, i. m. III. no. 285.
[49] Roma, Museo Nazionale delle Terme, *R. Schilling*, i. m. 429. o., XXVI. t.
[50] *Betz*, Zu CIL III 11140 aus Carnuntum, Carintia, 140, 1950, 228—, idézet: 234. *C. Koch*, „Venus" in PWRE, II. R. XV. Hb. (1955) 882—. *M. Pavan*, La provincia romana della Pannonia Superior, Roma, 1955, 513., 520.
[51] CIL III 11139 — Dessau ILS 4285. *C. Koch*, i. m. 883. Vö. egy athéni feliratot, amelyet *Q. Tedius Maximus* Iupiter Optimus Maximusnak, továbbá Venus és Mercurius Helipolitanusnak állít, tehát a jellegzetes helipolisi triásznak (CIL III 7280. 1.) és Dessau megjegyzéseit a hasonló seligenstadti felirattal kapcsolatosan: ILS II 165. o. no. 4284, Vö. még *A. v. Domasewszki*, Westdeutsche Korrespondenzblatt, 1897, 172 erről a triászról még *O. Eissfeldt*, Tempel und Kulte syrischer Städte in hellenistisch-römischer Zeit, Leipzig, 1941, 46—, főként 51—.
[52] RIC IV/1. 73. o. — Típusok: BMC V. Emp. no. 618 +, 621 + (aureus keleti verdékből, RIC IV/1 no. 369, 13. t. 14.; no. 579, 582 (aes).
[53] RIC IV/1 no. 630—631. (Laodicea ad Mare).
[54] RIC IV/1 535—536, 9. t. 1.; BMC. Emp. IV. no. 795., 47. t. 17.
[55] *H. Mattingly*, in BMC Emp. V. CXXXI—, főként: CXXXV. o., 3. j.
[56] Ua. in BMC. Emp. V. CXXXVI.
[57] RIC IV/1 no. 350 K hybrid denár, no. 419: VENVP VICT (sic!) emesai veretű dénár — 194—195 közt (?).
[58] RIC IV/1 312, 13. t. 4.; IV (l. 30—311.; 574., 575*a*), 577 (utóbbiak bronzok).
[59] BMC V no. 86—88, 69. t. 14—15. Történeti vonatkozásukra lásd Mattingly véleményét: RIC IV/ii, 88: „A notable type unusual for an Emperor ...it may naturally associated with Caracalla's plan to solve the parthian question by marrying the daughter of the parthian king."

hogy Julia Domna érmeinek kidolgozása — a vizsgált típus szempontjából — realizmusában alul marad az Antoninus-koriaknak, de még mindig művészieseb bek, mint Caracallaé. Caracalla Venus Victrix típusait követi feleségének, Plautilla-nak éremverése is (II. t., 8. kép),[60] ezeken a sisakot rendszerint Cupido tartja.

Caracalla Venus Victrix pénzei a triumfális ideológia egyre szélesedő kiterjedése szempontjából is figyelemreméltóak. Venus Victrix alakja itt az ellenségein triumfáló császár védőjeként jelenik meg. Ne felejtsük el, hogy Caracalla 213—217 közt vert pénzein egymást követőleg jelennek meg VENVS VICTRIX és VICT(oria) PARTHICA alakjai.[61] Venus Victrix alakja tehát ez időben valószínűleg nemcsak a győzelem fogalmának általános római megtestesítője Victoria alakjával együtt, hanem konkrét katonai győzelmekre, a parthusok elleni harcokra vonatkozik. E feltevést bizonyítja egy Riditae-beli (Dalmatia) felirat is, amelyik egy salonai decurio által állított oltáron olvasható, ez ugyanis VENVS VICTRIX PARTHICA AVGVSTA alakját dicsőíti.[62] Valószínűleg ebben az időben — de mindenesetre a II. század első negyedében — készülhetett az a két savariai oltárfelirat is, amelyek ugyancsak Venus Victrix tiszteletét örökítik meg. Az egyiket *Genio candidat(orum) Ven(eri) Vict(rici)* állítja egy Daphnus nevű városi tisztviselő.[63] Ez a felirat tehát világosan bizonyítja, hogy Venus Victrix a Severus-kori római felfogás szerint a hivatali életben elérhető sikerek előmozdítójaként is fontos szerephez jut,[64] a másik *Veneri Victrici* dedikált savariai felirat politikai vagy társadalmi hátterét szűkszavú megfogalmazása miatt nehéz felderíteni, csak annyit árul el, hogy *Eburus ex iussu deae* állította.[65] A két dáciai Venus Victrix oltár, amelyek szintén a Severusok idején készülhettek, az istennő kultuszának „hivatalos" jellegét mutatják : az egyiket, amelyik a koraseverusi időkre tehető, egy Aurelius Umbrianus nevű veteranus állítja Napocában,[66] a másikat Apulumban egy *haruspex col(oniae)* az istennőnek *pro sal(ute) imperi et s(enatus) p(opuli)q(ue) R(omani)*, ez utóbbi különösen elárulja, hogy nemcsak a császárkultusz, de általában a birodalom hivatalos ideológiájának vallásos tisztelete miként kapcsolódik össze Venus Victrix tiszteletével.[67]

Persze főként a Plautilla pénzein megjelenő típus, amelyen a félelmetes hadisten sisakját a kicsi Cupido tartja játékszerként kezében, — ez a felfogás is elárulja, hogy Venus Victrix kultusza külső formáiban még a severusi időkben sem veszítette el teljesen az istennő lényegéhez tartozó, a szó legszorosabb értelmében vett „gratiosus" jellegét. Ezt bizonyítja p. o. a Spalato-Split-i múzeumben őrzött Salona-ból származó szobor is, amelyen *Vener(i) Victr(ici)* dedikációjú talapzati felirat felett az ún. Medici típusú „Venus pudica" márványtestét látjuk Cupido társaságában.[68]

A Severusok uralkodásának második szakaszában — tehát Caracalla halála utáni időkben — a Venus kultusz új arca tűnik fel : a korábban tisztelt, római gyökerű Venus Genetrix, Felix és Victrix alakjai helyett a kétségkívül afrikai eredetű, főként a pun Karthágóban tisztelt istennő, VENVS CAELESTIS.[69] De azért továbbra is megjelennek a pénzeken Venus Victrix

[60] RIC IV/1 no. 369, 13. t. 14. dénár, 579 (bronz), 582 (bronz) ; l. még BMC. V. no. 427—430/427 : denarius, 428—430 : aureus), 38. t. 10.

[61] Lásd : BMC V. CCIV, 445. o. no. 77—88 (Venus Victrix), no. 89—90 (Victoria Parthica) 213—217 közt.

[62] CIL III 19165 : Dessau ILS 3177. *G. Wissowa*, in Roscher, i. m. 204. Koch, in PWRE, II. R. XV. Hb. 883.

[63] CIL III 4152 : Dessau ILS 7119 (további irodalommal), *Wissowa*, i. m. 207. *M. Pavan*, i. m. 513, *Koch*, i. m. 883. Figyelemre méltó, hogy *Betz* szerint Carinthia, CXL, 1950, 235/*a* CIL III 11140 Dea Venus Victrix-nek dedikált felirat fölötti istenszobor a Genius centuriae-t ábrázolta, arról se feledkezzünk meg, hogy a római kalendarium október 9-i ünnepbejegyzése „*Genio publico faustae felicitati Veneri Victr(ici) in Capitolio*" vonatkozik!

[64] Vö. még *J. Oehler*, „Kalendarium" in PWRE, X, 1565, *Kübler*, Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Roem. Abt. 13, 1892, 157. *Ua.* „Candidatus" in Ruggiero, Dizionario epigrafico di antichita romane, Roma, 1900, II, 79 ; *W. Kubitschek*, „Candidatus" in PWRE, III, 1466. Vö. még *Rómer—Desjardins*, A M. Nemzeti Múzeum feliratos emlékei, 22.

[65] CIL III 5033, *Rómer—Desjardins*, i. m. 22. o. 55. szám, VIII. t.

[66] CIL III 7663, *Koch*, i. m. 883.

[67] CIL III 1115, Dessau ILS 3714, *Koch*, i. m. 883. Venus Victrix tiszteletére állított feliratok többsége a dunai tartományokból ismert, meglepően kevés maradt fenn Itáliában, vö. *Koch* felsorolását : i. m. VI. Die Provinzen, 883.

[68] CIL III 1964 ; Wissowa, i. m. 204 ; Koch, i. m. 883 ; *B. M. Feletti—Maj*, „Afrodite Pudica" Saggio d'arte ellenistica, Arch. Class. III, 1951, 62. o. 53. sz. (további irodalommal), melyből azonban hiányzik : Catalogo della Mostra Archeologica nelle Terme di Diocleziano, Bergamo, 1911, 47. o., képpel.

[69] Vö. *A. Calderini*, I Severi. La crisi dell'Impero nel III secolo, Bologna (1949) 392, 406. A Severus-kor vallási életének összefoglalása : *J. Réville*, La religion à Rome sous les Sévères, Paris, 1886.

alakjai is, azonban csak kevés emisszióban. Elagabalusnak csak egy hibrid érmen,[70] feleségének, Julia Paulának pénzverésében pedig már a Genetrix típust veszi fel, balraülő, ruhás nőalakként ábrázolják, glóbussal és sceptrummal.[71] Julia Maesa ezüstdénárján az ismert, sisakot, dárdát tartó, pajzsra támaszkodó típus jelenik meg,[72] hasonlóképp Alexander Severus (222—235) anyjának, Julia Mammea-nak pénzein is,[73] ezt a típust követi természetesen a fiatal császárnak az antiochiai verdében készített VENVS VICTRIX feliratú hybrid pénze is.[74]

A Severus dinasztia, amelynek Venus tiszteletében a római hagyományok mellett a keleti, majd az afrikai hatások is szerepet játszottak, uralkodása után mintegy két évtizedig a különböző katonacsászárok, ill. feleségeik uralkodása alatt a Venus-kultusz „apályáról" beszélhetünk. A század derekáig az egyetlen kivétel Gordianus Pius, akinek pénzein Venus Victrix ruhás típusának két változata is feltűnik: a balraálló, pajzsra támaszkodó, pálmát tartó típus (a pajzs alatt egy fogoly alakjával),[75] továbbá a hasonló, de jobbjában sisakot tartó győzelmes Venus alakja.[76] Helyette a legnépszerűbb istennő: *Pudicitia*, akinek tiszteletét már a korábbi császárnőknél is megtaláljuk — az érmek tanúsága szerint —, de távolról sem ilyen határozott hangsúllyal![77]

Ismeretes, főként Alföldi András kutatásai nyomán, hogy tipológiai változatosság szempontjából az antik éremverés utolsó nagy fellendülése Gallienus császár uralkodása (253—268); tudjuk, hogy e császár uralkodása egyben a görögbarát szemlélet utolsó fellobbanása a római birodalomban.[78] Gallienus császár felfogására, művészi ízlésére, vallásos ideológiájára, az említett kutató szerint, nemcsak az utolsó nagy neoplatonikus gondolkodó Plotinos volt jelentős hatással, hanem hellenophil szemléletének kialakításában neje, Salonina is befolyásolta, aki bithyniai — tehát kisázsiai — eredetű görög nő volt (eredeti neve: Chrysogone).[79]

Ebből a szempontból nézve a kérdést, figyelemre méltó, hogy magának Gallienusnak pénzein, a rómavárosi és a keleti verdékben készülteken egyaránt, csak a pajzsára támaszkodó ruhás Venus Victrix szerepel különböző változatokban,[80] ezek közül az ősi, Caesar-féle hagyományokhoz talán leginkább az az antiochiai pénz kapcsolódik, amelyiken Venus fedetlen jobbkebellel van ábrázolva (II. t., 9. kép). Ez a viselet — mint fentebb mondottuk — már az epidaurosi fegyveres Aphrodité típusára is jellemző volt. Alföldi Venus Victrix alakjának Gallienus-kori megjelenését — a keleti politikai eseményekre való vonatkozás szempontjából — „színtelennek" nevezi.[81] Ennek ellenére mégis megkockáztathatjuk azt a feltevést: vajon a „*superstitiosus*" császár nem akarta-e ezzel a hivatalos gesztussal is a csatákban diadalmaskodó istennő segítségét kérni az Antiocheiát fenyegető perzsák ellen?!

Másrészt a császárnőnek — a kisázsiai görög asszonynak — Venus Victrixet ábrázoló, több változatban kibocsátott pénzei közt a rómavárosi verdében készültek egyikén — a római éremverés történetében utoljára — megjelenik újra a Kallipygos típus[82] (II. t., 10—11. képek); nem ugyan az Augustus-kori változatban, amelyen az oszlopra támaszkodó istennő mögött kerek pajzs állott, hanem az i. u. 79 óta ismert egyszerűbb formájában. — Persze művészileg ez a vékony testű, merev vonalú alak nem tartozik a gallienusi klasszicizmus remekei közé, csupán késői visszfénye a korábbi, plasztikusabb változatoknak!

A III. század derekán más császárok, ill. császárnők veretein Venus Victrix az előbb vizsgált típusban szerepel: ruhás alakként, jobbkezében pálma vagy sisak: így Valerianus[83]

[70] RIC IV/II. no. 204 (hibrid, ezüstdénár).
[71] RIC IV/II. no. 222, 223, 3. t. 8.
[72] RIC IV/II. no. 275.
[73] RIC IV/II. no. 357—358 (Roma, dénárok), no. 705, 9. t. 11 (aes).
[74] RIC IV/II. no. 309.
[75] RIC IV/III. nr. 125—126. Cohen, i. m. 2 no. 346 (változat).
[76] RIC IV/III. no. 2. t. 20., 131 (rómavárosi verde ezüstdénár).
[77] Vö. *M. Bernhart*, i. m. Textband: 98, 223.
[78] *A. Alföldi*, Die Vorherrschaft der Pannonier im Römerreiche und die Reaktion die Hellenentums unter Gallienus. Fünfundzwanzig Jahre Röm. Germ. Komm. Berlin—Leipzig, 1930, 11—.
[79] Vö. *A. Alföldi*, i. m. 28 (további irodalommal).
[80] RIC V/I. no. 289, 298 (Roma, antoninianusok), no. 660—661 (Asia, ant.).
[81] *A. Alföldi*, Die Hauptereignisse der Jahre 233—261 n. Chr. im Orient im Spiegel der Münzprägung, Berytus, IV, 1937, 42. o., VII. t. 1. (anno 254). Vö. még e típus változatát: *A. Alföldi*, Die römische Münzprägung und die historische Ereignisse im Osten zwischen 260 und 270 n. Chr. Berytus, V, 1938, 52. o. nr. 9. VENVS AVG felirattal (Victrix jelző nélkül!).
[82] RIC V/I. no. 54 (As), további VENVS VICTRIX feliratú pénzek ruhás Venus alakjával, sisakot és lándzsát tartó alak: RIC V/1 no. 13 (Roma, aureus), no. 37 hasonló, lábánál pajzzsal IV. t. 55 (ant.); Venus almával és pálmaággal: RIC V/1 no. 68/256/257-ből — lábainál néha fogoly: RIC V/1 no. 31 (Roma, ant.); RIC V/1 no. 4 (Lugdunum, aureus), no. 8 (ant.). RIC V/1, no. 86 (Asia, ant.) 267-ből.
[83] RIC V/1. no. 20/258—259-ből), no. 222 (254—255-ből mediolanumi verde, ant.).

és talán Cornelia Supera (Aemilianus neje) pénzein.[84] Hasonló ábrázolásmóddal találkozunk a palmyrai uralkodónő, Zenobia fiának, Vaballathusnak 271-ben vert pénzén is :[85] itt a sisakot tartó, lándzsás, pajzsára támaszkodó triumfális Venus alak bizonyára Palmyra főistennőjének, *Atargatis*-nak romanizált alakja.[86]

A győzelmes Venus utolsó „triumphusa" a római hivatalos kultuszban a III. század utolsó negyedében és a IV. század első évtizedeiben zajlott le. Ezek a típusok azonban — mint látni fogjuk — részben már a későantik szinkretizmusra utalnak, a különböző Venus típusok jellegzetes vonásait öltik magukra, eleinte még a triumfális jellegű egyes változataiban a Venus *Felix*-el is rokon típus jelentkezik a *Genetrix* típussal együtt, a IV. században már csak az utóbbit találhatjuk.

Így Numerianus (282—284) egyik quinariusán Venus Victrix Victoriát és globust tart,[87] ez a Venus Felix egyes ábrázolásaira is emlékeztet. De ugyanezen császár Rómában vert aureusán, VENERI VICTRICI körirattal, a jobbfelé álló, jobbkezében almát tartó, baljával ruháját vállán felemelő Venus típus jelenik meg ;[88] ez a Genetrix típus egyik változata, amely nemcsak az érmekről ismert, hanem számos márványszobor is megőrizte (gondoljunk a leghíresebbre a párizsi Louvre-ban őrzött, ún. Fréjus-i Aphroditéra, amely koraklasszikus görög alkotás római kori másolata).[89] Numerianus vetélytársának, Carinusnak (282—285), Rómában vert aureusán ugyancsak a Victoriát és almát tartó Venus Victrix alakja jelenik meg. Carinus nejének, Magnia Urbica-nak pénzein nagy jelentőséget nyer a diadalmas Venus alakja. Ez időben megjelenő ábrázolásai részben még a hagyományos triumfális típust mutatják : a balra forduló, hosszúruhás istennő előrenyújtott jobbjában sisakot, baljában hosszú sceptrumot tart, lábánál ovális pajzs[90] (II. t., 12. kép). Ugyanennek a típusnak másik változatán az istennő jobbkezében, vele szembenéző Victoriát tart, dárdás balkarjával pajzsára támaszkodik (II. t., 13. kép).[91] E típusokon kívül viszont az előbb már említett *Genetrix* jellegű ábrázolásával is találkozunk Magna Urbica pénzein Venus istennőnek : a jobbraforduló diadémos istennő ruháját jobbvállán felemeli, baljában almát tart[92] (II. t., 14. kép).

Ez a típus szerepel kizárólagosan az utolsó Venus-tisztelő császárnő, Diocletianus leányának, Galerius Maximianus nejének, Galeria Valeriának 308—311 közt vert pénzein. Ez a császárnő — pénzeinek tanúsága szerint — minden más istennőt kizáró kultuszban részesítette Venus Victrixet! Azonban a különböző verdékben — Alexandria,[93] Antiocheia[94] (II. t., 15. kép) ; Aquileia,[95] thráciai Heracleia,[96] Kyzikos,[97] Nicodemia,[98] Serdica,[99] Siscia (II. t., 16. kép)[100] — készült Victrix ábrázolások tipológiailag teljesen azonosak : a balraforduló istennő felemelt jobbjában almát tart, balkezével köpenyének csücskét emeli fel. Természetesen ez a *Genetrix*-jellegű ábrázolásmód művészi szempontból kisebb-nagyobb eltéréseket árul el az egyes verdék szerint : így p. o. az antiocheiai verdében készült darabokon (II. t., 15. kép) az istennő alakja feltűnően vékony, hosszú, magasraemelt jobbkarjában alig látható almát tart, a kissé S-szerűen meghajló alakjához szorosan simul finom ráncú köpenye. Ezzel szemben a sisciai verdében készült típus (II. t., 16. kép) durvábban kidolgozott, feje nagyobb, mint az előzőé, jobbkarjában hatalmas, valóban inkább glóbushoz, mint almához hasonló tárgyat tart, felemelt köpenye vastag redőkben, palástszerűen omlik hátára. Mindezen különbségek ellenére, mint mondottuk, a típus lényegében azonos, s nemcsak a Genetrix-el rokon, de lényegében, felfogásában sokkal közelebb áll a korábbi pénzek közül a Pudicitia típushoz, mint a Kallipygos-szerűen megjelenített Venus Victrixhez!

[84] RIC IV/III. nr. 35, hátlap alakja sérült, ezért típusa bizonytalan.
[85] RIC V/II. no. 5 (ant.).
[86] Vö. *O. Eissfeldt*, i. m. 92—.
[87] RIC V/II. no. 405—406 (Roma, aureus).
[88] RIC V/II. no. 438 (quinarius).
[89] Vö. legújabban összefoglalólag *A. de Franciscis*, i. m. 123., 179. kép, irodalmat 126—.
[90] RIC V/II. no. 342 (Roma, ant.) 343 (Roma, ant.).
[91] RIC V/II. no. 347 (Ticinum, ant.).
[92] RIC V/II. no. 340 (Roma, aureus), 344 (Roma, quinarius) ; *M. Bernhart*, i. m. Tafelband : 39. t. 10.
[93] *J. Maurice*, Numismatique Constantinienne, Paris, I, 1908, 81—, VII. t. 1 (311-ből), II, 1911, 240, 241, 250, IX. t. 19 ; *O. Voetter*, Katalog Paul Gerin, Wien, 1901. 17. o. no. 1—10.
[94] *O. Voetter*, i. m. 40. no. 1—8. *J. Maurice*, i. m. I. 82, VII. t. 3. (aureus), II. 169, VII. t. 8.
[95] *O. Voetter*, i. m. 63. no. 1.
[96] *O. Voetter*, i. m. 114. no. 1—6.; *J. Maurice*, i. m. I. 81, VII. t. 1 (308—311 közt vert középbronz) ; II, 560.
[97] *O. Voetter*, i. m. 135. no. 1—2.; *J. Maurice*, i. m. III. (1912), 98, IV. t. 8.
[98] *O. Voetter*, i. m. 188. no. 1—2.; *J. Maurice*, i. m. III, 12—, I. t. 12.
[99] *O. Voetter*, i. m. 265. no. 1—2.; *J. Maurice*, II, 382—, XI. t. 17.
[100] *O. Voetter*, i. m. 288. (középbronzok), no. 1—6.

Galeria Valeria tragikus halála megpecsételte a Venus-kultusz további sorsát is a római birodalomban. Maximianus társcsászárának felesége Heléna, Nagy Konstantin milviusi győzelme után zarándokútra ment Palestinába, s Jeruzsálemben eltávolíttatta a Kálvária dombjáról Venusnak valószínűleg még Faustina iunior által állíttatott szobrát.[101] A triumfális ideológia döntő változására utal ez a cselekedet. A keresztény császárnők pénzein Krisztus, majd Mária lesznek az uralkodó „győzhetetlen" hatalmának patrónusai.

Összefoglalva a mondottakat — a fentiek alapján — megállapíthatjuk, hogy Venus Victrix ábrázolásai a római császárkori pénzeken főként három alaptípusba sorolhatók: művészileg legjelentősebb a Kallipygos-jellegű ábrázolás, amely Augustustól Salonináig jelenik meg; ez a tény is igazolja azt a megállapítást, hogy Salonina férje, Gallienus, az utolsó római császár, aki Augustus politikai és kulturális eszméit képviseli.[102] A másik típus a későköztársasági pénzeken is szereplő fegyveres, amazonszerű Venus-ábrázolás újjáteremtése, a későantoninusi időktől szerepel egészen a tetrarchia koráig. Míg az előző típus inkább a „triumphus Amoris" gondolatának kiszélesítője a hivatalos kultusz formájában — addig, ez utóbbi főleg a háborúban győztes Venusra vonatkozik, éppen ezért gyakorisága a katonai helyzet súlyosbodásával egyre jobban növekszik. Végül a III. század utolsó negyedében a római nép ősanyja, lucretiusi kifejezéssel élve, „Aenadum Genetrix alme Venus" művészi megfogalmazása egyesül a mindenekfölött diadalmaskodó Venus Victrix alakjával. Mindhárom típus formai előzményei végignyomozhatók a görög művészetig, az elsőé a hellenisztikus felfogásban gyökerezik, az utóbbi kettőé még a klasszikusban — ámde Venus Victrix alakjában a császárkorban mind a három a római triumfális művészet szellemében alakul újjá.

Az is kétségtelen, hogy Venus Victrix kultusza — különösen Keleten, ill. általában a birodalom romanizált keleti eredetű elemeiben — a győzelmes hellenisztikus Aphrodité-alakok, Astarté, majd a szír istennők, főként Atargatis tiszteletének romanizált formája. Különösen érvényesülhetett ez a szinkretizmus a Severus dinasztia idején, amely dunai tartományokban is széleskörű kultuszt biztosított a keleti istennők számára.[103]

Venus Victrix éremábrázolásainak története azonban nemcsak az antik vallás- és művészettörténet szempontjából nyújt figyelemre méltó adatokat, de a római társadalom vezetőrétegének erkölcsi felfogására is jellemző, sőt politikai eseményekre is fényt vet: Julia Domna győzelmére Plautianus és hívei fölött, Caracalla parthus-politikájára, Gallienus keleti küzdelmeire. Végül pedig e típus megszűnése világosan mutatja azt a döntő ideológiai változást, amely Nagy Konstantin idejében az egész birodalom valláspolitikájában bekövetkezett.[104]

Kádár Zoltán

[101] Lásd *Socrates*, Hist. eccl. 1, 17, 2—3. Vö. *Eusebius*, Hist. eccl. III. 26—29.
[102] Vö. *A. Alföldi*, Augustus als Vorbild Gallienus, Zeitschrift für Numismatik, 37, 1928, 197—,
[103] Vö. erről legújabban: *Fitz J.*, Arch. Ért. 1958. 159.
[104] Sajátságos, hogy az utolsó pogány császár, Julianus már nem bízott a régi hagyományokat képviselő Venus erejében, s nem ezt az istennőt dicsőíti, hanem Isis képmását vereti pénzeire, lásd: *Alföldi A.*: Isis szertartások Rómában a negyedik század keresztény császárai alatt: A Festival of Isis in Rome under the Christian Emperors of the IVth century, Diss. Pann. II. 7., 1937, 29., lásd még passim, főként 13, 17— Jovianus, Valens, I. Valentinianus, Gratianus Isis-ábrázolásos alakos pénzeit! Isis mint „a háború úrnője". Vö. *J. Leipoldt*, Von Epidauros bis Lourdes, Leipzig, 1957, 158.

Septimius Severus-kori dénárlelet Mór-Felsődobosról

A Fejér megye északnyugati szögletében fekvő Felsődoboson 1958 nyarán gödörásás közben egy edényben 72 darabból álló dénárleletet találtak. Az érmeket a találóktól dr. Kisari Sándor szerezte meg, és juttatta el a székesfehérvári István Király Múzeumba.

Az éremlelet a következőképpen oszlik meg:

1. Marcus Antonius legiós dénárai (4 db), i. e. 32/31, kelet. BMC Rep. 2 (1910) 527—.
2. Marcus Antonius legiós dénára, i. e. 32/31, kelet. BMC Rep. 2 (1910) 530, 218. sz.
3. Vespasianus, 69/70, Róma. BMC 2 (1930) 6, 37. sz.
4. Vespasianus, 69/70?, Róma. BMC 2 (1930) 8, 45. sz.
5. Vespasianus, 75—79, Róma. BMC 2 (1930) 49, 277. sz.
6. Traianus, 106?, Róma. BMC 3 (1936) 71, 281. sz.
7. Traianus, 106?, Róma. BMC 3 (1936) 72, 288. sz.
8. Traianus, 106?, Róma. BMC 3 (1936) 76, 328. sz.
9. Traianus, 106?, Róma. BMC 3 (1936) 86, 405. sz.
10. Traianus, 112/113, Róma. BMC 3 (1936) 109, 541. sz.
11. Traianus, 112—117, Róma. BMC 3 (1936) 93, 446. sz.
12. Hadrianus, Róma. BMC 3 (1936) 326, 679. sz.
13. Hadrianus, Róma. BMC 3 (1936) 341, 797. sz.
14. Hadrianus, Róma. BMC 3 (1936) 348, 863. sz.
15. Antoninus Pius, 150/151, Róma. BMC 4 (1940) 104, 719. sz.
16. Antoninus Pius, 151/152, Róma. BMC 4 (1940) 109, 755. sz.
17. Antoninus Pius, 157/158, Róma. BMC 4 (1940) 133. 908. sz.
18. Faustina senior, 141—, Róma. BMC 4 (1940) 60, 417. sz.
19. Faustina senior, 141—, Róma. BMC 4 (1940) 64, 462. sz.
20. Marcus Aurelius, 156/157, Róma. BMC 4 (1940) 131, 892. sz.
21. Marcus Aurelius, 171/172, Róma. BMC 4 (1940) 464, 557. sz.
22. Faustina iunior, Róma. BMC 4 (1940) 164, 1086. sz.
23. Faustina iunior, Róma. BMC 4 (1940) 166, 1092. sz.
24. Faustina iunior, Róma. BMC 4 (1940) 167, 1099. sz.
25. Faustina iunior, Róma. BMC 4 (1940) 168, 1103. sz.
26. Lucilla, 164—169, Róma. BMC 4 (1940) 430, 334. sz.
27. Clodius Albinus, 193 jún.—, Róma. BMC 5 (1950) 26, 42. sz.
28. Clodius Albinus, 193—195, Róma. BMC 5 (1950) 26, 44. sz.
29. Septimius Severus legio I adiutrix legiós dénára, 193, Róma. BMC 5 (1950) 21, 7. sz.
30. Septimius Severus, 194, Róma. BMC 5 (1950) 31, 69. sz.
31. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 90.
32. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 91, 348. sz.
33. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?), BMC 5 (1950) 92, 353. sz.
34. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?), BMC 5 (1950) 97, 386. sz.
35. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?), BMC 5 (1950) 97, 390. sz.
36. Septimius Severus, 195, Róma. BMC 5 (1950) 39, 107. sz.
37. Septimius Severus, 195, Róma. BMC 5 (1950) 41, 123. sz.
38. Septimius Severus, 195, keleti (Hemesa?), BMC 5 (1950) 101, 409. sz.
39. Septimius Severus, 195, keleti (Hemesa?), BMC 5 (1950) 101, 410. sz.
40. Septimius Severus, 196, Róma. BMC 5 (1950) 43, 134. sz.
41. Septimius Severus, 196, Róma. BMC 5 (1950) 44, 144. sz.
42. Septimius Severus, 196, Róma. BMC 5 (1950) 45, 148. sz.
43. Septimius Severus, 196/197, Róma. BMC 5 (1950) 46, 151. sz.
44. Septimius Severus, 196/197, Róma. BMC 5 (1950) 47, 161. sz.
45. Septimius Severus, 196/197, Róma. BMC 5 (1950) 48, 176. sz.
46. Septimius Severus, 197, Róma. BMC 5 (1950) 57, 227. sz.
47. Septimius Severus, 197, keleti? BMC 5 (1950) 116, 467. sz.
48. Septimius Severus, 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 59, 243. sz.
49. Septimius Severus, 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 60, 245. sz.
50. Septimius Severus, 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 62, 259. sz.
51. Septimius Severus, 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 62, 260. sz.
52. Septimius Severus, 198, Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 289, 679. sz.
53. Iulia Domna, 193—197, Hemesa vagy Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 104, 421. sz.
54. Iulia Domna, 196—202, Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 278, 608. sz.
55. Iulia Domna, 196—202, Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 280, 623. sz.

56. Iulia Domna, 198—, Róma. BMC 5 (1950) 158, 12. sz. (2 db)
57. Iulia Domna, 198—, Róma vagy Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 159, 19. sz. vagy: 277, 598. sz. (2 db)
58. Iulia Domna, 198—, Róma. BMC 5 (1950) 168, 89. sz. (3 db)
59. Caracalla, 196—, Róma. BMC 5 (1950) 50, 182. sz.
60. Caracalla, 196 vagy 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 53, 202. sz.
61. Caracalla, 201—, Róma. BMC 5 (1950) 210, 290. sz.
62. Caracalla, 203, Róma. BMC 5 (1950) 240, 435. sz.
63. Geta, 198—200, Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 290, 684. sz.
64. Geta, 200—202, Róma. BMC 5 (1950) 199, 241. sz.
65. Geta, 200—202, Róma. BMC 5 (1950) 200, 248. sz.

Az érmek császáronkénti megoszlásában több olyan hiány mutatkozik, amely a lelet közelebbi értelmezését teszi lehetővé. Marcus Antonius legiós dénárai után (5 db) az első veretek Vespasianustól valók (3 db), ami általában megfelel a pannóniai pénzforgalom kezdeti időszakának.[1] A következő érmek, mintegy három évtized kihagyásával már II. századiak. Ezeken belül is három időben elhatárolható csoportot figyelhetünk meg. Az elsőbe Traianus (6 db) és Hadrianus (3 db) érmei tartoznak. Hadrianus mindhárom érmén COS III van, ami közelebbi datálást (119—138) nem enged meg, Traianus veretei 106-tal kezdődnek. A második csoportba Antoninus Pius (3 db), Faustina senior (2 db), Marcus Aurelius (2 db), Faustina iunior (4 db) és Lucilla (1 db) érmei tartoznak, körülbelül 150-től[2] 171/172-ig terjedő időszakban.[3] A harmadik csoport érmei: Clodius Albinus (2 db), Septimius Severus (24 db), Iulia Domna (10 db), Caracalla (4 db) és Geta (3 db) 193—203 közötti időből.

A leletnek több mint fele, 43 darab, a földberejtés előtti 10 évből származik. Ez az éremleletek általános, természetes sajátsága ugyan, érmeink esetében azonban többről van szó: különleges jelentőséget kell tulajdonítanunk annak a ténynek, hogy 193-tól nagy számban jelentkező éremtípusaink előtt az utolsó veret több mint 20 évvel korábbi (171/172-ből való). Azaz leletünkben nem az elrejtés időpontja felé fokozatosan sűrűsödő példányok ismert jelenségével állunk szemben, hanem azzal a valószínű körülménnyel, hogy az érmek hajdani tulajdonosa 193-tól kezdte pénzét (zsoldját?) félre tenni, gyűjteni. Ezt a feltevést megerősíti az érmek állapota: valamennyi alig használt, kitűnő megtartású. E 43 éremben alighanem egy katona friss zsoldjának évente félretett darabjait láthatjuk.

A korábbi érmeket ebben az esetben úgy foghatnánk fel, mint a provinciánkban használatban levő dénárokat, amelyek 193 után jutottak a lelet birtokosának tulajdonába. Ennek azonban feltétlenül ellentmond ezeknek az érmeknek állapota. Amíg a legiós veretek, Vespasianus érmei erősen, Traianus dénárai átlagosan kopottak, a Hadrianus—Marcus Aurelius érmek sokkal jobb állapotúak ahhoz, hogy huzamosabb ideig használatban lehettek volna. Ez a II. század második harmadából származó 15 érem a forgalomból évtizedeken át kivonva került, talán örökségképpen leletünk tulajdonosához.

A lelet földberejtőjében, mint említettük, valószínűleg katonát láthatunk. A ránkmaradt szerény vagyon összetétele és sajátossága több következtetésre ad módot egykori gazdájára vonatkozóan. A 193-mal kezdődő sorozat alapján kínálkozik az a feltevés, hogy a katona ebben az évben kezdhette szolgálatát. 193-tól valóban minden évben több érem került a leletbe, a korábbi esztendőkből pedig egyetlen veretünk sincsen, a történeti események és a katonák szociális viszonyainak alakulása mégis óvatosságra intenek e feltevésben. Lehetséges ugyanis, hogy a 193 előtt szolgáló katona zsoldjából semmit sem tudott félre tenni, 193-ban azonban, amikor Septimius Severus külön jutalomban részesítette a római hadjáratban részt vevő csapatokat,[4] majd általánosan emelte a zsoldot,[5] viszonyai kedvezőbbre váltak. E mellett természetesen a polgárháború eseményeit tekintve, kitüntetés, előléptetés is számba jöhet.

További következtetésekre a lelet keleti veretei adnak kiindulást:

53. Hemesa vagy Laodicea ad mare 193—197. BMC 421. sz. — jó állapotú.
Av. IVLIA DOMNA AVG
Rev. SAECVL FE[L]ICIT

[1] *R. Alföldi M.*, Intercisa I. AH 33 (1954) 119.; *Barkóczi L.*, Intercisa II. AH 36 (1957) 500.

[2] Faustina senior denariusai DIVA FAVSTINA előlappal 141-től fordulnak elő (18—19. sz.), közelebbi datálásra ezért nem alkalmasak.

[3] Faustina iunior FAVSTINA AVG PII AVG FIL (22. sz.), FAVSTINA AVGVS[TA] AVG PII F (23. sz.) és FAVSTINA AVG (24. sz.) előlapi veretei közelebbi időhatározást nem tesznek lehetővé.

[4] *J. Hasebroek*, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus (Heidelberg 1921) 24.

[5] *Szilágyi J.*, Bp. tört. (Bp. 1942) 508.

31. Hemesa? 194—. (Nincs meg a BMC-ben.) — verdefényes.
Av. IMP CA L SE SEV PER AV COS II
Rev. BONA SPES
32. Hemesa? 194—. BMC 348. sz. — verdefényes.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. FELICIT TEMPOR
33. Hemesa? 194—. BMC 353. sz. — verdefényes.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. FORTVN REDVC
34. Hemesa? 194—. BMC 386. sz. variánsa — verdefényes.
Av. [IMP C]AE L S[PE] SEV PERT AVG COS II
Rev. [M]ONET [AVG]
35. Hemesa? 194—. BMC 390. sz. — verdefényes.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. SAECVL FELICIT
38. Hemesa? 195. BMC 409. sz. — jó állapotú.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. TR P III IMP V COS II
39. Hemesa? 195. BMC 410. sz. — verdefényes.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. [T]R P III IMP V COS II
54. Laodicea ad mare 196—202. BMC 608. sz. — verdefényes.
Av. IVLIA AVGVSTA
Rev. LAETITIA
55. Laodicea ad mare 196—202. BMC 623. sz. — jó állapotú.
Av. IVLIA AVGVSTA
Rev. VESTAE SANCTAE
47. Keleti? 197. BMC 467. sz. — jó állapotú.
Av. [L SEPT SEV PERT] AVG IMP VIIII
Rev. [PROF]ECTIO AVG
52. Laodicea ad mare 198. BMC 679. sz. — verdefényes.
Av. L SEPT SEV AVG IMP XI PART MAX
Rev. VICTORIAE AVGG FEL
57. Laodicea ad mare? 198—. BMC 598. sz. — verdefényes (2 db)
Av. IVLIA AVGVSTA
Rev. DIANA LVCIFERA
63. Laodicea ad mare 198—200. BMC 684. sz. — verdefényes.
Av. L SEPTIMIVS GETA CAES
Rev. FELICITAS TEMPOR

A felsorolt érmek csaknem kivétel nélkül sohasem vagy alig voltak használatban. Ennek alapján nem kételkedhetünk abban, hogy a lelet tulajdonosa keleten jutott hozzájuk. A meghatározható darabok két verdéből, *Hemesá*ból és *Laodicea ad mare*ból származnak. Ha időrendi viszonyukat verdék szerint csoportosítva vizsgáljuk, feltűnő, hogy a *hemesia*iak 194—195 évekhez köthetők,[6] míg *Laodicea ad mare* veretei 197—200-ból valók.[7] Éremleletünk volt birtokosa tehát 194—195 és 197—200 között Syriában tartózkodott. A két időpont közötti évekből leletanyagunkban római veretek fordulnak elő nagyobb számban (195-ből: 36—37 jó állapotúak; 196-ból: 40, 42 jó állapotúak, 41, 59—60 kopottak; 196/197-ből: 43—45 kopottak; 197-ből: 46 verdefényes; 197/198-ból 48—51 verdefényes). Így katonánk ebben az időszakban feltehetően nyugaton járt. Ezek a megfigyelések mindenben megfelelnek a történeti eseményeknek. Az első keleti tartózkodás Septimius Severusnak Pescennius Niger ellen viselt hadjárata idejére esik.[8] Leletünk hajdani birtokosa részt vett a polgárháborúban, s zsoldját ekkor a *hemesa*i verdében készült dénárokban kapta. 196 elején[9] a császárral visszatért nyugatra, ahonnan Clodius Albinus leverése után, 197-ben[10] vonult ismét keletre, a parthusok elleni háborúba. Zsoldját ekkor *Laodicea ad mare* verdéjéből való dénárokkal fizették. A lelet utolsó, ismét Rómából való érmei (61—62, 64—65)[11] annak bizonyságai, hogy a háború és a hosszú keleti tartózkodás után katonánk visszatért csapatával Mezopotámiából.

Mint másutt rámutattunk, Septimius Severus keleti hadjáratában a határok védelmére hátrahagyott pannóniai auxiliák nem vettek részt,[12] a kincs birtokosa így hihetőleg legiós katona

[6] A többi érem analógiája alapján ez a datálás vonatkoztatható 53. sz. érmünkre, ha Hemesában verték.

[7] Ha az 53. sz. érme Laodicea ad mareból való, akkor verési ideje 197-re tehető. A 47. sz. érem, ha keleten készült, Laodicea ad marehoz köthető.

[8] 193—195.

[9] *J. Hasebroek*, i. m. 85.

[10] Uo. 110.

[11] Felsorolásukat l. a 17. oldalon.

[12] Részletesen foglalkozom ezzel „Pannónia katonai története a markomann háborúktól Severus Alexander haláláig" című készülő munkámban.

lehetett. Ha ezután megkíséreljük körülhatárolni, melyik légióban szolgálhatott katonánk, mindkét adatunk, amelyből következtetést vonhatunk le, a *legio I adiutrix* mellett szólnak.[13]

Ezek egyike Septimius Severus legiós dénára :

29. Róma 193. BMC 7. sz. — jó állapotú.
Av. IM[P CAE L] SEP SEV PERT AVG
Rev. [LE]G I ADIVT
in ex TR P COS

Septimius Severus 193 nyarán azokat a katonáit, akik részt vettek itáliai hadjáratában, és győzelemre segítették Didius Iulianus-szal szemben,[14] pénzjutalomban részesítette : *qui etiam ⟨bina milia⟩ sestertia, quod nemo umquam principum, militibus dedit.*[15] Ezt az összeget Rómában[16] a legiók jelvényeivel és nevével vert dénárokban fizették. Feltehető, hogy legiós katonánk nem később, máshonnan jutott ehhez az éremhez, hanem annak a zsoldjának része lehetett, amelyet Rómában a hadjáratban való részvételért kapott. Ebben az esetben pedig a *legio I adiutrix*-ban kellett szolgálnia.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a lelőhely földrajzi helyzetét vizsgáljuk. Graf A. szerint *Pannonia superior* és *inferior* határa északon a Vértes gerincén húzódott először nyugat, majd dél felé.[17] Ez a meghatározás inkább csak általánosságban helyes, a részletes határvonal megállapítása még legtöbb helyen kétséges. Így *Pannonia inferior* északnyugati sarkának kiterjedését is csak feltevésekkel közelíthetjük meg. Graf A. a határt a Vértes mentén húzta meg, Bodajkig :[18] ebben az esetben a két provinciát az Által-ér, a Móri csatorna, majd a Gaja választhatta el egymástól. Szilágyi J. Bodajkkal, Fehérvárcsurgóval vagy Csákberénnyel azonosítható *Osones* állomásról a *legio II adiutrix* téglabélyegét említi,[19] ha a tégla nem III. századi, akkor a Móri völgy valóban a két provincia határa volt. Az eraviszkusz kocsitemetkezés szokása[20] és női viseletüket őrző sírköveik[21] azonban a *Floriana-Gorsium* (Csákvár—Tác) útvonaltól nyugatra nem fordultak elő, ez esetleg a határ keletibb elhelyezkedésére engedhet következtetni. Felsődobos mindkét esetben *Pannonia superior* területén feküdt, azaz a *legio I adiutrix* körzetében.

Az elmondottak alapján tehát az éremlelet tulajdonosában a brigetiói *legio I adiutrix* katonáját láthatjuk, aki ha esetleg korábban is szolgált már a legióban, pénzét 193-tól kezdte félre rakni. Részt vett Septimius Severus valamennyi hadjáratában, Rómában, Pescennius Niger, Clodius Albinus[22] és a parthusok ellen. Keletről a császárokkal és a nyugati csapatokkal 202-ben tért haza, legiójának állomáshelyére.[23]

A lelet utolsó, a földberejtés szempontjából számításba vehető darabjainak azokat a 202 körül vert érmeket tekinthetjük, amelyeket Rómában vertek :

56. Róma 198—. BMC 12. sz. — verdefényes (2 db).
Av. IVLIA DOMNA
Rev. CERERI FRVGIF
58. Róma 198—. BMC 89. sz. — kissé kopott (3 db).
Av. IVLIA AVGVSTA
Rev. VENVS FELIX
64. Róma 200—202. BMC 241. sz. — verdefényes.
Av. P SEPT GETA CAES PONT
Rev. SECVRIT IMPERII

[13] Pannónia legiói — valószínűleg az *X gemina* kivételével (l. az előző jegyzetben említett tanulmányunkat) — Septimius Severus mindkét keleti hadjáratában részt vettek. (*E. Ritterling*, PW 12 [1925] 1311.) Az első vagy a második parthus háborúra vonatkozik a *I adiutrix* ancyrai felirata (CIL III 265).

[14] Általánosan elfogadott nézet szerint Septimius Severus azokat a legiókat tüntette ki legiós dénárokkal, amelyek 193 áprilisában hozzá csatlakoztak. Ennek a felfogásnak ellentmondásaival foglalkozom említett készülő tanulmányomban.

[15] SHA vita Severi 5, 2.

[16] *J. Hasebroek*, i. m. 24.

[17] *Graf A.*, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. DissPann I/5 (1936) 40.

[18] Uo.

[19] *Szilágyi J.*, Acta Arch. Hung. 2 (1952) 214.

[20] *Sági K.*, Arch. Ért. 1944/45, 227.; *Sági K.*, Arch. Ért. 78 (1951) 76.

[21] *Fitz J.*, Arch. Ért. 84 (1957) 138.

[22] A pannóniai hadsereg keletről közvetlenül Galliába vonult. Vezére is, Ti. Claudius Candidus, mindkét hadjáratban azonos volt : *dux exercitus Illyrici expeditione Asiana, item Parthica, item Gallica* (CIL II 4114).

[23] *Fitz J.*, Arch. Ért. 85 (1958) 156—.

65. Róma 200—202. BMC 248. sz. variánsa — verdefényes.
Av. P SEPT GETA CAES PONT
Rev. VICT AETERN
61. Róma 201—206. BMC 290. sz. — verdefényes.
Av. [ANT]ONINVS PIVS A[V]G
Rev. RECTOR ORBIS
62. Róma 203. BMC 435. sz. — verdefényes.
Av. ANTONINVS PIVS AVG
Rev. PONT TR P VI COS

A lelet utolsó darabja 62. számú érmünk, amely az elrejtés időpontját 203-ra határozza meg. Pannónia történetében nyugodt, gazdagodó korszak kezdetére esik ez a dátum, amikor — eddigi felfogásunk szerint[24] — a túlparti népek mozgolódása éppen hosszabb időre elült. A földberejtés körülményei ezért különleges érdeklődésre tarthatnak számot.

Hasonló korú leletünk Pannóniában mindeddig nem ismeretes: elásását így nem szükséges feltétlenül valamilyen történeti eseménynek, háborúnak, ellenséges betörésnek tulajdonítanunk, abban bármilyen egyéni momentum közre játszhatott. Erre a lehetőségre azért is gondolhatunk, mivel a kincs elrejtője nem barbár sereg közeledtére menekülő, vagyonát biztosító helyi lakos, hanem a *legio I adiutrix* katonája volt. Bár az a körülmény, hogy a brigetiói legio katonája a tábortól aránylag távol, Felsődoboson rejtette el pénzét, valószínűvé teszi, hogy nem katonai kötelékben tartózkodott ezen a helyen, ellenség elől menekülve vagy azt üldözve, amikor ilyen földberejtésnek nem sok értelme lett volna. Gondolhatunk viszont arra, hogy katonánkat a hosszú háború után leszerelték, s mint veteránus visszaköltözött szülőföldjére. Ebben az esetben azonban katonai szolgálata lényegesen 193 előtt kezdődött, olyan időben, amelynek leletünkben nem maradt nyoma. (Ha 202-ben 25—30 évi szolgálat után szerelt le, akkor újoncéveit 171/172 tájára helyezhetjük, tehát 21. sz. érmünk kibocsátásának idejére. Mi indokolná azonban 20 éven át az érmek teljes hiányát?)

Valószínűbb, hogy katonánk valamilyen külső beosztást töltött be, *beneficiarius, stationarius, regionarius* stb. volt, s ebben a minőségben tartózkodott Felsődoboson. Erre a lelőhely földrajzi körülményei alapján joggal gondolhatunk. Az ÉNy—DK irányú Móri völgy, amely a Bakonyt a Vértestől elválasztva a Kisalföldet a Mezőfölddel köti össze, valószínűleg a római korban is jelentős útvonal lehetett, ha az *itinerarium*ok nem is említik, s nem foglalkozik vele az újabb topográfiai irodalom sem.[25] A völgy földrajzi adottsága mellett a lelőhelyek egymásutánjából következtethetünk erre. Az út *Gorsium*ból (Tác) Székesfehérvár felé vezetett, ahol a Felsővárosban és a Kisbasarét dűlőben ismerünk római település-nyomokat.[26] Innen a Gaja baloldalán tartott észak felé: Sárkeresztesen a malomvölgytől húzódó emelkedésen kerültek elő római leletek,[27] Magyaralmáson VRBS ROMA érem[28] jelzi az út irányát, amely Söréd határában érte el a Csákberény—Orondpuszta felől DNy irányban haladó *Aquincum—Savaria* főútvonalat. Ahol ez az út keresztülhalad a mai Móri csatornán, Bodajk és Fehérvárcsurgó között, Kőmalom környékén feküdt *Osones* állomása,[29] két út csomópontjában. Tovább haladva észak felé az út kettévált. Egyik ága ismét átkelve a mai Móri csatornán, Mór—Vajalpuszta felé haladt, ahol a Birilihegyen nagyobb római települést tartunk számon,[30] majd Pusztavámot érintve,[31] ahonnan kiterjedt későrómai temetőt ismerünk, az Által-ér völgyében csatlakozott Környén a *Floriana* (Csákvár) *Brigetio* főútvonalba. Az út másik ága a Móri csatorna jobb oldalát követve, Mór—Tőröspusztán későrómai temető mellett haladt el,[32] innen Pusztadoboson át — ismét római sír jelzi a települést[33] — Felsődobost érintve Ászárnál[34] érte el a Környe—Császár—Ászár vonalán haladó, *Arrabona* felé csatlakozó utat.[35]

[24] Uo. 167.
[25] *Graf A.*, i. m.
[26] Székesfehérvár római kori emlékeivel, település-nyomaival az ókeresztény oltárkorlátról készülő munkámban foglalkozom.
[27] *Lichtneckert J.*, Arch. Ért. 14 (1894) 167—.
[28] Az István Király Múzeumban.
[29] A fehérvárcsurgói szőlőben előkerült sírok (Fejér megyei Napló 1927. május 1.) és kőemlékek (relief Dioscurosokkal, IKM ltsz. 7063) ugyanabból a temetőből valók, mint a bodajki kenderföldeken talált sírok, érmek. (Fejér megyei Napló 1924. június 29.) *Osones* a mai községek között, a Guttamási felől jövő és Orondpuszta felé tovább haladó útvonal mellett feküdt, körülbelül azon a területen, ahol a Kőmalom van.
[30] *Fitz J.*, IKMK E/2 (1957) 4.
[31] Fitz J. ásatása 1950-ben. Publikálatlan.
[32] Fejér megyei Napló 1924. június 29.
[33] IKM leletkatasztere. Égetéses sír, urna, benne Hadrianus-érem. IKM ltsz. 2675.
[34] CIL XVI. 60.
[35] *Graf A.*, i. m. 122.

Feltételezhetjük tehát, hogy Felsődoboson a Móri völgyet átszelő római út *statio*-ja állhatott. Ezt a távolsági adatok is megerősíthetik : a lelőhely körülbelül *Osones* és Ászár között a középen van (10—12 *milia passuum)*. Ha *Osones* még *Pannonia inferior*hoz tartozott, akkor a felsődobosi *statio* lehetett *Pannonia superior* első postaállomása ezen az úton, egyúttal tehát vámállomás is. Ezen a posta- és vámállomáson teljesíthetett szolgálatot, mint *stationarius*, leletünk tulajdonosa 202 áprilisa után.

A kincs földberejtésének közvetlen okát a lelet egyedülálló volta miatt nem ismerjük. Személyi okok éppen úgy lehetnek hátterében, mint kisebb jelentőségű helyi zavarok. Nem zárhatjuk azonban ki a lehetőségek közül azoknak a barbár mozgolódásoknak utórezgéseit sem, amelyek 196 óta a *limes*nek éppen a *Brigetio—Aquincum* közötti szakaszára nehezedtek.[36]

Barkóczi L.[37] és a magunk más helyen közölt,[38] erre a barbár megmozdulásra vonatkozó fejtegetéseinkből elég a következőket az eddig elmondottakhoz hozzátennünk : A II. század utolsó éveiben a gótok újabb csoportjainak vándorlása ismét mozgásba hozta a Kárpát-medencén kívül, attól északra, keletre és részben délre lakó népeket. Ennek a nagyméretű népmozgalomnak beszédes bizonyítékai azok az éremleletek, amelyeket ebben az időben rejtettek Ukrajnában[39] és Moldvában[40] földbe. A felzavart népek egy része a Kárpátmedencébe szorult, ahol a népmozgalmak tovább gyűrűztek. Ezeknek a nyugtalan állapotoknak tanúságtevői ismét a földbe került éremleletek :

1. Mendei lelet, utolsó verete 195-ből.[41]
2. Eleki lelet, utolsó verete 193-ból.[42]
3. Miskolci lelet, utolsó verete 193-ból.[43]
4. II. keceli lelet, utolsó veretei valószínűleg 193—195-ből.[44]
5. Tiszaföldvár—Ókincsemhegyi lelet, utolsó verete 193-ból.[45]
6. Lozsádi lelet, utolsó verete 197-ből.[46]

A kelet felől jövő nyomás elsősorban természetesen Dáciát érte,[47] hullámai azonban Pannóniát is elérték. 197 nyara előtt helyreállították az érdi *praesidium*ot, amely talán már egy barbár betörésnek esett áldozatul.[48] Lehetséges, hogy ugyancsak fegyveres összetűzés nyoma húzódik meg a 197 november 1-én kiadott *rescriptum* hátterében,[49] amely a *cohors II Alpinorum equitata* meghalt (elesett?) centuriója hagyatéka ügyében rendelkezett. Kétségtelenül harcokra utal az a császárszoborral díszített bázis, amelyet 198-ban állított Septimius Severus tiszteletére *Crumerum* helyőrsége.[50] A bázist állító *cohors V Callaecorum Lucensium* a barbárok fölött aratott győzelem emlékére kaphatta *Antoniniana* kitüntető jelzőjét.[51] Mivel *Brigetio—Aquincum* szakaszán az említetten kívül csak a szomszédos táborban, *Solva*ban állomásozó *cohors I Ulpia Pannoniorum* kapott *Antoniniana* jelzőt, lehetséges hogy ez is a 196-tól lezajlott küzdelmekben tüntette ki magát. A felsorolt adatok arról tanúskodnak, hogy a barbárok elleni küzdelem (a délpannóniai *limes* mellett, amelynek harcaira itt nem térünk ki[52]) a Duna-kanyar vidékére lokalizálható, elsősorban *Brigetio* és *Aquincum* közötti szakaszra. Talán ekkor költöznek a túloldalra azok a dák néptöredékek, akiknek jelenlétét Caracalla alatt sikerült kimutatni.[53]

A barbárokkal való küzdelem minden eddigi adata 196—200 közötti időből származik. Ennek alapján jutottunk arra a megállapításra, hogy Septimius Severus 202. évi pannóniai látogatása már a barbár népek lecsendesülése után következett el, s ez időpont után Pannónia hosszabb békés korszakot élt át.[54] Ezt a megállapítást bizonyos mértékig módosíthatja a felső-

[36] *Fitz J.*, Arch. Ért. 85 (1958) 165—.
[37] *Barkóczi L.*, i. m. 516—.
[38] *Fitz J.*, Arch. Ért. 85 (1958) 165—.
[39] *V. V. Kropotkin*, VDI (1954) 3, 152—.
[40] *Barkóczi L.*, i. m. 516, 170. j.
[41] *Kerekes P.*, NK 13 (1914) 71.; *Fitz J.*, Arch. Ért. 85 (1958) 165.
[42] *Kerényi A.*, NK 38/39 (1939/40) 65.; *Fitz J.*, i. m. 165.
[43] *Leszih A.*, NK 42 (1943) 57.; *Fitz* J. i. m. 165.
[44] *Jónás E.*, AECO 1 (1935) 254— ; *Fitz J.*, i. m. 165.
[45] NK 41 (1942) 66.
[46] *Jánó B.*, NK 12 (1913) 114—.
[47] Részletes összefoglalását l. idézett készülő munkánkban.
[48] *Fitz J.*, Arch. Ért. 83 (1956) 198.
[49] Cod. Just. II. 50. 1.
[50] CIL III 3664.
[51] *Fitz J.*, Arch. Ért. 85 (1958) 166.
[52] L. a 12. jegyzetben említett munkánkat.
[53] *Barkóczi L.*, Arch. Ért. 1944/45, 179.
[54] *Fitz J.*, Arch. Ért. 85 (1958) 167.

dobosi éremleletünk — ha az elrejtés oka ellenséges betörés volt —, amely a császári látogatás után került földbe. Ebben az esetben is valószínű, hogy a korábbi megmozdulások utórezgéseinek egyike lehetett ez a támadás, amelynek, mivel egyéb nyoma nem maradt, súlyosabb következményei nem voltak.

Az éremlelet elrejtésében akár egyéni okok, akár barbár betörés játszott közre, a 202-től Felsődoboson szolgáló *stationarius* biztonságba helyezett vagyonát nem tudta többé birtokba venni.

Fitz Jenő

II. Ulászló pénzverése

II. Ulászló pénzverése szerves tovább folytatása elődje, Mátyás pénzverésének, illetve a pénzverés további megreformálásával befejezte a Mátyás által megkezdett átalakítást. E folyamat azonban egyáltalában nem volt tudatos és tervszerű, nem is a királyi pénzverés reorganizálásáról és modernizálásáról volt szó. A folyamat Ulászló uralma alatt ment végbe, de tulajdonképpen a Thurzók hajtották végre.

Akkor értjük meg a pénzverés 1468 és 1503 közötti átalakulását, ha az egészet elejétől kezdve és részleteiben elemezzük. 1468-ig a „kamara-haszna" volt az adózás alapja. Ez azt jelentette, hogy évenként, illetve három évenként az ezüstpénzt kicserélték. A kibocsátásra kerülő új pénzből kevesebbet kapott a réginek tulajdonosa. Az 1944—45-ös infláció még élénken emlékeinkben él. Így könnyen el tudjuk képzelni, hogy kicsinyben ugyanez volt a helyzet a középkorban a pénzváltás idején. Mindenki igyekezett előzőleg a pénztől szabadulni, hogy ne ő károsodjék a levonással. A középkori gazdasági élet, különösen a vidéki lassúbb élettempó ezt a folyamatot már hosszú hetekkel, hónapokkal a pénzváltás előtt megsínylette. Az új adóval a „királyi fiscus"-szal tehát nemcsak a kincstár jut állandó bevételhez, hanem a pénzváltás megszüntével a gazdasági élet zavartalan fluktuálásához szükséges előfeltétel is biztosítva lett. A gazdasági élet alkalmazkodott a kor kereskedelmi értékmérő és cserélő szükségleteihez.

Bennünket viszont a pénzkibocsátás rendjének megváltoztatása különösen az éremkép szempontjából érdekel. Az éremkép eddig állandóan változott abból a célból, hogy a mindennapi életben könnyen fel lehessen ismerni, hogy érvényes „új pénz" vagy forgalomból kivont-e a kérdéses példány. Az állandó pénz megteremtésével ezt a megkülönböztető funkcióját az éremkép elvesztette, sőt ezzel ellentétben, a típus állandóságával is ki kell hangsúlyozni a pénz állandóságát. Ezen túlmenően a hamisítás felismerését is megkönnyítette az éremkép állandósága. Volt azonban egy másik szempont is. A verde, a kibocsátás ideje és a közvetlen felelősség megállapítása céljából szükség volt bizonyos titkos ismertetőjelekre.

Közismert, hogy a kibocsátás helyét, vagyis a verdét, az illetékes kamaragrófot a magyar pénzeken már régóta jelölték. Miután a kamaragrófok több éven át viselték tisztségüket, tehát puszta nevük rövidítése önmagában nem volt elegendő a kibocsátás idejének megállapításához. Ez utóbbit kétféleképpen oldották meg. Az egymásutáni emissióknál változtatgatták a kamaragróf nevének jelzését. Néhány év múlva pedig a típust módosították. Bizonyítékunk is van, hogy a kettő egymással szorosan összefügg. Mátyás uralma alatt ugyanis a típusváltozásakor visszatérnek az előző típus betűrövidítései, illetve jelei. Sikerült a körmöcbányai Mátyás-dénárok előlapi legenda-keresztjében felismerni a körmöci verde megkülönböztető jelzését. Az összes többi verdéből kikerülő dénár mindig e kereszt nélkül kerül kiverésre. E felismerés lehetővé tette, hogy a Corpus és a további irodalom adataiból autopsia nélkül kiválogathassuk a korabeli hamisítványokat. A Nemzeti Múzeum idevonatkozó anyagának beható vizsgálata igazolta ezt a feltevést. A C II 240—1 korabeli hamisítványok tehát a körmöci pénzverés relatív kronológiájának megállapításakor is kihagyandók. Huszár Lajos nemcsak az állandó pénzverés kezdőpontját állapította meg, hanem a három főtípus egymásutánját is eldöntötte. Mátyás utolsó körmöci dénártípusa egyúttal meghatározza utódjának első veretét is. Ulászló kibocsátásainak problematikus része csak az 1490 és 1503 közötti évszám nélküli veretek. Tudvalevő 1503 után a dénárok évszámmal kerültek kiverésre, tehát semmi problémát nem jelentenek. Az 1490 és 1503 közötti emissiók két alapvetően különböző csoportra tagozódnak. A kettőt típusaik és jegyeik határolják el. A korábbiakon különböző betűket találunk, a későbbiek K—h (Kremnitz—Hans) Thurzó János kamaragrófsága alatt kerültek kibocsátásra. Az eddigi kutatásnak nem sikerült az ekkori körmöci kamaragrófok neveit felfedni. A hiányzó körmöci oklevelek helyett kerülő úton próbáltam a betűket feloldani. Miután közvetlen körmöcbányai vonatkozású oklevél nem volt, töprengtem, hol találhatok a nagy hatáskörű körmöci kamaragrófokra vonatkozó oklevelet. Így jutottam arra a gondolatra, hogy a Selmecbányára vonatkozó okleveleket átnézzem. Arra gondoltam, hogy Selmecbányán ugyan nem volt pénzverés, de a bányaművelés

is a körmöci főkamaragróf hatáskörébe tartozott. Feltehető tehát, hogy így selmecbányai okleveleken előkerülnek a keresett körmöci kamaragrófok nevei. Elképzelésem helyesnek bizonyult, és így sikerült öt, eddig oklevélről ismeretlen körmöci kamaragrófot azonosítani a korabeli pénzeken szereplő betűrövidítésekkel. Schayder Péter maradt Mátyás halála után is évekig a körmöci kamaragróf. Bizonyítják ezt az 1491. III. hó 22., 1492. V. hó 19., 1493. III. hó 1. és 1494. IV. hó 23. keltű oklevelek.[1] A C 258 A aranyforint, a C 276 dénár és a C 284 obulus típusban legközelebb áll Mátyás utolsó vereteihez, és azzal K-₵ is megegyezik. Az 1495. évi kamaragrófot oklevélről nem ismerjük. 1496. IV. 24. oklevél szerint Hellenbrandt András és Körnidel Ferenc a két körmöci kamaragróf.[2] A(ndreas) és F(ranciscus) valóban megfelelnek a C 258B aranyforint, a C276 dénárok és C284 obulus, K-$\frac{M}{AF}$, illetve K-$\frac{M}{AF}$ jelzések AF betűi feloldásának.
B

A két változat feltételezhetően két évi verést jelent, s így 1495-ben is valószínűleg ők voltak a kamaragrófok.[3] Az 1497. I. 12-i és utáni ez évi oklevelek Ryzmegl István és Rezl Erasmus kamaragrófokról beszélnek.[4] Így tehát a C258B aranyforint, a C271 garas, a C276 dénár és a C284 obulus K-$\frac{S}{E}$ jelzése Kremnitz S(tephanus) E(rasmus)-nak oldható fel. — További probléma, hogy mikor került Thurzó János tisztségébe. Az eddigi irodalom, szerintem, túl koránra tette — lerövidítve az eddigi hiátust — kinevezését. 1497. I. hó 12-én Thurzó János még krakkói konsul,[4] 1498. II. hó 8-án már kamaragrófként szerepel az okleveleken ; a kinevezés tehát e két dátum közé teendő.[5]

De térjünk vissza a Thurzók kamaragrófsága, ill. bérlete előtti korszakra. Ulászló uralmának idején folytatódik a Mátyás alatt kialakuló és az újkori szemléletre jellemző, egyszerűsítés és tipizálás. Ebbe a folyamatba vág bele az ezüstverés mind jobban Körmöcbányára koncentrálása Mátyás alatt. Az első típusú — fátyolos Madonnás — ezüst pénzek közül Nagybányán garast, Budán, Kassán, Szebenben, valamint Nagybányán dénárt vernek. — Második — — koronás Madonnás — emissió már csak nagybányai ezüst dénárral van képviselve, a többi verdéből nem ismerünk állami kibocsátású ezüstpénzt. Ulászló egész uralma alatt Körmöcbányán verik a garast, dénárt és obulust. Néhány — évszámos — primitív és Nagybányának tulajdonított, valamint néhány M-M jegyű dénárra szorítkozik a Körmöcbányán kívüli ezüstverés. Ugyanakkor az aranyverés Körmöcbányán minimális, az aranyforintok zöme Nagybánya és Szeben verdéiben készült. A Thurzók alatt ismét növekszik a körmöci aranyverés, ez szorosan összefügg a felvidéki bányák reorganizálásával és modernizálásával. A Thurzók mindent elkövettek, hogy nagyobb hasznot biztosíthassanak maguknak. Erre törekvésükben a bányaberendezéseket is modernizálták, szigorú rendeletekkel szabályozták a bányaművelést, az ércbeváltást stb. A jó gazda gondosságával végrehajtott intézkedéseik és üzletvezetésük meglátszik az általuk kibocsátott körmöci pénzeken is. A korabeli diplomaták jelentése a Thurzók hamis pénzveréséről a magyarországi jogi és gazdasági helyzet teljes nem ismeretének bizonyítéka.[6]

A Thurzók évtizedekig tartó állandó kamaragrófsága következtében szükséges volt a kibocsátás idejét valami új módon jelölni. Nem volt lehetséges a jelzés variálása, mint ezelőtt amikor rövidebb ideig voltak állásukban a kamaragrófok. Ez a probléma már Mátyás uralkodásának végén Schayder Péter alatt is felmerült. Ebben az időben megkülönböztetés céljából hol a típust változtatták, hol a jelzést, hol pedig pontok, karikák segítségével különböztették meg a további emissiókat. A Thurzók verése idején más, egységes emissiójelző rendszert találunk. Más okból Ulászló uralkodásának elején megváltoztatják a király címerét. Az oroszlánt felváltja a Jagello-sas. Feltehető, hogy ez a változás adta az ötletet, hogy rendszerint a címer

[1] Schayder Péter utolsó említése 1494. IV. 23. Orsz. Levéltár (ezentúl ORL) fényképanyaga Selm. II. 271.

[2] Hellenbrandt András és Kornidel Ferenc 1496. IV. 24. ORL Törzs 46343.

[3] Az „M" betű valószínűleg az ellenőrzésben részt vett esztergomi pizetárius jele. A „B" betű pedig a második évi veretek megkülönböztetése.

[4] Ryzmegl István és Rezl Erasmus kamaragrófok. ORL Selm I. 27. Az 1497. I. 12. keletű Beatrix királynői oklevél azért is fontos, mert Thurzó Jánost ekkor még csak krakkói konzulnak titulálja. Így mindkét tény kizárja az eddigi irodalom téves állítását, hogy Thurzó már 1496-ban kamaragróf Körmöcön.

[5] Thurzó János és György Kamaragrófok. ORL Selm. I. 27. 1498. II. 8. kelettel.

[6] A pápai követ, br. Burgio Pulleo Antal jelentése : „. . . chi Fucari hano continuamente tenuti CCC battatori di moneta". Háromszáz hamis pénzverőről beszél a kamarafőgróffal, kamarabérlővel kapcsolatban, kinek kezében minden hatalom és eszköz összefut a pénzverés terén. Sajnos az átvett idézet pontatlanul annyit mond : Dobel 49. lap. Beatrix és Beriszló vránai perjel 1494—5-i „rossz pénzveréséről" ezekután nem tudjuk eldönteni, a korabeli hamisítványokat vagy a később említett extra körmöczi dénárokat jelenti-e? Engel : Gesch. d. Ungrischen Reichs u. seiner Nebenländer I. Halle 1797. 77. l.

közepén, de sokszor az aranyon alul elhelyezett címerállat alakváltoztatásával ill. keretezésével különböztessék meg az egymást követő kibocsátásokat. A fenti feltevést kb. 15 000 db körmöci dénár és az összes fellelhető körmöci aranyforint átnézése és rendezése alakította ki, és igazolta. Nemcsak a Corpus darabjait sikerült ebbe az összeállításba belehelyezni, hanem a kutatás közben előkerült több olyan darab is, amely a Corpusból hiányzik, de a rendszerben a helye megvolt. Ezenkívül a kibocsátás rekonstruálásának helyességét az is igazolja, hogy az aranyforint, garas, dénár, obulus, vagyis a teljes sorozat összeállítható az azonos jelű és típusú darabokból.

A fent említett, nagytömegű dénár között számos variáns fordult elő. A kibocsátás szempontjából nem kell figyelembe venni a rövidítés-variánsokat. Ezzel szemben a hibrid darabok nagy hasznát vesszük. Leggyakoribb eset természetesen itt is az, hogy egymás után kiverésre kerülő két típus elő- és hátlapjait párosítják össze. A különben szigorú szabályossággal történt pénzverésben ezt a hibridizálást úgy foghatjuk fel, hogy valamely új elő-, illetve hátlap verőtövének elkészítése után nem várták meg, amíg a párja elkészült. Így kétféle átmeneti típus állhat elő. Vagy RE/UH-val jelezhetjük a régi előlap és az új hátlap kombinációjaképpen előálló átmeneti típust. Ennek fordítottja az UE/RH, amely új előlap és régi hátlapi verőtő kombinálását jelenti. Előfordul az az eset is — és a megkülönböztetésnek ez is megfelel —

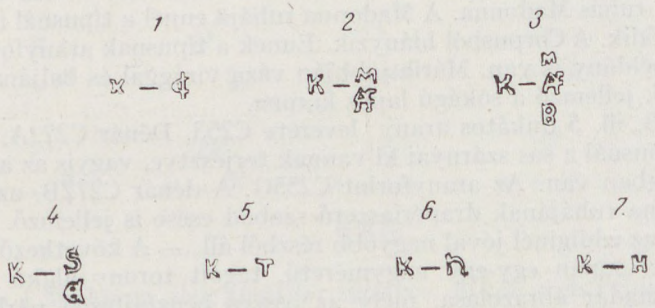

1. Kép

hogy az egyik oldalt változtatják. Ekkor ugyanazzal a hátlappal egymás után több, különböző előlapot vernek.

Az eltérő darabok egy másik, jól felismerhető csoportja a korabeli hamisítványok egyre növekvő mennyisége. Anyaguk, kivitelük, stílusuk és az össze nem tartozó elő- és hátlapok zavaros kombinációja egyaránt megkönnyíti kiszelektálásukat.

Mindezek után fennmarad azonban az évszám nélküli veretek egy — különösen a szabályos Thurzó-veretek közül — kiugró csoportja. Erre a csoportra jellemző, hogy a hivatalos pénzverés minden ismertetőjele megvan rajta. Finomság, súly, stílus és a titkos jelek teljesen azonosak a normális veretekével. Kiválnak azonban a darabok a tömegből rajzuk eltérése miatt. Viszont éppen ez kapcsolja őket zárt csoporttá össze. Éveken, emissiókon keresztül minden típusból fordul elő ilyen rajzváltozat. Felmerül a kérdés, mi az oka és célja ennek a mellékrendszernek. Közismert, hogy a Körmöcbánya városából eredő jövedelem a mindenkori magyar királynő udvartartásának költségeit fedezte. Tudjuk, hogy Mátyás özvegyét Ulászló évekig hitegette házassággal. Hosszas perlekedések és huzavonák után rendeződtek csak el a két fél anyagi vitái. Meg kell tehát vizsgálni, hogy vajon az ezüst pénzverés e mellékrendszerének megszűnésével egybeesik-e az anyagi viták lezárása, ill. Beatrice halála. Ugyanakkor meg kell vizsgálni, hogy az aranyverés területén fordul-e elő és ha igen, mikor, mellék-, illetve kettős verés. A két rendszer összehasonlítása mutatja meg majd, hogy céljuk, illetve okuk közös vagy különböző volt-e.

1498 és 1503 közé kell beosztanunk a Thurzók óriási mennyiségű és számos változatból álló pénzverését. A típusok egymásutánja — a hibrid darabok segítségével — kétségtelenül tisztázható. Az abszolút kronológiában viszont egy év tévedés, ill. bizonytalanság előfordulhat. Nem tudjuk ugyanis, hogy 1503-ban azonnal rátértek-e az évszám kiírására vagy csak évközben. Ettől függ ugyanis, hogy az utolsó évszám nélküli típust 1502-re vagy 1503 elejére kell-e tennünk. Ennek következtében az előző típusok is egy évvel korábbra vagy későbbre tehetők, ill. nem tudjuk eldönteni, némelyiket változatnak vagy különálló típusnak fogjuk-e fel. A kibocsátás idejét a rajz két helyen megfigyelhető változása jelzi. A címerállat ábrázolása és a

Madonna alakja, különösen ruhája változik állandóan. A szabályszerűségen kívül még egy bizonyítékunk van, hogy a változás törvényszerű és szándékos, nem pedig esetleges és véletlenszerű. Ez pedig az, hogy aranyforinton, garason, dénáron és obuluson egyaránt ugyanazt az ábrázolást figyelhetjük meg, a hibrid darabok pedig mindig ugyanezt a két típust kötik össze, bizonyítva egymásutániságukat. — A Thurzók első körmöci dénárjai KT (Kremnitz—Thurzó) jelzéssel készültek, ugyanúgy, mint az 1499—1506 közötti különböző súlyból kivert arany és ezüst tallérszerű vereteik, de csakhamar a KH (Kremnitz Hans) jelzésre térnek át, mely egészen Thurzó János 1508-ban bekövetkezett haláláig megmarad. A kis, vagyis gótikus „h" betűt 1504-ig egyre inkább kiszorítja a nagy, helyesebben antiqua „H" betű. Érdekes, hogy Mátyás halála után átmenetileg felülkerekedik a hagyományos fractura, vagyis a gótikus betű, míg lassan mégis győz az új, az egyszerűbb, az áttekinthetőbb antiqua, a jól olvasható latin írás.

A címer-oroszlán helyét felváltó madár különböző alakjai definiálják a típusokat. Az első ezek közül a felhúzott szárnyú, kissé hollóra emélkeztető madárábrázolás. Ennek hátlapján még a régi Madonna-alakot, ill. annak változatait találjuk (C273), a K-C jelzés kétféleképpen magyarázható: feltehető ugyanis, hogy az új előlap még a régi hátlappal került kiverésre. De ugyanúgy elképzelhető, hogy amikor a rajzot megváltoztatták, visszatértek a már régebben használt s a kamaragróf nevétől független jelzésre. Mátyás körmöci dénár verésénél ugyanis ismételten végigvariálják a már előző típusnál szereplő jegyeket. Fentebb már tisztáztuk az egy évi bizonytalanságot, ami megnehezíti a kérdés eldöntését. — Az első teljesen Thurzó-típus: a hollós és „M" ruhás Madonna. A Madonna ruhája ennél a típusnál írott nagy M-re emlékeztető alakban végződik. A Corpusból hiányzik. Ennek a típusnak aranyforintjából a Történeti Múzeumban három példány is van. Mária jobbján váza virággal és balján a kaszapankán egy, ill. két tornyocskával, jellemző a sokágú lapos korona.

A garasa C270B, ill. 5 dukátos arany leverete C253. Dénár C272A, Obulus C279.

A következő típusnál a sas szárnyai ki vannak terjesztve, vagyis az alsó szárnycsont vége a fejjel egy magasságban van. Az aranyforint C255G. A dénár C272B, az obulus C280 és 81. Mindezekre a Madonna ruhájának drapériaszerű szabad esése is jellemző. Ezenkívül a korona is jellegzetes, három, az eddiginél jóval nagyobb részből áll. — A következő típusnál a Madonna ülésének két oldalán csupán egy-egy nagyméretű, tagolt torony alakú díszítmény látható. Jellegzetes ismét a madár ábrázolása, mely az összes pénzfajtánál párhuzamos, függőleges vonalak közé határolható, mintha a madár szárnya körül lenne vágva. Az aranyforint 255E. A dénár Madonnája a C272B-nek felel meg annak ellenére, hogy ez a típus rendkívül nagy példányszámban fordul elő, a Corpusban nem szerepel. Ugyanígy a C283 Madonnájára hivatkozhatunk az obulussal kapcsolatban. A következő típus már a Corpusban is szerepel, minden pénzfajból. A gubós Madonnás aranyforint a C256, a rendkívül gazdag, uszályszerűen redőzött ruházatú C270A garas, a C272C dénár és a C282 obulus címer-állatja az összes ezüst pénzfajnál pajzsba van foglalva.

Az utolsó típus szinte változás nélkül folytatódik évszámjelzéssel.

Az aranyforint C260B, dénár C277, obulus aranyverete C265, obulus normálverete pedig megegyezik a 314A KG jelzésű, II. Lajosnál szereplő típussal. Ugyanezt verték K-H-val 1503 és 8 között.

1505-ös évszámmal fordul elő verdejegy nélküli dénár is, ez a típus év és jegy nélkül a C272D alatt szerepel. Ugyanennek arany leverete 1506-os évszámmal a C263-as.

Szólnunk kell még a fenti fővérest kiegészítő változatokról, melyek mellékverésként végigkísérik a Thurzók 1498—1504 közötti kibocsátásait.

Az „M" ruhás kiterjesztett szárnyú címeres darabok közül kiválik egy II WLADISLAI stb. hibás, de ragyogó vésetű típus, több változattal, majd ugyanezzel a sas típussal egy félalakos Madonna és Jézus különlegesen szép rajzolattal. Ez utóbbi a C275 sz. a Corpusban is szerepel. A körülvágott szárnyú sasos típusból elkülönül néhány glóriás drapériás Madonna. C.— A pajzsos, sasos típus szintén szerepel glóriás Madonnával a C274 sz. alatt. Ezenkívül 1502—4 között részben évszámmal, részben anélkül, kitűnik egy kerek, ill. ovális ruharedőjű Madonnás dénár és aranyforint. Ez utóbbihoz kapcsolódik egy kis betűs igen finom veret is. Miután minden csoportból találtunk egy, a többitől csak különleges ismertetőjellel és rendszerint rendkívül finom vésettel ellátott mellékveretet, valami jelentőséget kell tulajdonítanunk ezeknek, de nincs bizonyítékunk, hogy ezeket Beatrice, ill. az új királynő számára verték volna.

Legfontosabb feladatunk, hogy a fenti mellékverést élesen megkülönböztessük a nagybányai és szebeni aranyforintoknál alant közölt szabályszerű kettős, mellérendelt, párhuzamos veretektől. Schulek Alfréd már a vegyesházi pénzverés tárgyalásának elején egy rövid jegyzetben összefoglalta a pénzverés, ill. a Corpus beosztására vonatkozó megjegyzéseit. Ebben a párhuzamos típusokat is megemlíti. Ez utóbbiakról — véleményünk szerint — feltehető, hogy

a bányászott arany, ill. kiverésre beadott, beolvasztott nyersanyagból való kiverés megkülönböztetését szolgálta. E feltevés természetesen még további bizonyításra vár.

A nagybányai és szebeni aranyforint típusok verési egymásutánjának rekonstruálásánál is Mátyás vereteiből kell kiindulni. Mindkét verdében a C209A az első — fátyolos — madonnás típus. Ezt követi 208B koszorús rozettás Madonnás típus Nagybányán. A 208B — gubós — Madonna két oldalán mákgubó — nagybányai jegyei megegyeznek a rákövetkező két típussal (a 208C és 208D-vel) ; az elsőnél kisebb-nagyobb körökkel, a második kizárólag kis körökkel

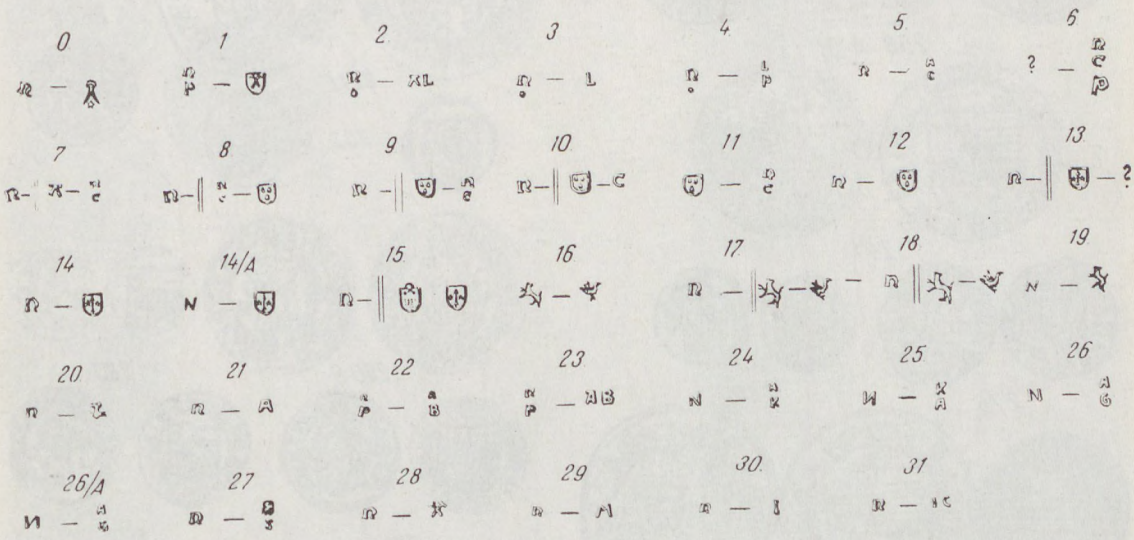

2. Kép

van a belső kör és a Madonna alak közti tér kitöltve. A két utolsó típus a 208E nagy gömbbel lezárt keskeny oszlopok, ill. (208 I) különböző magas oszlopok és magas, zárt, koronás Madonna jellemzi. A fenti típusok közül Szebenben a 209A fátyolos, 208A gubós koronás és a 208E és 208 I típusokat verték.

Ulászló évszám nélküli, vagyis 1490—1506 között vert nagyszámú nagybányai, szebeni veretét a Corpus a 255. sz. különböző betűi alatt tárgyalja. Az állandó pénzverés természetéből

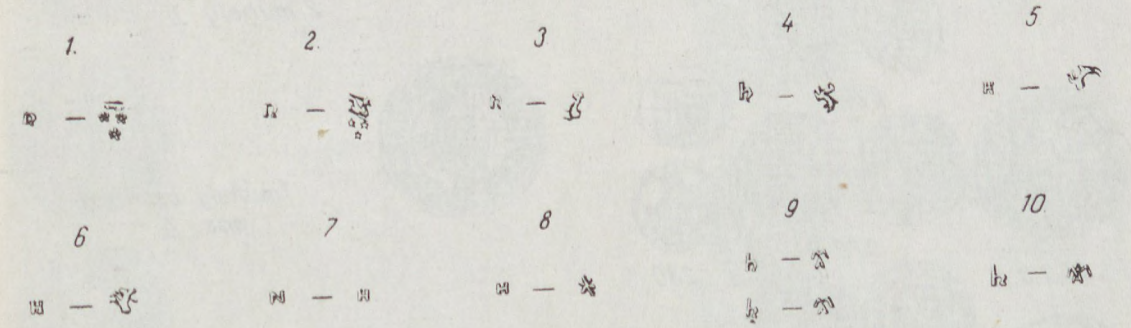

3. Kép

következik, hogy e típusok egymástól rajzban csak kissé térnek el, a „lucrum camerae" érvényessége alatt vert, egymástól erősen különböző kibocsátásokhoz viszonyítva, ezért azonos szám alatt tárgyalja őket a Corpus. A nagybányai és a szebeni aranyforintok a már Mátyásnál megjelent két főtípust jelenítik meg újra. Először az oszlopok számának és alakjának változtatásával különböztetik meg az egymást követő emissiókat, majd újra feltűnik a gubós, illetve Szebenben a rozettás típus is.

Megállapítható, hogy a két verde számára azonos típusok készülnek, de komplikálja a helyzetet, hogy tulajdonképpen két párhuzamos típus fut egyszerre. A két műhely úgy látszik már Mátyás alatt párhuzamosan fut. A 208E, illetve 208I típusok nem csupán a Madonna trónusának díszítésében és a nyílt, valamint a magas és zárt koronában különböznek. A két alak,

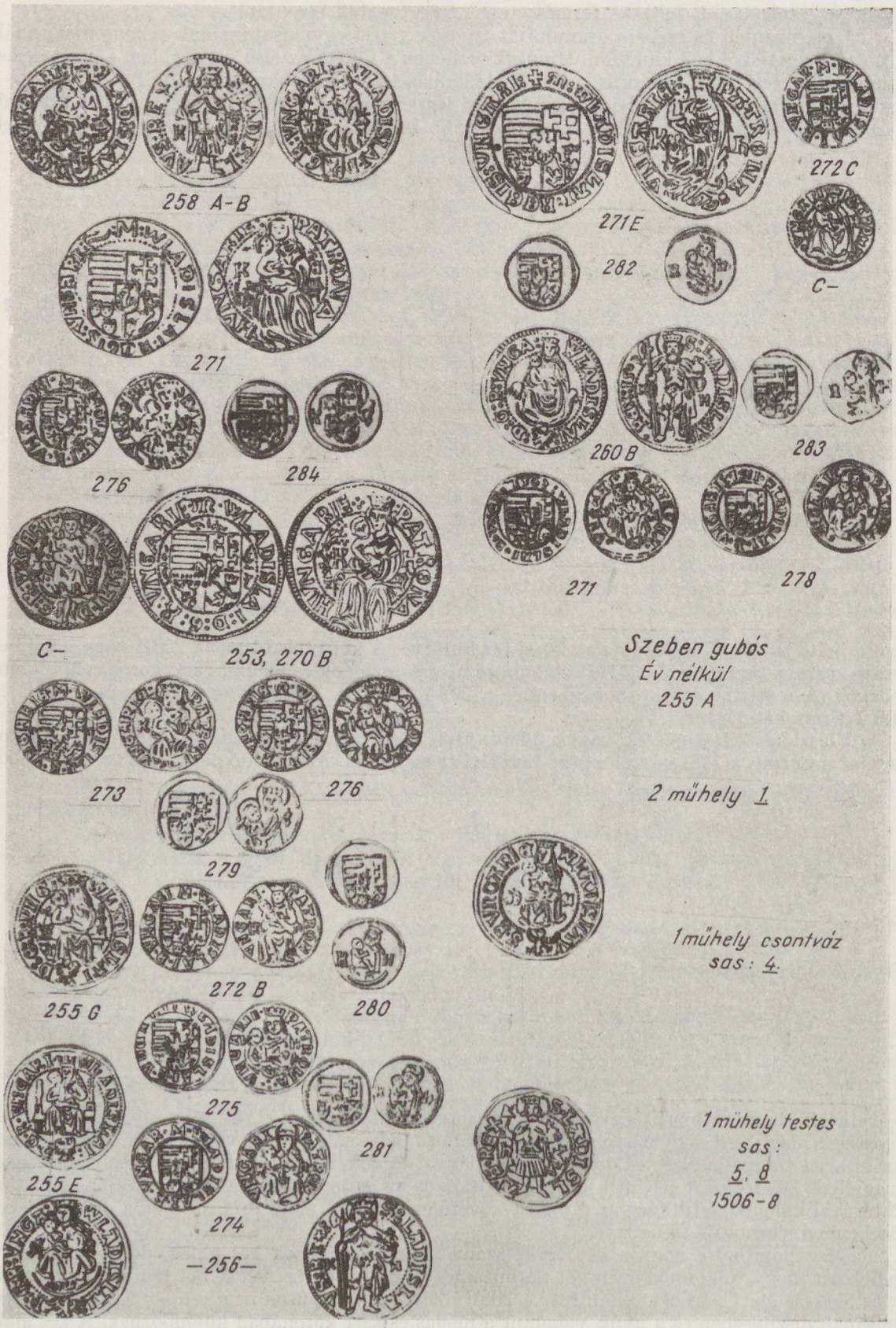
258 A-B
271
276
284
C-
253, 270 B
273
276
279
255 G
272 B
280
275
255 E
281
274
—256—
271E
272 C
282
C-
260 B
283
271
278
Szeben gubós
Év nélkül
255 A
2 műhely 1
1 műhely csontváz
sas: 4.
1 műhely testes
sas:
5, 8
1506-8

II. Tábla

Nagybányai oszlopos arany forintok. A nem jelöltek 2. műhely

255 I : *0, 1, 5*

255 H : *1*

255 P : *5, 7, 8, 15*

255 F : *2* ? műhely

255 O : *2*

C — 1. műhely *14*

255 K : *5, 6, 12*

255 R : *11*

255 L : *2, 3, 4, 7, 9, 10, 14,* 1 műhely 14—14 A

255 S : *7, 13*

255 D : *24*

Szebeni oszlopos típus

Első műhely : *1* ,
Nagy lapka
255 L : *2, 9, 10*
Filigran
Szent László

4
255 O : *1* Első műhely

Innen mind filigran
körülvágott sas
C — *4*

Előlapot 1. N—B típusoknál
255 S : *3, 4*

257 : 4 előlap S

III. Tábla

Nagybányai gubós és balluszteres

255 A
15, 17—18
2. műhely

Magas koronás
255 N 2. műhely *18*

sovány sas *16, 19*
(259 C) 1 műhely
testes sas *20—26A*

255 M és 259 A:
Év nélkül *26*. 2 műh.
1512—3 *26*
1511 *27*
1514—5 *28*
1513 *29*

259 B 1515 *32*
2. műhely

255 B *21*
1. műhely

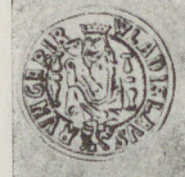

21, 26, 29—31
255 C 1. műhely

254 1. műhely *26*
1,2 arany súlyban

Szebeni évszámos aranyforintok

C. II: 259C
mind *6*. jegy
Ahol nincs
feltüntetve
2. műhely

Év nélkül
1. műhely
5, 8 jegy
1505—7
6. jegy

260 A. Oszlopos
1505—6.
2. műhely

261 D. 1506—7

261 C. 1507—8

261 B. 1508—11

261 A 1510, 1512

262 A. 1511—17

262 B. 1512
1515—6

különösen Jézus figurája, egymástól erősen különbözik, és Ulászló egész évszám nélküli aranyverésén párhuzamosan fut egymás mellett. A 208E folytatását a továbbiakban első műhelynek, a 208I folytatását második műhelynek nevezzük.

A típusok relatív egymásutánjának megállapítását a következőképpen kíséreltük megoldani. A táblázaton feltüntetett nagybányai jegyeket átcsoportosítottuk a bennük szereplő betűk, illetve ábrák szerint. Megkerestük az azonos betűkkel vert különböző típusokat is. Figyelembe vettük ezenkívül az egyes elemek változását is. Ha találunk olyan rekonstrukciós kísérletet, melyben a három fenti sorozat egymásnak megfelel, akkor a megoldás helyes. Az elképzelés helyesnek bizonyult, mert a két-három betű, illetve jel egymást követő kombinációja ugyanazt a sorrendet eredményezte, mint az oszlopok változataiból és az érmek egyes változó elemeinek egymásutánjából felállított sorozatok. Így a Corpus számokat illetően a következő sorrendet kaptuk. C. II. 255 I, H, P, F, O, majd a Corpusból hiányzó egy lapos oszlopú típus (kassai leletből a prágai múzeumban van). Ezt követi a K, R, L, S, végül a D. Következő a gubós típus C. II. 255. A, N, M, majd 1511 és 1515 között ugyanez a típus évszámmal : 259A és B. Az oszlopos vereteknél[7] úgy látszik a párhuzamosság a lapos és magas koronás (ez utóbbiak a 255 O—S-ig, illetve a gubós N.) típusok egyidejüségét jelenti. A gubós típussal egyidejűleg került kiverésre a balluszteres típus C. II. 255 B és C, majd 1512-es évszámmal egy és két arany súlyban a C. II. 254.[8]

A jegyek egymásutánja a következő (a számok 0—31 a táblázaton feltüntetett jegyeket jelzik) : *0* (255 I), *1* (255 I, H), *4* (255 L), *2* (255 F, O, L és C—) nCA betűk kombinációjából *5*, *7* (255 I, K, P, L, S), nCP betűk kombinációjából (255 K), nC háromkagylós címer (255 P, R, L, S), *14* (255 L, S), *15* (255 P), végül ugyanez gubós típussal (255 A), *16—19* (255 A), *18* (255 N). Az évszámos gubós típus a *26—29* jegyeket viseli. A balluszteres típusból *21*, *26*, *29—31* jegyek kerültek elő. A fentiek kombinációjából az őket felépítő betűket és azok sorrendjét állapíthatjuk meg. *0-ás* jegy P, L, A, n, C, P három kagylós címer, nyilas címer és végül a *15-ös* jobboldali címer. A fentieket túlnyomóan a második műhely készítette. Felsoroljuk az első műhely idetartozó darabjait. C.— a 255 L *4-es* és *14-es* jelű darabok egy részét az egyetlen ismert *24-es* jelű 255 D darabot, a 255 A példányai közül a *26 és 29* jelű darabokat. Mindezekre jellemző, hogy a Jézus szinte áll a Madonna ölében, jobb karja erősen kiáll. Még jellemzőbbek a verde stílusára a *22—26* A jelű darabok. Ezeken a sas testes és Szent László alakja durván pettyezett. Az összes évszámos gubós és minden balluszteres veret is ebből a műhelyből került ki. Vizsgáljuk ugyanezt a problémát Szebenben is. A típusok és jegyek egymást meghatározó egymásutánja ott már könnyen tisztázható. Szebenben ugyanis a jegyek jól tükrözik a kamaraispánokat. Az utolsó szebeni Mátyás aranyforint MT jegyét az MA *(9—10)* váltja fel.[9] Ezzel kerül kiverésre a 255 L. Ugyanez fordul elő a *2-es* jellel is. A *4-es* jellel is ugyanezt a számot verik tovább, de feltűnően kisebb lapkán filigrán vésetű, kerek fejű Szent László alakjával. Ugyanezzel a jellel — a balluszter felett ponttal — ugyancsak a kassai leletből előkerült egy új típus. Ennél már a Madonna alatt körülvágott szárnyú sas látható. Ez a kialakult típus folytatódik a 255 S-sel. Ugyanezzel az előlappal párosult az első hosszú köpenyeges Szent László alak a 257-es szám. Befejezi az oszlopos szebeni veretek sorát az 1505—6 közötti évszámos 266 A. Ezen már az új és végleges Lulay jel, a nyíllal átlőtt bak látható : *6*. Ebbe a teljesen szabályos egymásutánba nehéz beleilleszteni az előbbiekhez hasonlóan, a második műhely által készített 255 A *1-es* jegyű darabját. Lehetséges, hogy a 255 A új előlapjával párosították össze a 255 L régi hátlapját. Az első műhely típusainak egymásutánja teljesen szabályos.[10] *1* (255 L, O), *4* (255 A), *5* (255 A). Ez utóbbinál ismét megjelenik a testes sas-ábrázolás. Vonalkörös glóriás Szent László jellemzi a típus évszámos folytatását (1506—7) *5-ös* jegy és kétségtelen Szebenben vert n-H *8-as* jegyű 1507-es darabokat. A párhuzamosan vert évszámos darabok táblázatához nem kell kommentár.[11] Az évszámos veretek közé az áttekintés kedvéért még egyszer beillesztettük az évnélkülieknél már bemutatott 259 C és 260 A vereteket.[12]

[7] Lásd a 2. táblát.
[8] Lásd a 3. táblát, 1. hasáb.
[9] Lásd a 2. tábla 2. hasábját.
[10] Technikai okokból az első tábla jobb oldalán nyert elhelyezést.
[11] Évszámos szebeni veretek a 3. tábla 2. oszlopán vannak elhelyezve.
[12] Kubinyi András : A nagyszebeni pénzverde 1524-ben. Numizmatikai Közlöny 1957. 8. 20—21. l. Korábbi adatokat is hoz. Így Tarczay János 1490 körül vette át a szebeni kamarát. Utána (nem tűnik ki, közvetlenül-e?) Proll Miklós, majd később 1500-zal bezáróan ugyanő Lulay Jánossal. 1506-tól Lulay egyedül. Szeben „M" betűje az M-A jegyből Proll Miklóssal, a változó, majd az állandósuló nyíllal átlőtt állat, a Lulay címer, így a kamaragrófok személyéhez kötött. A cikk megemlíti még, hogy hol közvetlenül a város, hol maga a polgármester bérli a kamarát, és az ő házában van a pénzverő. Lulay például így nősül szinte bele állásába, Proll özvegyével kötött házasságakor.

Végigvizsgálva az évszám nélküli vereteket, igen komplikált, de szabályos típus és jegy variálási kettős rendszert találtunk. Csalódás ér azonban bennünket, ha az ismert nagybányai kamaragrófokkal[13] reméljük azonosítani a sorbarakott jegyeket. Bizonyos fedést találunk, de 100%-os megfelelést nem. Ez azért sem lehet véletlen, mert Huszár Lajos Mátyás pénzeiről írt nagyfontosságú munkájában ugyanerre az eredményre jutott. A kettős verés és a két párhuzamos műhely ismerete a jövőben a kutatás számára remélhetőleg lehetővé teszi a probléma megoldását.

Lakos János

[13] A nagybányai kamaragrófokról : Kamaragrófok a középkorban. Horváth Tibor Antal és Huszár Lajos. Num. Közl. 1956—7. 21—23. lap (ezentúl „HH") és Szász Károly : Adatok a nagybányai pénzverő középkori kamaragrófjairól. Uo. 34—35. lap. Alábbiakban (Sz). Stephanus Zöld (HH és Sz) és Bartholomeus Draghfi (HH) 1491-ben. Ladislaus de Felsőkubinyi 1492-ben (HH). Mathias Böhm 1494-ben (HH). Laurentius Kakas (HH és Sz) 1494—5-ben. Zolthay (Zolthán) János és Posegay János (Sz) 1500-ban. Jochannes. Kanczaler (HH) 1501-ben Albertus Kakoni és Christianus (Sz). 1506—1510 között említik Michael Literatit (HH és Sz), 1508-ban felvigyázó Thurzó János stb. Nehezen értékelhető átvett irodalmi adat (HH). Legfontosabb számunkra Antonius Thomori és Georg Mora 1514—15 közötti kamaragrófságáról (HH). Ők valószínűleg hosszú évekig voltak tisztségükben. Ezt bizonyítja a balluszteres (első műhely) A-jegye, majd A-G év nélkül és 1512-ből. A gubós A-G és a (második műhely) A-G 1511—13. Itt kell megjegyezni, hogy Thomorira mutat az ezt megelőző A-K és A-B „A" betűje is. Ezeket úgy látszik az első műhely balluszteres I és IC-jével verték párhuzamosan. A felsorolt összes jegynél baloldalon természetesen a város „n" vagy „N" betűje áll. Az ő idejükre esik a dénár verés is. Erről részletesen az „Érem" egyik következő számában hozok adatokat.

A magyar aranyforint értékváltozása 1490-1700 között

Az aranyforint értékváltozását feltüntető összeállításunk nem szorul magyarázatra. Mivel azonban értéke legtöbbször magyar forintban (dénárban) van feltüntetve, ki kell térnünk a magyar forint ismertetésére.

1. Magyar forint. Jó félszáz évvel az aranyforint-verés megkezdése után — tehát a XIV. sz. vége felé —, mikor az aranyforint értéke meghaladta a száz dénárt, megszületett egy számítási forint, mely függetlenül az aranyforinttól, mindig 100 dénárt ért, ez a magyar forint. Háromszáz éven át ezen a néven és ebben az értékben emlegetik. 1660 után azonban kétféle magyar forintszámítással találkozunk. Ennek magyarázata, hogy pénzverdéink, elsősorban a körmöcbányai, megkezdik egy addig is ismert és forgott, de idegen pénznem verését, a 3 krajcáros garasét. Ezt a garast 5 dénárban számították Pozsony vidékén, 6 dénárban a felső-magyarországi (szepesi vagy kassai) kamara területén.

2. A pozsonyi kamara területén (Alsó-Magyarországon) 1660—1734 között: 1 magyar frt = 20 (császár) garas = 60 krajcár = 100 dénár. Neve: valor Posoniensis, liga Posoniensis, pozsonyi summa, alföldi summa, magyar pozsonyi frt, sőt florenus Rhenensis seu valoris Posoniensis.

3. A kassai (szepesi vagy felső-magyarországi) kamara területén — 1660—1713 között — 1 magyar frt = 20 garas = 120 dénár. Ez a kassai liga, felföldi frt, liga Cassoviensis, „oda fel való mód", de legtöbbször „valor harum partium" néven emlegetik. Így számolnak vele:

a) a kassai kamara egész területén (1701. „quemlibet florenum per 120 denarios Hungaricos sive 60 cruciferos computando"),

b) az egykori Rechenbuch-ok (pl. Padvai Julius Caesar: Számvető táblája. Nagyszombat, 1709),

c) maga a király is (adománylevélben).

Ezeken kívül találkozunk még:

4. árvai forinttal (1673 és 1690 között).

5. Liptói valorral (1661).

6. 1670-ben és 1677-ben besztercebányai valorral is (valor Neosoliensis).

7. Sőt — Vas megye területén — 1660, 1669, 1677-ben 25 garasos forinttal is számolnak.

A másik igen elterjedt számítási mód — ugyancsak számítási forint — a florenus Rhenensis, melyet magyarul rénes forintnak vagy német forintnak hívnak.

1 Rh. frt = 15 pác (Batzen), és mert 1 pác = 4 krajcár, a rénes frt mindig 60 krajcárt ér. Ez is számítási frt, mert korunkban ilyet nem vertek.

Végül is a XVIII. században törvényesen megállapodik a krajcár és dénár viszonya: 1 kr. = 2 dénár. Viszont a vert pénzben ez tárgyalt korunkban nem fizethető ki, különösen akkor, mikor a XV. kr értékét 17 krajcárra emelték fel. Így jött létre egy újab b forintszámítás:

1. a kurta frt (rövid frt), mely alatt 33 poltúrás frt-ot értettek. Ez tulajdonképpen 99 dénáros,

2. a 33 poltura + 1 dénár értékű frt; ez 100 dénáros, tehát magyar frt,

3. a vonás forint, mely 3 tizenhét krajcárost, tehát 51 krt ért. Latin neve igen ritkán fordul elő — florenus tractitius —, főleg az ország keleti felében terjedt el, ahol a máriás nevű tizenhét krajcáros pénzt Horgasnak is nevezték.

Végül pedig — igaz, hogy inkább korunkon túl — elkezdenek „jactus"-ban, magyarul vetésben számolni. Pl. 5 darab tízpénzes (7 krajcáros) egy vetés ért 35 krajcárt, vagy 5 darab huszonöt pénzes (tehát 17 krajcáros)-ból egy vetés ért 1 rénes frt 25 krajcárt (= 85 kr).

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1490.	máj. 10. Sopron. Házi: II/1.137. „XIV. ungarisch guldein, IIII in gold und X in gelt zu gleichen wegsel" ...		10 solidus.
1491.	dec. 6. Buda. OL. DL. 88758.		75 kr.
	márc. 25. Pozsony. MZSO. IV. 410		1 font 2 sol.
1492.	art. 99. Corpus Juris	100	
1493.	Pozsony MZSO. IV. 446		11 sol.
	Pozsony MZSO. IV. 446. 27. j.		324 bécs.
1494.	Pozsony MZSO. IV. 446		320 bécs.
1495.	Decr. II. art. 41. Corpus Juris	100	
1500.	OL. Misc. montan. et monet. fasc. 1	100	
	máj. 6. Pozsony OL. Dl. 25402. és MZSO. V/1. 217		10 sol.
1501.	aug. 26. Felsőméra. (Abaúj m.) OL. DL. 84007.	100	
	nov. 25. Buda. Divéky: 140 p.	100	
	nov. 28. Buda Divéky Adorján: Zsigmond lengyel hg. budai számadásai 140, 152, 154	105	
1502.	júl. 18. Buda. Divéky Adorján: Ulászló lengyel herceg budai számadásai. Bp. 1914. 215 (M. Tört. Tár XXVI. k.)		52 boroszlói garas
1503.	febr. 6. OL. DL. 21154		11 sol.
	aug. 3. Iványi, B.: Regeszták. (IMIT. Évkönyv 1948. 27. sz.)	106—110	
	aug. 23. MZSO. V/1. 224	107	
	aug. 25. Iványi: 27. sz. (u. ott) és MZSO. V/1. 224	108	
	aug. 27. Buda. MZSO. V/1. 224	108	
	aug. 28. Buda. MZSO. V/1. 224	108	
	aug. 31. Buda. MZSO. V/1. 224	108	
1506.	Máj. 30. Bécs. OL. Batthyány lev. Memorabilia 44. sz. ..		10 sol.
1511.	nov. 9. (Turóci konv.) OL. DL. 63539.	130	
1512.	jan. 7. Ság. OL. DL. 46989	105	
1516.	MZSO. IV. 446		11 sol. 4.
	Vágner J.: Analecta II. 131	100	
1517.	szept. 13. (Turóci konv.) OL. DL. 63500	100	
	Kaprinai: C. T. III. 302	108	
1518.	Pesty Frigyes: Krassó vm. III. 513	120	
1521.	febr. 21. Augsburg. OL. DL. 25324	100	
	nov. 1. Sopron. Házi: II/1. 387		10 sol.
	nov. 13. Sopron. Házi: II/1. 394		10 sol.
1522.	jún. 22. Buda. M. Tört. Tár XXII. 212	2½ frt.	
1524.	Szeben. OL. DL. 83193	110	
	máj. 25. OL. Batthyány lev. Acta Ant. Alm. III. lad. 3. Athád 61	117	
	okt. 12. Velike. OL. DL. 26325	150—160	
	nov. 21. Buda. MTA. Simonyi: Florenzi okmánytár II. 536	155—160	
1525.	ápr. 1. Buda OL. DL. 89211	200	
	ápr. 1. Szeben. OL. DL. 89211	150	
	jún. 22. Buda. M. Tört. Tár. XXII. 212	250	
	nov. 29. Buda. OL. Batthyány lev.	133 (régi jó pénzben)	
1526.	Pozsony. OL. Filmgyűjt. Pozsonyi kápt. Prot. 5. extraser. 1514—26. p. 19—20		30 cseh garas, à 7 batka
	okt. 18. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás	112	
	okt. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás	131	
1527.	nov. 26. Pécs. OL. gr. Gyulay-Kuun lev. n. 58. (filmgyűjt.)	150	
1528.	máj. 14. (Sárvár) OL. Nádasdy lev. Számadások. (rksz. B. 1555)	120	
	aug. 10. Léva. OL. Kosztolányi lev.	115—116	
	Velike. OL. Nádasdy lev. Számadás (rksz. 1555)	110—120	
1529.	júl. 1. Dürenkrut. OL. N. R. A. fasc. 322. n. 7. „unum grossum 7 puchandl computatum"		40 fehér garas
1530.	jan. OL. Nádasdy lev. Számadás rksz. B. 1555	116	
	OL. Nádasdy lev. Vegyes, B. 1555	116	
1533.	febr. 17. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás B. 1555.....	140	
1534.	okt. 31. Brassó. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. II. 375—376		1 frt 10 asper. (1 asper = 2 d.)
1535.	szept. 3. Pozsonyi kápt. OL. Giczy lev.	100	
	Pozsony. MZSO. IV. 447		96 kr.
1536.	Pozsony. MZSO. IV. 447		13 sol.
	jan. 14. Kolozsvár. OL. Múzeumi törzs.	124 (jó dén.)	
	Vas m. OL. Liber Dignitariorum Saec.		80 kr.

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1538.	dec. 25. Buda. OL. Kubinyi lev. (kóvári)	140	
	dec. 25. Buda OL. Múzeumi törzsanyag	140	
1539.	Pozsony. MZSO. IV. 447		100 kr
	júl. 9. Bártfai Szabó László: Pest m. 1535. sz.	140	
1540.	aug. 20. OL. N. R. A. fasc. 419. n. 46 (Fugger—Thurzó)	121	
1541.	Szepesség. OSzK. Fol. Lat. 3169. p. 39	140	
	Varasd. OL. Batthyány lev. Act. Ant. Alm. 4. lad. 3. I. Szent Jakab. 153/1		80 kr.
	Pozsony. MZSO. IV. 447		105 kr. = 420 bécs
	OL. Újkori gyűjt. 1945. után. Regesták a varsói levéltárból		13 sol. = 100 kr.
1542.	jún. 24. Bécs. Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. I/5. 5329		105 kr.
	okt. Pozsony. MZSO. IV. 447		100 kr.
	nov. 16. OL. N. R. A. fasc. 419. n. 46. (Thurzó—Fugger)	133 $^1/_3$	
1543.	szept. 9. Znaim. OL. Múzeumi törzs. 1563 évhez beosztva „Limitatio et valor monetarum"	140	105 kr. vagy 45 albus grossus
1544.	febr. 3. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás 484. és II. 741	140	
	Sárvár, OL. Nádasdy lev. Lajstromok	140	
1545.	Scheubelius: De numeris et diversis rationibus. 1545. OSzK. Antiqua. 5501. (100 m. arany — 137 $^1/_2$ Rh. arany)		82 $^1/_2$ kr
	Smiciklas Codex diplomaticus regni Croatiae. XIII. 94		75 kr.
	jan. 5. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1556. Lajstromok, 761	140	
	aug. 6. Brassó. III. 275	132	
1546.	máj. 15. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás II. k. 761	140	
	Nyitra—Pozsony m. OL. Jankovics gyűjt.	120	
	jún. 13. Brassó III. 347	135	
1547.	okt. 19. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 215. n. 326	135	
	nov. 2. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadások II. 845 — 847	140	
	Sárvár, OL. Nádasdy lev. Lajstromok	135	
1548.	ápr. 28. (Esztergomi kápt.) OL. Múzeumi törzs	150	
	máj. 20. Körmend. OL. kam. szigeti Horváth lev. (a török ennyiért veszi át)	160	
	Babocsán ér (u. ott)	150	
1549.	jan. 2. Rosal. OL. Perényi lev.	140	
	febr. 27. Lászlófalva. OL. pozsonyi kam. Litt. ad Camer.	150	
	okt. 12. után. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 25 fasc. M. n. 608	140	
	okt. OL. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 1180	150	
1550.	márc. 31. OL. Nádasdy lev. B. 1556. elismervény		75 kr.
	aug. 11. Pozsony. OL. Khuen-Héderváry lev. Viczay rész fasc. 11. n. 2. és ad n. 2	145	
	okt. OL. Városi és kam. iratok Fol. Lat. 1180	140	
	OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. M. n. 608	140	
	MZSO. IV. 447		106 kr. — 424 bécs
1551.	jan. 27. OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 1180. p. 606	150	
	febr. 12. és ápr. 20. Bécs. Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. I/2. 1425 és 1428. sz. (rendelet)		102 kr.
1551.	okt. 20—22. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás III. p. 40—44	145	
	dec. 20. Szepesség. OL. Berzeviczy család berzevicei lev.	150	
	Bp. Egyetemi kvt. Pray: T. XV. 100	140	
1552.	márc. 8. OL. Mérey lev.	150 (nova moneta)	
	Murány. OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 1275	150	
1553.	máj. 12. Pozsony. OL. Múzeumi törzs		10 sol.
	máj. 22. Pozsony. OL. Múzeumi törzs.		10 sol.
1554.	márc. 28. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadások III. 363	145	
	Pozsony. MZSO. IV. 447		14$^1/_2$ sol.=435 bécs
1555.	márc 2. és márc. 4. Pozsony. OL. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 921/2. p. 138—139	150	
	jún. 29. Pozsony. OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 921/2. 142	150	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1555.	okt. 15. Pozsony. OL. Vár. és kamarai iratok, Fol. Lat. 921/2. 55	150	
	márc. 2—4. Pozsony. OL. Vár. és kamarai iratok Fol. Lat. 921/II. 139	150	
	dec. 16. Pozsony. OL. Liber dignit. Saec. (Thurzó)		104 kr.
	dec. 16. Augsburg. OL. N. R. A. fasc. 23. n. 57		104 kr.
	Fekete Lajos: Bp. a török korban. Bp. 1944. 241		50 akcse
1556.	aug. 21. Pozsony. OL. kam. Lymbus II. fasc. 2—3	150	
1556.	nov. 13. Késmárk. OL. Jankovich gyűjt.	150	
1557.	ápr. 24. OL. Nádasdy lev. Miss. Kövér Márton	150	
	(Sárvár). OL. Kisfaludy lev. (id. ág.) „magiar araniat 93., Ky tezen koronaul 104½." és „magiar araniat 150, ky tezen koronaul 172." (1 korona = 94 Kr.)		105 kr. 107 kr.
1558.	márc. 12. Zágráb. OL. Nádasdy lev. Miss. Zabardinus Boldizsár		1 salzburgi ar.
	Pozsony. MZSO. IV. 447		450 bécs = (15 sol.)
	dec. 10. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1558. lelt.	150	
1559.	III. 13. OL. Nádasdy lev. B. 1551. p. 160. (9. arany = 19 frt. 2. cr.)	??	
1560.	Bécs. Neue Müntz Ordnung 1560. (OSzK. Antiqua 1719.) 14 p. (magyar dukát)		104 kr.
	nov. 7. Bécs. OL. Forgách lev. (dukát)	150	
	nov. 29. Pozsony. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 53. fasc. C. n. 52	136	
1561.	nov. 20. és dec. 17. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1559 leltár	150	
1562.	jan. 20. Bécs. OL. Nádasdy lev. Miss. Udvardy		108 kr.
	szept. 14. Bécs. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 4. fasc. C. n. 23. és Tört.Tár 1896. 141. (Bécs, szept. 14.)	150	
	Meder, Lorenz: Handel Buch. Nürnberg 1558		310 bécs
	OL. Bezerédy lev. (Kám) A. II. 26	150	
1563.	Bp. Egyetemi kvt. Kaprinai: B. Tom. XVI. 60	132	
1564.	febr. 14. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás B. 1559	150	
	dec. 14. Monatsblatt IV. 1897. 10—11. Schalk cikke		10 sol. és 20 m. pf.
	dec. 31. Bécs. Tört. Tár 1896. 141	150	
1565.	jún. 2. (Szepesi kápt.) OL. Teleki lev. (nagyzábláti)	150	
	M. Leveles Tár II. 20	150	
	Szombathely. OL. U. et C. fasc. 119. n. 1. Szombathely	133	
	Segkerwitz: Rechenbuch. Bresslau 1565		52½ boroszlói garas
1566.	Pozsony. MZSO. IV. 447		15 sol. = 450 bécs
	OL. Liber Dignit. Saecularium, 265 p.	150	
	OL. N. R. A. fasc. 592. n. 9. §. 1—2	150	
1568.	júl. 25. Kassa. Régi Magyar Nyelvemlékek III. 73. „20 magyar aranynak thewltem zewreth, ki 25 koronath tezen"		4 m. arany = 5 korona arany
1569.	Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1559. számadás	150	
1571.	máj. 23. Pozsony. OL. Regestrum perceptionis p. 94 (rksz. 657)	150	
	Bajmócz. OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 913. p. 16—17	145	
1572.	ápr. 14. Pozsony. OL. Békássy lev.		1½ tallér
	Bajmócz. OL. Városi és kamarai iratok 1721. t. sz.	150	
1573.	aug. 18. Sárvár OL. Nádasdy lev. B. 1560. számadás 129	150	
	aug. 22. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1560. számadás 497.	150	
1573.	szept. 16. OL. Kassa. Városi és kam. iratok, Fol. Lat. 913 p. 206	160	
	OL. N. R. A. fasc. 800. n. 13. (körmöci arany)	160	
	Bp. Egyetemi kvt. Kaprinai: B. XXVIII. 336	150	
	OL. Liber Dignit. Saecul. 265 p.	160	
1574.	jan. 4. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1560. p. 448	150	
	júl. 9. Kassa. OL. Városi és kamarai iratok. Fol. 913. 257	160	
	(Czeke) OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 24	160	
	Selmeczbánya. OSzK. Qu. Hung. 1495	155	
	Erckern, Lazarus: Beschreibung Allerfürnemsten Mineralischen Ertzt u. Berckwercksarten. Prag. 1578. 44. p. (OSzK. Antiqua 1874.)		92 kr.
1575.	febr. 2. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3 (dukát)	160	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1575.	márc. 29. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3. (dukát)	160	
	dec. 31. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3 (dukát)	160	
	Szepesi Kápt. OL. Görgey lev. (Görgő)	160	
	Czeke. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 24. „adott nekj 7 aranjat, ki tezen flor. XI. den. 20"	160	
1576.	jan. 15. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3	160	
	febr. 3. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3. (dukát)	160	
	nov. 3. Kassa. M. Gazdaságtört. Szemle 1903. 84	160	
1576.	dec. 23. OL. Litt. Cam. Scepus. (dukát)	155	
	OSzK. Incunnabulum. 283. bejegyzés		$1^1/_2$ tallér
	Gyulafejérvár. OL. Bethlen lev. (évrendes)	156	
1577.	Szombathely, OL. U. et C. fasc. 119. n. 4	133	
1579.	máj. 1. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 32 et L. n. 3	150	
	Rozsnyó. OL. U. et C. fasc. 113. n. 3	150	
	OSzK. Fol. Lat. 90/I. 1990. sz.	160	
1581.	Szepesség. OL. Szulyovszky lev.	160	
1582.	OL. Sibrik lev. (Pethő Tamás levele)	150	
	jún. 16. Bécs. Tört. Tár 1879. 132	170	
1583.	márc. 19. Nyitra. OL. N. R. A. fasc. 274. n. 30	155	
1584.	júl. 6. Trencsén. OL. Múzeumi törzs	120	
	dec. 14. Gyalu. Mon. Hung. Hist. Dipl. 42. k. 213	165	
1585.	OL. N. R. A. fasc. 1670. n. 43	160	
	dec. 6. Sopron. OL. Esterházy hg lev. Rep. 4. fasc. C. n. 25	142	
	OL. Liber Dignit. Saeculorum, p. 265	160	
1586.	febr. 22. Eperjes. OL. Melczer lev. (dukát)	168	
1589.	ápr. 2. Sóvár. OL. Soós lev.	165	
	Bp. Egyetemi kvt. Hevenesi: T. XXI. 303. és Kaprinai: C. T. XII. 355	150	
	Vasvári kápt. hit. lev. Prot. 1589. n. 5	150	
	Kabold. OL. Esterházy hg lev. Rep. 10. fasc. A. n. 2	160	
1590.	nov. 12. (Leleszi konv.) OL. Sztáray lev.	168	
	Szepesség. OSzK. Fol. Lat. 3169. p. 81	168	
1591.	OSzK. Magyar Aritmetica. 1591. Oct. Hung. 16. p. 95	300	
1592.	febr. 20. Vinna. OL. Sztáray lev.	168	
	jún. 14. Sopron. OL. Múzeumi törzs. 336 és 315 p. (dukát)		2 Pfund
	okt. 21. (Egri kápt.) OL. Soós lev.	170	
1593.	szept. 7. Pozsony. OL. Forgách lev. (dukát)	170	
	okt. 4. Újfalu. Tört. Tár 1897. 59	165	
	okt. 4. OL. Majtényi lev. 59	165	
	OL. Városi és kam. iratok. Quarta Lat. 461	165	
1594.	OL. Kassa. Liber dignit. saecul. (N. R. A. fasc. 824. n. 18.)	165	
1595.	júl. 3. Prága. OL. Forgách lev. és Bártfai Szabó László: A Forgách cs. tört. 722	168	
	nov. 24. Kassa. OL. Teleki cs. nagyzábláti lev. és N. R. A. fasc. 824. n. 18	168	
	dec. 22. Gyulafejérvár. Erdélyország történeti tára I. 187.	160	
	Kassa. OL. Liber Dignit. Saecul. p. 265	168	
1596.	ápr. 26. Kolozsvár. Erdélyország történeti tára. I. 198	160	
	jún. 14. Sopron. OL. Múzeumi törzs. (dukát)		2 funt den.
1597.	okt. 4. (Vasvári kápt.) OL. Batthyány lev. Act. Ant. Alm. III. lad. 6. Körmend 40. (dukát)	150	
1598.	dec. 15. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1561 p. 550	160	
1599.	jan. 5. Komjáti. OL. Múzeumi. törzs	180	
	OL. Forgách lev. (gimesi)	180	
	OSzK. Fol. Lat. 3169. p. 91	175	
1600.	szept. 1. Újvár. OL. Múzeumi törzs.	145	
	szept. 1. Újvár. OL. Múzeumi törzs.		2 rénes frt.
1601.	Szepesség. OSzK. Fol. Lat. 3169. p. 91	175	
	Makovicza. OL. N. R. A. fasc. 209. n. 11	180	
1602.	febr. 17. Kassa. OL. Litt. cam. Scepus. (rksz. 1196)	165	
	jún. 23. Bécs. OL. Nádasdy lev. B. 1561 p. 246	170	
	(dukát) „jeden deroselben von 170 Ung. Pfenning geratet" Erdély, OL. Múzeumi törzs	200	
	OSzK. Fol. Lat. 90/I. 1686. sz.	160	
1603.	febr. 21. Gyulafejérvár. Mon. Hung. Hist. 37 k. 1203	170	
	ápr. 25. Bécs. OL. Batthyány lev. Miss. Pethe Márton	180—200	
	Szepesség. OSzK. Fol. Lat. 3169. p. 92	180	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1604.	máj. 10. Kassa. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. E. n. 386. et NB.	180	
	OL. Soós lev. (1669 évnél, Inscriptiones címen)	180	
	Kassa. OL. N. R. A. fasc. 1011. n. 27	185	
	febr. 12. Kassa. OL. Szepesi kam. Litt. (rksz. 1196)	160	
1606.	nov. 2. Bécs. OL. Thurzó lev. irregestrata fasc. 4. Pamsar Pál lev.		17 sol.
1607.	aug. 4. Alsó Malatin. OL. Fejérpataky lev.	200	
	(Szepesi kápt.) OL. Berzeviczy lev. (bárói ág) 1616 évnél	210	
1609.	jan. 5. Zavarnik. OL. Forgách lev.	200	
	febr. 4. Apagy. OL. Barkóczy lev.	200	
	máj. 13. Muraszombat. OL. Dőry lev.	200	
	nov. 20. Kassa. OSzK. Quart. Hung. 1525. IV. 318	200	
	okt. 27. Rád. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 11. n. 329	200	
1610.	márc. 26. Kassa. OSzK. Quart. Hung. 1525. IV. 318	200	
	máj. 10. Szepesség. OL. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 914/II. p. 60	205	
	máj. 20. Kassa. OL. Kapy lev.	166	
	júl. 19. Szepesség. OL. Vár. és kam. iratok, Fol. Lat. 914/II. 61	205	
1611.	okt. 17. Kassa. OL. Múzeumi törzs. (dukát)	200	
	Szombathely. Városi lev. Prot. 1609/1612. 233	200	
	(Leleszi konv.) OL. Zichy lev. (Zsély) f. 11. 337	200	
1612.	márc. 26. OL. Múzeumi törzs. (dukát)	200—225	
	júl. 10. Rozgony. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25/B. fasc. F. n. 380	400	
	aug. 15. Pozsony. OL. Esterházy hg lev. Rep. 4 fasc. A. n. 5. és Tört. Tár. 1897. 760	200	
1613.	jan. 7. OL. Szögyény-Marich lev.	200	
	febr. 23. (Szepesi kápt.) OL. Berzeviczy lev. (Kakaslomnicz)	210	
	márc. 4. Bocskó. OL. Soós lev.	210	
	márc. 8. Pozsony. OL. Melczer lev.	200	
	ápr. 19. (Jászai konv.) OL. Bethlen lev. (évrendes)	200	
	jún. 28. Bocskó. OL. Soós lev.	205	
	júl. 22. Divin. OL. Múzeumi törzs. (a besztercebányai harmincadoshoz írja Vranchich György)	450	
	OL. Perényi lev. „1100 körmöczi aranyakban, mely tesen fl. R. 4650"		254 kr.
1614.	júl. 20. Eperjes. OL. Soós lev.	200	
	OL. Szögyény-Marich lev.	200	
1615.	jan. 19. Thurzó György végrendelete, Appendix 135. és Pozsony. Esterházy hg lev. Rep. 4. fasc. A. n. 6. NB. „ut nunc acceptantur"	250	
	jún. 8. OL. Múzeumi törzs. (dukát)	210	
	jún. 23. (Jászai konv.) OL. Melczer lev.	200—210	
	júl. 26. Kassa. OL. Melczer lev.	210	
	Pozsony, OL. N. R. A. fasc. 828. n. 18	210	
1616.	márc. 11. Kassa. OL. Soós lev.	205—210	70 garas (Krakkóban)
	szept. 15. Zombor. OL. Ibrányi lev. „ha arani leszen, tíz penz felel elveszem"	210	
	Liptóújvár. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	210	
	OL. Városi és kamarai iratok. Quart. Hung. 1525. IV. k. 313. p.	210	
1617.	febr. 9. Turterebes. OL. Perényi lev.	210	
	febr. 11. Bécs. OL. Szepesi kam. Litt. fasc. 13. n. 48.		2 r. frt. 30. kr.
	febr. 28. M. Gazdaságtört. Szemle 1900. p. 190 (dukát) és OL. Szepesi kam. Litt. rksz. (1196)	210	
	szept. 6. OL. Batthyány lev. Memorabilia 905. 16. és MZSO. V/1. 507		2 r. frt. 30 kr.
	szept. 26. (Szabolcs m.) OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 263	214	
1618.	jan. 4. Várda. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 7. Kisvárda n. 2562	210	
	júl. 31. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 215 et C. n. 48	215	
	nov. 7. Szentgyörgy. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc 421. II. 40. (dukát)	210	
	nov. 27. (Vasvári kápt.) OL. Múzeumi törzs. (dukát)	200	
1619.	máj. 18. Szenderes (Sáros m.) OL. Ibrányi lev.	200	
	máj. 18. Szendrő. OL. Soós lev. (1640. átirat)	200	
	aug. 3. Sárospatak. Ráday lev. Jerney gyűjt. XXI. 54	225	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1619.	szept. 24. Kassa. OSzK. Fol. Lat. 90/I. 1528. sz. és OL. Zichy lev. (Zsély) f. 6. n 2322	240	
	okt. 30. Bp. Egyetemi Kvt. G. 115. a. II. k.	210	
	Sárospatak. Ráday lev. Jerney gyűjt. XXI. 59.	225	
	(Körmöcbánya) T. T. 1879. 601	220	
	Kassa. Appendix ad Cat. Numorum. Pest 1810. 135	240	
1620.	jan. 16. Egyet. kvt. G. 115/II. (Bethlen Gábor számadása)	220	
	ápr. 25. Egyet. Kvt. G. 115/II. (Bethlen Gábor számadása)	240	
	jún. 10. Bp. Egyetemi kvt. G. 115. a. II. k.	300	
	jún. 10. Körmöcbánya. Tört. Tár. 1879. 601—605	240	
	júl. 12. Egyet. kvt. G. 115/II. (Bethlen Gábor számadása)	220	
	aug. 29. Beszterczebánya. OSzK. Fol. Lat. 515. I. 174—196	300	
	nov. 19. Bp. Egyetemi kvt. G. 115. a. II. k.	300	
	nov. 19. Körmöcbánya. Tört.Tár 1879. 601	300	
	nov. 13. Bruck. OL. Acta Publ. fasc. 9. n. 20. (rendelet)	280	
	dec. 11. Egyet. kvt. G. 115/II. (Bethlen Gábor számadása)	300	
1621.	jan. 31. Bp. Egyetemi kvt. G. 115. a. II. k. (Bethlen Gábor számadása)	300	
	júl. 7. Huszt. OL. Sombory lev. fasc. 3.	300	
	szept. 2. Nagytapolcsány. OL. Forgách lev. (dukát)	300	
	szept. 9. Szencz. OL. Múzeumi törzs.	200	
1622.	márc. 14. Szepesség. OL. Görgey lev. (Toporcz)	300	
	márc. 29. Szilády—Szilágyi II. 361	600	= 400 oszpora
	ápr. 26. Körmöczbánya. Tört. Tár 1879. 602.	300	
	máj. 8. Tokaj. Muz. törzs Tokay 2 Frt.	200	
	aug. 1. Tarczal. Tört.Tár. 1894. 480	607½	
	okt. 8. előtt. Körmöcbánya. Tört.Tár 1879. 603—604	300	
1623.	jan. 1. Kiscseb. OL. Dessewffy lev. (Margonya)	300	
	febr. 10. Kismarton. OL. Batthyány lev. Miss. Scheuch. (dukát)	700	
	márc. 24. Eperjes. OL. Litt. ad Cam.	500	
	ápr. 6. Szakolcza. OL. Acta Publ. fasc. 20. n. 3		10 rénes frt.
	máj. 3. Eperjes. OL. Ibrányi lev.	200	
	máj. 8. Tokaj. OL. Múzeumi törzs	200	
	máj. 16. Pozsony. OL. Szepesi kam. Litt. fasc. 14. n. 116	225	
	jún. 20. Eperjes. OL. Litt. ad. Cam.	400	
	jún. 24. Szentivány. OL. Szentiványi lev. fasc. 3. (dukát)	400	
	júl. 10. Rozgony. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. B. n. 146. et NB.	400	
	júl. 26. Szilády—Szilágyi: III. 394		200 oszpora
	szept. 12. (Velence). OSzK. Fol. Lat. 67	244	
	okt. 8. előtt. Körmöcbánya. T. T. 1879. 604.	600	
	okt. 14. Bécs. OL. Acta publ. fasc. 22. n. 29. rendelet	310	
	OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	600	
	Huszt. OL. Sombory lev. fasc. 3.	300	
	év vége. Körmöc. Tört. Tár. 1879. 604	300	
	második fele. Léva, OL. Városi és kamarai iratok. Fol. Hung. 642	600	
	második fele. OL. Kam. Copula anni 1632/33. p. 84—85	700	
1624.	márc. 4. Kassa. OL. Múzeumi törzs	2000(!)	
	márc. 31. Szombathely. Szhely vár. lev. Prot. 1609/34. 113	220	
	márc. 31. Keresztúr (Sopron m.) OL. Litt. ad Camer	220	
	ápr. 30. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Inscript. G. 70 és D. 18	200	
	ápr. 30. Keresztúr (Sopron m.) OSzK. Fol. Hung. 54. p. 52	200	
	jún. 18. Zsolna. OL. Litt. ad Cam.	225	
	jún. 25. Pozsony. Ráday lev. Jerney gyűjt. XIII. 125. „. . . aureos quidem nonnisi in flor. 2. d. 25. . . accep-tare vellet"	225	
	okt. 21. Újfalu. OL. Ghiczy lev.	200	
	Pozsony. OL. kam. Copula 1632/33. p. 169. (rksz. 552—557)	250	
1625.	febr. 19. Eperjes. OL. Litt. ad Cam. (Hoffmann György)	300	
	febr. 20. Oroszvár. OL. Forgách lev.	200	
	márc. 21. OL. Nádasdy lev. B. 1563. p. 442	300	
	ápr. 2. Bécs. OL. Liber Reg. VII. 367	200	
1625.	máj. 27 Bécs. OL. Forgách lev.	200	
	jún. 24. Komjáti. OL. Forgách lev.	250	
	jún. 26. (Leleszi konv.) OL. Teleki lev. (Marosvásárhely) Földváry rész, okiratok	300	
	júl. 18. Regécz. OL. Ibrányi lev.	300	
	szept. 21. körül. Lelesz. OL. Liber reg. XVI. 737	300	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1625.	dec. 12. Gyulafejérvár. OL. Dessewffy lev. (rendelet). kiadva: MGSZ. 1901. 319	200	
1626.	jan. 27. OL. Litt. ad. Cam. Poson. (A soproni országgyűlés 39.§)	200	
	máj. 24. Munkács. OL. Perényi lev.	400	
	jún. 8. (Leleszi konv.) OL. Jeszenák lev.	300	
	jún. 8. (Leleszi konv.) OL. Eszterházy hg lev. Rep. 25. fasc. B. n. 152	300	
	jún. 26. Uszfalva. OL. Melczer lev. (limitatio)	300	
	júl. 7. Túrterebes. OL. Perényi lev.	200	
	júl. 15. Dobrokata. OL. Bethlen lev.	200	
	aug. 19. Keszthely. OL. Tallián lev. fasc. 2	200	
	aug. 20. Lelesz. OL. Múzeumi törzs.	200	
	szept. 23. Keszthely. OL. Tallián lev.	200	
	nov. — OL. Melczer lev.	300	
	OL. Liber Reg. 17. k. 39	300	
1627.	márc. 8. OL. Liber perceptionum p. 117	225	
	márc. 13. Turdosin. OL. kam. Lymbus 1. fasc. 1. 224. (Csak ennyiért fogadta el a harmincados)	200	
	márc. 24. Kassa. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	jún. 7. Pozsonyi kápt. OL. Forgách lev. (dukát)		2 rénes frt. és 6 sol.
1627.	nov. 20. Szerdahely. OL. Múzeumi törzs	225	
	nov. 20. Szerdahely. OL. Múzeumi törzs	250	
	nov. 25. Kapi. OL. Kapy lev.	400	
	nov. 29. OL. Szunyogh lev.	257	
	Paczin. OL. Perényi lev.	210	
1628.	jan. 30. Abaújvár. OL. Melczer lev.	210	
	febr. 2. (Tiszántúl) OL. Esterházy hg Rep. 25/B. fasc. B. n. 155	200	
	febr. 3. Fülek. OL. Forgách lev.	250	
	máj. 6. Tállya. OL. Melczer lev.	300	
	jún. 17. Tarczal. OL. Melczer lev.	300	
	júl. 6. Biczer. OL. Perényi lev.	300	
	júl. 6. Csicsva. OL. Esterházy hg Rep. 25/B. fasc. F. n. 389	333	
	aug. 5. Bécs. OL. Liber reg. VII. 776	300	
	nov. 2. Újfalu. OL. Perényi lev.	225	
	dec. 16. OL. Forgách lev. (gimesi)	240	
1629.	jan. 1. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 86. NB. 381	300	
	febr. 6. Vadász. Tört. Tár 1895. 135	240	
	febr. 25. Szombathely. Szombathely város lev. Prot. 1626/31. 154	220	
	ápr. 7. Gyulafejérvár. OL. Rhédei lev. fasc. 5	250	
	máj. 5. Laxenburg. OL. Liber reg. VII. 862—863	250	
	máj. 23. Várda. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25/B. fasc. F. n. 394	400	
	szept. 6. Kéked. OL. Melczer lev.	315	
	nov. 21. (Leleszi konv.) OL. Melczer lev.	300	
	dec. 12. Zalabér. OL. fajszi Ányos lev.	240	
	Várad. OL. Acta part. fasc. 1	250	
	(Felvidék) OL. Csáky cs. központi lev. Misc. fasc. 1. OSzK. Fol. Hung. 104	250	2 tallér
1630.	márc. 4. Kassa. OL. Szirmay lev.	550	
	márc. 4. Bihar m. OL. Csáky cs. központi lev. Misc. fasc. 1. p. 123	325	
	máj. 28. in thermis S. Wolfgangi OL. Nádasdy lev. Inscriptiones D. 203. és G. 341. (rksz. B. 1568)	220	
	júl. 8. Iványegerszeg. OL. Tallián lev.	220	
	júl. 22. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát) (dukát)	325—335	
	szept. 1. Jedlicska: Eredeti részletek a gr. Pálffy cs. okmánytárához. Bp. 1910. 153. sz.	300	
	szept. 1. Kassa. NK. Adattár. 202	192	
	nov. 6. Szendrő. OL. Kubinyi lev. (Kóvári ág.)	300	
	nov. 16. Nagyida. OL. Perényi lev. (dukát)	300	
	márc. 2. Szepesi kápt. OL. Szirmay lev.	350	
	OL. erdődi Pálffy lev. Miss. Kerekes	210	
1631.	febr. 10. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1568. 136	220	
	máj. 28. in thermis S. Volffgangi. OL. Nádasdy lev. B. 1568. 203	220	
	júl. 22. (Szepesi kápt.) OL. Máriássy lev., idegen családok iratai	330	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1631.	szept. 4. Újvár. OL. Batthyány lev. Lippay rész Capsa 17. fasc. 4	300	
	okt. 30. Eperjes. OL. Ibrányi lev.	360	
	nov. 14. Tót-Sok. OL. Forgách (gimesi) lev.	300	
	OL. Lymbus III. fasc. 9. (XVII.)	210	
1632.	máj. 12. OL. Bethlen lev. évrendes rész	325	
	jún. 30. OL. Soós lev.	240	
	júl. 2. (Leleszi konv.) OL. Sztáray lev.	330	
	júl. 6. (Egri kápt.) OL. Melczer lev.	330	
	okt. 4. Kismarton. OL. Esterházy hg Rep. 66. fasc. 421. 120. (dukát)	230	
	nov. 30. Kassa. OL. Ibrányi lev. fasc. 3	330	
	(Leleszi konv.) OL. Ibrányi lev. fasc. 3	330	
1633.	jan. 11. (Vasvári kápt.) OL. fajszi Ányos lev. (dukát)	240	
	febr. 2. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 430		$5^1/_2$ lengyel frt.
	ápr. 26. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 423	331	
	máj. 12. OL. Bethlen lev. évrendes rész	325	
	jún. 30. OL. Soós lev.	240	
	júl. 28. (Szepesi Kápt.) OL. Nedeczky lev. (dukát)	300	
	aug. 2. Szentmihály. (Sáros m.) OL. Melczer lev.	333	
	aug. 7. Vinna. OL. Szirmay lev. („régi fontos arany")	333	
	szept. 12. Léka. OL. Forgách lev.	220	
	szept. 13. Dörföly. OL. Forgách lev.	220	
	szept. 21. Szentiványi. OL. Szentiványi lev.	325	
	nov. 2. Veszprém m. OL. Múzeumi törzs	300	
	dec. 7. OL. Szögyény—Marich lev.	315	
	dec. 11. Trencsén. OL. Perényi lev.	333	
	dec. 20. OL. Kubinyi lev. (Kóvár) fasc. 2. f	300	
	OL. Szirmay lev.	333	
1634.	ápr. 17. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421. II. 153	220	
	júl. 5. Lakompak. OL. Esterházy hg lev. Rep. 30. fasc. B. n. 21	325	
	aug. 8. Lakompak. OL. Esterházy hg Rep. 66. fasc. 421. II. k. 126	290	
	nov. 9. Tarczal. OL. Mokcsay lev.	338	
	nov. 24. (Szepesi kápt.) OL. Soós lev.	330	
1635.	jan. 23. OL. Szirmay lev.	333	
	febr. 21. Neczpál. OL. Justh lev.	250	
	márc. 11. OL. Esterházy hg Rep. 26. fasc. F. n. 279	333	
	márc. 26. Bécs. OL. Liber erog. VIII. 105	333	
	ápr. 3. Strása. OL. Szirmay lev.	340	
	máj. 7. Tarczal. OL. Mokcsay lev.	333	
	máj. 29. in castello S. Sophiae. OL. Múzeumi törzs	300	
	júl. 17. Eperjes. OL. Melczer lev.	300	
	júl. 18. Kálnó. OL. váradi Török lev.	200	
	okt. 18. (Pozsonyi kápt.) OL. Esterházy hg lev. AAAA. Czobor lev.	300	
	dec. 16. Heves OL. Jankovich gyűjt	325	
	dec. 16. Kassa. Ráday lev. XXIV. 21	325	
	dec. 16. Kassa. Ráday lev.	336	
	dec. 16. Heves. OL. Jankovich gyűjt.	336	
	Budetin. OL. Szunyogh lev. (dukát)		2 Reichstaller
	Sáros vm. OL. Jankovich gyűjt.	340	
1636.	jan. 4. Nagyszelecsény. OL. Múzeumi törzs	300	
	jan. 6. Gömör OL. Jankovich gyűjt.	336	
	jan. 10. Szabolcs m. OL. Jankovich gyűjt.	333	
	febr. 15. Tarczal. OL. Melczer lev.	330	
	márc. 18. Battány. OL. Barkóczy lev.	200	
	ápr. 22. Bécs. OL. Múzeumi törzs	333	
	jún. 4. Zágráb. OSzK. Quart. Lat. 1065. (Acta Congregationis A. 1636. Zágráb)		3 rénes frt.
	jún. 29. Sopron m. OL. Múzeumi törzs	300	
	júl. 29. Nagykocsord. OL. Barkóczy lev.	333	
	aug. 7. Szécsény. OL. Forgách lev. (Csákányi)	300	
	okt. 3. OL. Bethlen lev. évrendes rész	319	
1637.	jún. 7. (Jászai konv.) OL. Ibrányi lev.	210	
	júl. 2. (Leleszi konv.) OL. Sztáray lev.	330	
	szept. 7. Ecsed. OL. Múzeumi törzs	300	
	okt. 4. Pozsony. OL. Soós lev.		123 kr.
	okt. 15. Újhely. OL. Bethlen lev.	333	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1637.	okt. 16. (Sátoralja) Újhely. OL. Soós lev.	333	
	okt. 23. (Esztergomi kápt.) OL. Ghiczy lev.	300	
	dec. 8. Pozsony. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421 (I. k. 67) dukát	300	
	dec. 19. Pozsony. OL. Múzeumi törzs	300	
	Buják. MGSZ. 1905. 293	300	
1638.	márc. 4. Tállya. OL. Soós lev.	330	
	júl. 19. Kassa. OL. Melczer lev.	360	
	szept. 17. Lethova. OL. Szunyogh lev. (dukát)		2 rénes tallér
	nov. 29. Dörfel. OL. Forgách lev.	300	
	Borsi. Makkai László I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Bp. 1954	313	
1639.	febr. 2. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. f. 421. (II. k. 298)	300	
	febr. 26. Bécs. OL. Forgách lev. „in valore hic Viennae currenti"	300	
	márc. 2. Kismarton. OL. Esterházy hp. lev. Rep. 66. 421. (II.k.2.) dukát	300	
	mác. 12. Kismarton. OL. Esterházy hg. Rep.66. fasc. 421. II. 278. "in partibus Cisdanubianis". (dukát)	300	
	márc. 29. Regécz. OL. Esterházy hg. Rep. 26. fasc. F. n.284	300	
	márc. 29. Lakompak. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 667. fasc. 421. (I. k. 227)	300	
	márc. 30. (Nyitra kápt.) OL. Kvassay lev.	300	
	ápr. 11. (Szepesi kápt.) OL. N. R. A. fasc. 198. n. 39	300	
	ápr. 22. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. f. 421. (II. k. 6.) dukát	300	
	ápr. 29. OL. Szirmay lev.	340	
	máj .6. OL. Soós lev.	360	
	máj. 11. Sárospatak. Makkai: 244	330	
	máj. 16. Nagyheflán. OL. Soós lev. „iuxta valorem sc. monetae in hisce partibus Cis Danubianis Currentis computando"	300	
	jún. 12. (Egri kápt.) OL. Perényi lev.	333	
	jún. 24. OL. Szirmay lev.	338	
	jún. 24. Moson-Magyaróvár. Agrártört. Szemle I. 256		2 tallér
	jún. 25. Sempte. OL. Esterházy hg Rep. 66.fasc. 421. II. 290	300	
	aug. 2. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Liber Inscript. C. 26. (dukát) rksz. B. 1567	300	
	aug. 21. OL. Szögyény—Marich lev.	300	
	aug. 28. Homonna. OL. Barkóczy lev.	350	
	aug. 28. Szirmabesnyő. OL. Szirmay lev.	350	
	szept. 6. (Leleszi konv.) OL. Soós lev.	333	
	szept. 12. Lakompak. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. f. 421. (I. k. 241) dukát	300	
	szept. 29. Galgócz. OL. Forgách lev.	200	
	okt. 20. Nagymihály. OL. Szirmay lev.	500 (I. Rákóczi Gy. aranya)	
	nov. 1. Újvár. OL. Héderváry lev. Viczay rész. fasc. 94. n. 4.	240	
	dec. 13. Kolozsvár. Török—Magyarkori Tört. Emlékek. V. 53 Szilády—Szilágyi: V. 53		2 reáltallér 2 tallér—4 oszpora
	OL. Liber Dignit. Saecul.	300	
1640.	jan. 27. Leleszi konv. OL. Esterházy hg lev. Rep. 26. fasc. F. n. 286. („in moneta in hisce partibus Cisdanubianis currenti")	300	
	febr. 6. Kassa. OL. Szirmay lev.	335	
	márc. 15. Galgócz. OL. Forgách lev.	300	
	ápr. 25. Hana. OL. Barkóczy lev.	350	
	ápr. 20. Szombathely. Szombathely város lev. Prot. 1640/44. 5—13		2 tallér
	máj. 23. Kassa. OL. Barkóczy lev.	340	
	máj. 27. Kassa. OL. Ibrányi lev.	330	
	júl. 25. Sempte. OL. Acta Part. fasc. 1.	300	
	aug. 18. Lánsér. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421. I. 258	300	
	aug. 11. Eperjes. OL. Soós lev.	350	
	nov. 2. Putnok. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	333	
	nov. 20. OL. Forgách lev.	300	
	nov. 25. Nyitra. OL. Forgách lev.	300	
	dec. 13. OL. Jankovich gyűjt.	300	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1640.	dec. 13. (Esztergomi kápt.) OL. Forgách lev.	300	
	dec. 30. Galgócz. OL. Forgách lev.	300	
	OL. Nádasdy lev. B. 1568. F. köt. 133	289	
	Szempc. OL. Acta Partic. fasc. 1	300	
	Kassa. OL. Litt. Cam. Scep. rksz. 1196	185	
1641.	jan. 4. Cziczer. OL. Mokcsay lev.	360	
	ápr. 8. Sempte. OL. Esterházy hg Rep. 66. fasc. 421. II/326. (dukát)	300	
	ápr. 20. Salgó. OL. Soós lev.	360	
	ápr. 24. Kismarton. OL. Múzeumi törzs (dukát)		3 rénes frt.
	jún. 17. Galgóc. OL. Forgách lev.	338	
	aug. 31. OL. Litt. Cam. Scepus rksz. 1196	350	
	szept. 1. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Liber inscriptionum. C. 119	300	
	okt. 3. Bécs. OL. Forgách lev. (dukát)	300	
	nov. 20. Galgócz. OL. Forgách lev.	300	
	dec. 9. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. C. 34	300	
	Kassa. OL. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 921/XIV.		2 imper. tallér
1642.	ápr. 12. Galgócz. OL. Soós lev.	340—350	
	jún. 22. Fraknó. OL. Tallián lev.	300	
	júl. 16. Galgócz. OL. Forgách lev.	300	
	júl. 24. Nagyugróc. OL. Szentiványi lev.	300	
	aug. 5. Galgóc. OL. Múzeumi törzs	300	
	okt. 22. Nagyhőflány. OL. Soós lev. (dukát)	300	
	okt. 22. OL. Soós lev.	300	
	nov. 1. Pozsony. Ráday lev. Jerney gyűjt. XIII. 151	300	
	nov. 2. Galgócz. OL. Forgách lev.	300	
	dec. 23. Túrterebes. OL. Bethlen lev. évrendes rész	350	
	Körös. Szilády—Szilágyi: I. 100	300	
1643.	ápr. 22. Galgócz. OL. N. R. A. fasc. 231. n. 11	300	
	ápr. 23. Ugocsa vm. OL. Perényi lev.	333	
	máj. 8. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1563. p. 846	333	
	jún. 5. (Esztergomi kápt.) OL. Ghiczy lev.	300	
	aug. 29. Ibrány. OL. Ibrányi lev.		2 tallér
	szept. 17. Szakolcza. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421. III/386		2 tallér
	okt. 6. Csákány. OL. Forgách lev.	300	
	okt. 8. (Nyitrai kápt.) OL. Forgách lev.	300	
	okt. 23. OL. Nádasdy lev. (rksz. B. 1568) F. n. 55	300	
	OL. Ghiczy lev. (dukát)	300	
	OL. Héderváry lev. Viczay rész fasc. 94. n. 11	300	
1644.	máj. 20. Eperjes. OL. Melczer lev.	360	
1645.	máj. 4. Feketeardó. OL. Bethlen lev. évrendes rész	333	
	máj. 7. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. C. 195	300	
	máj. 12. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. C. 190	300	
	jún. 8. Murány. OL. Acta Publ. fasc. 47. n. 44	350 (polturában fizetve)	
	aug. 13. Berencs. OL. telekesi Török lev. (dukát)	300	
	aug. 22. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. C. 205	300	
	okt. 16. Késmárk. OL. Jankovich gyűjt. „nostro vero valore fl. 3"	360	
	dec. 31. Beczkó. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. F. 86. és F. 157	300	
	OL. Nádasdy lev. Liber inscript. C. 205	300	
	Nyitrai kápt. OL. Forgách lev.	300	
	Sassin. OL. Héderváry lev. Viczay rész. f. 94. n. 12. „az araniat 125 penzben kellett adnom"	125	
1646.	febr. 15 .Csicser. OL. Csicsery lev.	360	
	márc. 5. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1564. p. 284	360	
	máj. 20. Fülek. OL. Acta Partic. és váradi Török lev.	350	
	jún. 26. Szepesi Káptalan. OL. Berzeviczy lev. (Kakaslomnicz)	360	
	jún. 26. (Szepesi Kápt.) OL. Szirmay lev.	370	
	okt. 15. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. F. 160	300	
	okt. 19. Pozsony. OL. Múzeumi törzs	300	
	nov. 29. Eperjes. OL. Szirmay lev.	360	
	dec. 17. OL. Kubinyi lev. (Kóvári) fasc. 2	360	
1647.	jan. 4. Szécsény. OL. Tihanyi lev.	350	
	jan. 18. Brassó. OL. Múzeumi törzs		2 öreg tallér
	febr. 11. Czeczer. OL. Mokcsay lev. „ugi az mint mastan iar, az szerint szamlalvan"		2 tallér

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1647.	febr. 20. Pozsony. OL. Perényi lev.	300	
	máj. 15. (Pozsonyi kápt.) OL. Szirmay lev.	300	
	jún. 12. (Leleszi konv.) OL. Perényi lev.	300	
	jún. 16. Csicser. OL. Csicsery lev.	366	
	jún. 29. OL. Szirmay lev.	360	
	aug. 13. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	szept. 4. (Nyitrai kápt.) OL. Ghiczy lev.	300	
	szept. 18. OL. Soós lev.		2 tallér
	szept. 24. (Nyitra m.) OL. Berényi lev.	300	
	okt. 12. Kukló. OL. telekesi Török lev.	300	
	dec. 2. Pozsonyi kápt. OL. Esterházy hg Rep. 10. fasc. A. n. 20	300	
	Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. 2. B. p. 8		2 tallér
1648.	febr. 25. Sárospatak. OL. Ibrányi lev.	360	
	febr. 27. Bekény. OL. Ibrányi lev.	360	
	márc. 23. Cseke. OL. Kölcsey lev.	360	
	márc. 29. Kát. OL. Bethlen lev. (évrendes)	300	
	júl. 6. Széplak. OL. Ibrányi lev.	360	
	júl. 22. (Pozsony). OL. Barkóczy lev.	300	
	júl. 26. Csejte. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. 2. B. 17.	300	
	aug. 8. Szajbersdorf. OL. Batthyány lev. Illésházy rész. Lippay lev. Cap. 7. fasc. 1. NN.	300	
	szept. 4. (Nyitrai kápt.) OL. Ghiczy lev.	300	
	szept. 11. OL. Múzeumi törzs. (dukát)	300	
	nov. 1. (Pozsonyi kápt.) OL. Batthyány lev. Illésházy rész, Lippay cs. Capsa. 7. fasc. (dukát) 1. HH.	300	
	nov. 2. Pozsony. OL. Esterházy hg Rep. 10. fasc. A. n. 22	300	
	nov. 4. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	nov. 4. Bécs. OL. Múzeumi törzs	300	
	nov. 4. Nyitra. OL. N. R. A. fasc. 231. n. 14	300	
	nov. 12. (Vasvári kápt.) OL. Barkóczy lev.	360	
	okt. 27. Ibrány. OL. Ibrányi lev.		2 tallér
	dec. 2. Belatinc. OL. Nádasy lev. Liber inscript. 2. B. 44		2 tallér
	dec. 30. Kassa. OL. Melczer lev.	360	
	(Nyitrai kápt.) OL. Forgách lev.	300	
1649.	márc. 18. Nyitra m. OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	máj. 9. Kőszeg. OL. N. R. A. fasc. 75. n. 21	300	
	máj. 22. Pozsony. OL. Forgách lev.	300	
	jún. 6. Pozsony. OL. Forgách lev. (dukát)		2 Imp. tallér
	júl. 9. (Leleszi konv.) OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. E. n. 328		2 tallér
	nov. 4. Komjáti. OL. Héderváry lev. Viczay rész fasc. 94. n. 19	300	
	nov. 12. (Vasvári kápt.) OL. Nádasdy lev. Liber inscript. 2. B. 182—189	360	
	nov. 12. (Vasvári kápt.) OL. Nádasdy lev. Liber Inscript. 2. B. 182	360	
	(Pozsonyi kápt.) OL. Batthyány lev. Lippay család	300	
	Pozsony. OL. Batthyány lev. Illésházy rész. Lippay család. Capsa 6., fasc. 1. n. 39	300	
	OL. Bezerédj lev. Ménfő(dukát)	300	
	Nyitra. OL. Forgách lev.	300	
1650.	jan. 6. (Esztergomi kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	jan. 18. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Lib. inscript. 2. B. 126. (dukát)	300	
	jan. 29. Pozsony. OL. Múzeumi törzs	300	
	febr. 5. (Turóci konv.) OL. Szunyogh lev.	300	
	márc. 21. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	ápr. 14. Kassa. OL. Barkóczy lev.	360	
	ápr. 24. Keresztúr, OL. Nádasdy lev. B. 1568. F. köt. 174	300	
	máj. 6. (Pozsonyi kápt.) OL. Nádasdy lev. Inscript. F. 284	300	
	jún. 10. (Győri kápt.) OL. Nedeczky lev. (dukát)	300	
	júl. 13. Kolozsvár. Radvánszky: II. 304	360	
	okt. 2. Pusztacsó. OL. Múzeumi törzs	300	
	OL. Héderváry lev. Viczay rész fasc. 94. n. 31	500	
	OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 1	500	
	OL. telekesi Török lev.	300	
1651.	jan. 1. OL. Batthyány lev. Számadás	300	
	febr. 27. Bökény. OL. Ibrányi lev.	360	
	máj. 2. (Egri kápt.) OL. Ibrányi lev.	225	
	jún. 25. Galánta. OL. Múzeumi törzs	300	
	júl. 28. (Esztergomi kápt.) OL. Nedeczky lev. (dukát)	300	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1651.	aug. 23. Galgócz. OL. Forgách lev.	300	
	okt. 9. (Esztergomi kápt.) OL. Szüllő lev. (erdélyi dukát)	300	
	okt. 13. Kassa. OL. Melczer lev.	366	
	okt. 27. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421. II/511	300	
	okt. 31. (Nyitrai kápt.) OL. Melczer lev.		2 tallér
	okt. 31. (Nyitrai kápt.) OL. Rhaell lev.		2 Imp. sol. tallér
	dec. 30. Beczkó. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	dec. 31. Sz. Demeter. OL. Forgách lev. „az oda fel valo mod szerént computálván"	300	
	(Nyitrai kápt.) OL. Ibrányi lev.		2 Imp. tall.
1652.	jan. 1. Fülek. OL. Múzeumi törzs.	360	
	jan. 8. Nagy alias Kenderesvarsány. OL. Barkóczy lev.	360	
	márc. 1. Gyulafejérvár. OL. Múzeumi törzs	360	
	máj. 8. Divékújfalu. OL. Berényi lev.	300	
	máj. 26. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	jún. 26. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	jún.— Ibrány. OL. Ibrányi lev.	360	
	júl. 15. (Leleszi konv.) OL. Soós lev.	360	
	júl. 15. (Leleszi konv.) OL. Múzeumi törzs	360	
	aug. 21. Tőkésújfalu. OL. Kvassay lev.	300	
	okt. 2. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	dec. 1. Fülek. OL. Múzeumi törzs	360	
1653.	jan. 1. Beczkó. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	márc. 1. Nagyszombat. OL. Esterházy hg. lev. Czobor lev. fasc. 1	300	
	máj. 1. (Turócz vm.) OL. Barkóczy lev.	300	
	máj. 2. Nagyhalász. OL. Perényi lev.	360	
	máj. 9. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Inscript. F. p. 284	300	
	máj. 13. (Nyitra) OL. Múzeumi törzs	300	
	máj. 22. Bazin. OL. Esterházy hg lev. Czobor család fasc. 1	300	
	okt. 10. Zágráb. OL. Jankovich gyűjt. (dukát)		2 Imp. tallér
	dec. 27. Neostadii. OL. Nádasdy lev. Inscript. B. 385	300	= 60 garas
	dec. 29. Szentgál. OL. Múzeumi törzs	300	
	Németújvár. OL. Batthyány lev. Tisztartók levelei. I. 102	300	
1654.	jan. 23. Szombathely. Szombathely v. lev. Prot. 1651/54. 298	300	
	márc. 7. Kassa. Tört.Tár 1899. 159	360	
	márc. 31. Szécsény. (Nógrád m.) OL. Múzeumi törzs	300	
	márc. 31. Saiberstorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. B. 389	300	
	ápr. 16. OL. Újhelyi lev.	360	
	jún. 4. Komjáti. OL. Forgách lev.	300	
	aug. 5. Sátoraljaújhely. OL. Múzeumi törzs	333	
	év vége. OL. Batthyány lev. Számadás	300	
	(Zágrábi kápt.) OL. Acta Part. fasc. 1	300	
	OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
1655.	jan. 1. Seibersdorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. B. 408 és 425. (dukát)	300	
	febr. 8. (Pozsonyi kápt.) OL. Esterházy hg lev. Czobor csal. fasc. 1. (dukát)	300	
	márc. 31. OL. Batthyány lev. XVII. sz. Számadás		135 kr.
	máj. 7. OL. Melczer lev.	360	
	jún. 18. Pozsony. Ráday lev. Jerney gyűjt. XXIII. 20	300	
	jún. 22. Németújvár. OL. Ányos lev.	300	
	jún. 24. (Pozsonyi kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	júl. 11. Ketsocz. OL. Szirmay lev.	360	
	aug. 7. Stubnyafürdő. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	dec. 22. Eperjes. OL. Péchy lev.	360	
1656.	jan. (Nyitrai kápt.) Múzeumi törzs	300	
	márc. 18. Kassa. OL. Melczer lev.	360	
	máj. 9. (Nyitrai kápt.) OL. Kvassay lev.	300	
	máj. 23. Nagyszőlős. OL. Perényi lev.		2 tallér
	jún. 29. Salfalva. OL. Salamon lev.	300	
	júl. 24. Nyitra. OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	aug. 8. Saibersdorf. OL. Batthyány lev. Lippay család. (dukát) Caps. 7. fasc. 1. NN	300	
	aug. 8. Saibersdorf. OL. Esterházy hg Rep. 10. fasc. B. n. 81	300	
	dec. 5. (Leleszi konv.) OL. Melczer lev.	300	
	OL. Szögyény—Marich lev.	300	
	OL. telekesi Török lev.	300	
1657.	jan. 5. Szamosújvár. OL. Jankovich gyűjt.	360	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1657.	márc. 14. Meggyes. OL. Bethlen lev. (évrendes)	360	
	márc. 17. Csejte. OL. Kruplenicz lev.	300	
	márc. 26. Rajecz. OL. Bethlen lev. (évrendes)		2 tallér
	jún. 6. Lapispatak. OL. Berzeviczy lev. (bárói ág)	360	
	okt. 14. Besztercebánya. OL. Jankovich gyűjt.	360	
	nov. 20. Győr m. OL. N. R. A. fasc. 262. n. 29	360	
	dec. 31. OSzK. Fol. Hung. 54	300	
1658.	febr. 2. Kisvárda. OL. Esterházy hg lev. Rep. 26. fasc. H. n. 315	360	
	febr. 23. Onod. OL. Csicsery lev.	360	
	ápr. 4. Buják. OL. Tihanyi lev.	300	
	ápr. 26. (Egri kápt.) OL. Melczer lev. (dukát)	300	
	máj. 13. (Esztergomi kápt.) OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	jún. 2. OL. Szirmay lev.	360	
	júl. 23. Pozsony. OL. N. R. A. fasc. 132. n. 7. (dukát)	360	
	aug. 13. Toporc. OL. Múzeumi törzs	360	
	aug. 20. Rajec. OL. Perényi lev. (dukát)	300	
	szept. 1. (Egri kápt.) OL. Bethlen lev. évrendes rész	360	
	szept. 14. Kővár. OL. Forgách lev.	300	
	Leleszi konv. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. f. F. (dukát)	360	
	Esztergomi kápt. OL. Forgách lev.	300	
	OL. Ghiczy lev.	300	
	Csicser, OL. Csicsery lev.	360	
1659.	jan. 30. Kisvárda. OL. Zichy lev. (Zsély) f. 6. n. 2370. „méretlen aranyakat"	360	
	márc. 16. Galgóc. OL. Forgách lev.	300	
	máj. Szászsebes. OL. Múzeumi törzs	370	
	júl. 13. Kassa. OL. Perényi lev.	360	
	szept. 9. (Vasvári kápt.) OL. fajszi Ányos lev. (dukát)	300	
	dec. 12. Parnó. OL. Múzeumi törzs	360	
	dec. 29. (Csobánc?) OL. Esterházy hg lev. Rep. 36 fasc. B. n. 124	360	
	OSzK. Fol. Lat. 90/I. 1528. sz.	360	
	Pozsony, OL. Nádasdy lev. Inscript. (rksz. 1567) A. 20	300	
	Eperjes. OL. Soós lev. (Vegyes I. k.)	360	
1660.	febr. 25. Gáva. OL. Tihanyi lev.	360	
	márc. 19. Garam. (Zemplén m.) OL. Múzeumi törzs	360	
	márc. 21. Buják. OL. Tihanyi lev.		60 garas
	ápr. 20. Érsekújvár. OL. Forgách lev.	360	
	máj. 22. Galgóc. OL. Forgách lev. és Esterházy hg lev. Czobor család fasc. 1	300	
	máj. 22. Bazin. OL. Esterházy hg lev. OL. Czobor lev. fasc. 1	300	
	máj. 25. Kékkő. OL. Forgách lev.	300	
	máj. — (Tokaj) OL. Soós lev.	360	
	aug. 30. Szeben. OL. Múzeumi törzs		2 tallér
	okt. 1. Pottendorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 170	300	
	nov. 6. Segesvár. OL. Bethlen lev. (évrendes)	370	
	nov. 29. Liptóújvár. OL. Bethlen lev. (évrendes)	370	
1661.	márc. 27. Pinnye. OL. Bezerédi lev. (Ménfő)	300	
	ápr. 18. Eszen. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 546. p.	360	
	máj. 23. Kassa. OL. Melczer lev.	360	
	máj. 23. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 172	360	
	jún. 10. Bős. OL. Múzeumi törzs	300	
	jún. 18. Pottendorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 61. (rksz: B. 1567)	300	
	okt. 7. Nyitraszeg. OL. Berényi lev.	300	
	dec. 6. (Egri kápt.) OL. Melczer lev.	360	
	dec. 29. Rákos. OL. Bethlen lev. (évrendes)		2 tallér
	(Egri kápt.) OL. Soós lev.	360	
	OL. Múzeumi törzs	300	
	Körös. Szilády—Szilágyi: I. 284		2 tallér
	Bajmóc. OL. Berényi lev.	300	
1662.	febr. 13. Liptóújvár. OL. Bethlen lev. évrendes rész	300	
	ápr. 21. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 93	360	
	máj. 18. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 106	300	
	júl. 3. (Ugocsa m.) OL. Perényi lev.	360	
	aug. 10. Gács. OL. Múzeumi törzs	360	
	okt. 23. Erdély. OL. Múzeumi törzs	300	
	Erdély. OL. Múzeumi törzs		2 tallér
1663.	jan. — OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 552	360	
	febr. 2. Pápa. OL. Múzeumi törzs	300	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1663.	márc. 25. Egyházasfalu. OL. Szögyény—Marich lev.	300	
	ápr. 4. Nagyenyed. OL. Múzeumi törzs	400 (polturában)	
	ápr. 16. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 135	300	
	ápr. 18. Eperjes. OL. Soós lev.	360	
	okt. 14. Szepesi kápt. OL. Szirmay lev.	360	
	nov. 27. Nagyszombat. OL. Szerdahelyi lev.	300	
	Rajka. OL. Forgách lev.	300	
1664.	márc. 27. (Egri kápt.) OL. Melczer lev.	360	
	ápr. 5. Árva. OL. Iusth lev. (1671 évi átirat)		2 tallér
	máj. 12. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. E. 4. (rksz.: B. 1568)		3 rénes frt.
	jún. 9. (Erdély) OL. Teleki lev. (Marosvásárhely) Miss. 1070	400	
	júl. 23. Brogyán. OL. Kvassay lev.	300	
	aug. 21. Trencsén. OL. Múzeumi törzs	300	
	nov. 30. Imreg. — OL. Soós lev.	360	
	nov. 30. Imreg. OL. Nagy István gyűjt.	360	
1665.	OL. Acta Part. fasc. 2	300	
	ápr. 11. Vigles. OL. Múzeumi törzs	300	
	máj. 9. Szenna. OL. Perényi lev.	362	
	máj. Pozsony. OL. N. R. A. fasc. 175. n. 13	300	
	szept. 18. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Inscript. B. 1568		3 rénes frt.
	szept. 29. Beczkó. OL. Múzeumi törzs	300	
1666.	OL. Melczer lev.	357	
	márc. 19. (török területen) MGSZ. 1902. 144	400	
	ápr. 5. Pórládony. OL. Múzeumi törzs	300	
	ápr. 21. Hajnik. OL. Múzeumi. törzs	360	
	máj. 10. Zemplén m. OSzK. Fol. Hung. 920	360	
1667.	dec. 24. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. E. 61	300	
	jan. 28. Pottendorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. E. 61	300	
	febr. 22. Nagyszombat. Tört. Tár. 1895. 555	300	
	márc. 12. Holics. OL. N. R. A. fasc. 76. n. 46		2 tallér
	márc. 18. Eperjes. OL. Dessewffy lev.	360	
1667.	máj. 7. Körmöczbánya. Appendix 143	300	
	máj. 19. Nógrád. OL. Kubinyi lev. (Kóvár)		2 tallér
	aug. 9. Bodrogkeresztúr. OL. Bethlen lev. (évrendes)	360	
	szept. 24. Liptóújvár. OL. Bethlen lev. (évrendes)	300	
1668.	Nagybánya. OL. Városi és kamarai iratok 1701. t. sz.		2 tallér
	ápr. 3. in Castello S. Sophiae. OL. N. R. A. fasc. 38. n. 3		2 tallér
	máj. 18. Köpcsény. OL. Khuen-Héderváry lev. Draskovics rész. fasc. 78. n. 8	300	
	júl. 25. (Szepesi kápt.) OL. Melczer lev	360	
	szept. 26. OL. Forgách lev.		60 császári garas
	okt. 15. Terebes. OL. Múzeumi törzs	360	
	nov. 2. Putnok. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	400	
	dec. 13. OL. Múzeumi törzs	300	
1669.	Motesicz. OL. Szent Iványi lev.		2 tallér
	febr. 13. Szerednye. OL. Forgách lev.	360	
	márc. 18. Szepsi. OL. Melczer lev.	400	
	márc. 20. Kálló. OL. Barkóczy lev.	400	
	ápr. 25. Kostyán. OL. Ghiczy lev.		2 tallér
	ápr. 30. OL. Gosztonyi lev.	400	
	jún. 10. Sopron. OL. Múzeumi törzs		2 tallér
	jún. — Czeke. OL. Barkóczy lev.	360	
	aug. 25. Barátfalu. OL. Batthyány lev. Lippay cs. (dukát)	300	
	szept. 6. Kassa. OL. Melczer lev.	360	
	szept. 24. Putnok. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	400	
1670.	okt. 10. Kismarton. OL. N. R. A. fasc. 24. n. 1	300	
	ápr. 24. Ung. OL. Forgách lev. (Csákány)	360	
	aug. 17. Árvavár. OL. Melczer lev.	360	
	aug. 17. Árva. OL. N. R. A. fasc. 132. n. 3	360	
1671.	szept. 19. Kopcsány. OL. telekesi Török lev.	300	
	ápr. 1. Körmöczbánya. Appendix 148	300	
	aug. 30. Malomfalu. OL. Bethlen lev. (évrendes rész)		2 tallér
	nov. 1. Pozsony. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 193 et F. n. 1. (dukát)	300	2 tallér
	OL. Justh lev.		6 libra
	Buccari. OL. Jankovich gyűjt.		
1672.	febr. 22. Szentmiklós. OL. Soós lev.	400	
	márc. 26. Cseke. OL. Kölcsey lev.	400	
	márc. 30. Nyitra vm. OL. Berényi lev. (dukát)	300	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1672.	júl. 16. (Gyür-Berény). Károlyi IV. 500	450	
	szept. 24. OL. Melczer lev.	450	
	szept. 25. OL. Melczer lev.	400	
	Kecskemét. Hornyik János: Kecskemét város tört. Kecskemét. 1860—66. II. 201. (más esetben: „3 aranyat cseréltünk 13 timonyával"		13 timony.
	Tört.Tár 1894. 682—683	450—480—500	
1673.	jan. 28. Lőcse. OL. Jankovich gyűjt. „1000 aureorum florenos 4287. Hung. den. 37. constituentes"	428	
	ápr. 19. Eperjes. OL. Melczer lev.	424	
	máj. 21. Eperjes. OL. Melczer lev.	424	
	nov. 19. Beczko. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	360	
	dec. 26. Kassa. OL. Soós lev.		2 tallér
	Szatmár. OL. Perényi lev.	400	
	OL. Melczer lev.	450	
1674.	nov. 28. Kassa. OL. Szepesi kam. Litt. rksz. 1210	430—450	
	dec. 22. Gyulafejérvár. OL. Perényi lev.	400	
	Kassa. NK. Adattár. 161	360	
	OL. Liber Dignitariorum Saecul. 265—267 p.	400	
	Körmöcbánya. OL. Városi és kam. iratok. Fol. Lat. 2127	300	
1675.	febr. 10. Zabola. OL. Bethlen lev. (évrend)		$2^1/_4$ oroszlános tallér
	ápr. 27. (Fogaras?) OL. Bethlen lev. (évrendes) „apro aranyat, mely tészen 9 ortjával számlálván"	9 ort.	
	jún. 20. OL. Bethlen lev. (évrend)		$2^1/_4$ oroszlános tallér
	aug. 9. (Egri kápt.) OL. Melczer lev. (dukát)	360	
	aug. 31. Körmöczbánya. Appendix 152	300	
	okt. 29. Keresztfalva. OL. Szirmay lev. (1632 évhez beosztva)	400	
	OL. Rhaell lev. fasc. 1. (dukát)		2 solid. tallér
	Körmöczbánya. OL. Városi és kam. iratok. Fol. Lat. 2127	300	
1676.	jan. 9. (Csorna). OL. Acta Eccl. fasc. 37. n. 26	325	
	jan. 9. Csorna. OL. Misc. Eccl. et Relig. fasc. 2	300	
	jan. 26. Lubló. OL. Liber Reg. XVI. 717	418	
	jún. 20. Kassa. OL. Soós lev.	418	
1677.	márc. 16. Nyuszta. OL. Kubinyi lev. (kóvári)	400	
	júl. 7. OL. Berzeviczy lev. (bárói)	200	
1678.	jan. 20. Nagyszőlős (OL. Perényi lev. („igen szép aranyul")	400	
	febr. 8. Fülek. OL. Nagy István gyűjt.		2 tallér
	máj. 20. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 35. n. 1		2 tallér
	jún. 2—10. (Gyula)fejérvár. Erdélyi országgyűlési emlékek XVI. 532		$2^1/_4$ tallér
	(Egri kápt.) OL. Melczer lev.	400+10 poltura	
1679.	márc. 28. Eperjes. OL. Szulyovszky lev.	420	
	máj. 27. Nagykörös. Szilády—Szilágyi: II. 71	600	
	dec. 15. Bethlen. OL. Bethlen lev.	400	
	OL. Múzeumi törzs		15 tízpolturás garas
	OL. Liber Reg. 17. k. 269		6 libra
1680.	jún. 2. Lőcse. OL. Melczer lev.	436	
	okt. 22. Kassa. OL. Szepesi kam. Litt. rksz. 1214		3 rénes frt. 36 kr.
	Nagykőrös. Szilády—Szilágyi: II. 80	600	
	Bártfa. OL. Szulyovszky lev.	428	
1681.	ápr. 5. Szombathely. Szombathelyi vár. lev. Prot. 1678/86. 111	300	
	jún. 19. Üllő. OL. Múzeumi törzs	450	
	Szádeczky: Apafi. 360	450	
	OL. Soós lev.	430	
	OL. Soós lev.	420	
	OL. Soós lev.	412	
1682.	júl. 7. Kecskemét. Hornyik: Kecskemét tört. II. 201		15 lepér.
	aug. 2. Szamosújvárnémeti. OL. Teleki lev. (Marosvásárhely). Teleki Sámuel oszt.	400	
	OL. Rhaell lev.	400	
1683.	febr. 10. Segesvár. Erdélyi Orsz. Emlékek XVIII. 87. (1683. II. tc.)	450	
	ápr. 13. Kassa. Tört.Tár 1894. 155	450	
	ápr. 17. Eperjes. OL. Dessewffy lev. (Margonyai) dukát	450	
	máj. 8. Tálya. OL. Múzeumi törzs	450	
	jún. OL. Múzeumi törzs		2 tallér

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1683.	jún. OL. Múzeumi törzs		$2^1/_4$ tallér
	nov. 11. Kassa. Tört. Tár 1894. 156	450	
	Vajda Emil: A vargyasi Sándor család. 377. p.	450	
1684.	máj. 8. Tálya. OL. Múzeumi törzs	450	
	jún. 18. Pápa. OL. Múzeumi törzs	300	
	jún. 21. Kassa. Tört.Tár 160	450	
	jún. 27. Kassa. Tört.Tár 1894. 161	450	
	jún. 28. Nemesdömölk. OL. Khuen-Héderváry lev. Draskovics cs. fasc. 5. n. 83	300	
	OL. Teleki lev. (Marosvásárhely). Teleki Sándor oszt.	400	
	Lándorfejérvár. Vajda E.: 381	423	
1685.	máj. 17. Sárospatak. OL. Múzeumi törzs. 70 boríték	450	
	júl. 1. Zólyom. OL. Múzeumi törzs		2 tallér
	júl. 1. Zólyom. OL. Múzeumi törzs	360	
	júl. 16. (Győr-Berény). Károlyi oklev: IV. 500	450	
	okt. 27. (Erdély). Tört. Tár 1892. 739		2 Imper. tallér
	nov. 13. Kassa. OL. Melczer lev.	366	
	OL. Teleki lev. (Marosvásárhely). Teleki Sándor oszt. 562	450	
	Szádeczky: Apafi. 360. p.	450	
	Modor. OL. Múzeumi törzs. „iuxta modernum cursum"	400	
1686.	jan. 27. Kassa. OL. Misc. Camer. fasc. 14		3 rénes frt. és 12 császárgaras
	febr. 23. Hamva. OL. Csoma lev.	450	
	jún. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 34. et E. n. 14	360	
	szept. 25. Csicser. OL. Csicsery lev.	360	
	okt. 11. Tata. OL. Miskey lev.	350	
	OL. Justh lev. „az aranyokat ugyan téz garasban s három Nemeth forintban elvettük, de az nem derogal semmit, mert az 4 magyar forintot s 8 polturát teszen"		3 német ft és 10 garas. Vagy 4 m frt és 8 poltura
1687.	szept. 1. Komárom Szilády—Szilágyi II. 158.		2 tallér
	nov. 12. Fogaras.OL. Múzeumi törzs	400	
	dec. 20. Pozsony. OL. Múzeumi törzs	400	
1688.	ápr. 23. (Erdély). OL. Múzeumi törzs	425	
	máj. 13. Kőhalom. OL. Múzeumi törzs	430	
	aug. 1. Nagykörös. Szilády-Szilágyi: II. 164	420	
	szept. 4. Selmecbánya. OL. Múzeumi törzs	350	
	okt. 14. Nyitraszerdahely. OL. Múzeumi törzs	350	
	dec. 17. Selmecbánya. OL. N. R. A. fasc. 374. n. 27		2 tallér + 10 garas
1689.	febr. 21. n. 29 (Vág) Beszterceváralja. OL. N. R. A. fasc. 350.	350	
	febr. 25. OL. N. R. A. fasc. 244. n. 28		
	I. B. O. C. E.: Arithmeticae Vulgaris Nucleus. Lőcse 1689. (dukát)	350	
			2 tallér
1690.	febr. 10. Halmi. OL. Perényi lev.	450	
	ápr. 23. Pinkafő. OSzK. Fol. Germ. 1090. 66—68		$3^1/_2$ rénes frt.
	ápr. 28. OL. Misc. Camer. B. 2025. utolsó csomó 12 p. (dukát)	420	
	Sárfő. OL. Múzeumi törzs	350	
	Pinkafő. OSzK. Fol. Germ. 1090. 66—68. p. (species dukát)		2 rénes frt. és 10 kr.
1691.	ápr. 12. Kaproncza. OL. Múzeumi törzs. 155. boríték	400	
	dec. 29. Bécs. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 39. fasc. B.	350	
1693.	ápr. 4. Bécs. OL. Liber resolutionun 20. k. 155 sz. (rendelet) és Acta Publ. fasc. 17. n. 27		4 rénes frt.
	aug. 26. Lőcse. OL. Múzeumi törzs. (species dukát)	420	
	OL. Szepesi kam. Litt. fasc. 73. n. 28. (dukát)		4 rénes Frt.
1694.	febr. 2. Rahó. OL. Múzeumi törzs. 66. boríték		$2^1/_2$ tallér
	máj. 18. Nagyszeben. Sándor család oklev. 159		2 oroszlános tallér és 50 pénz
	jún. 9. Múzeumi törzs	400	
1695.	aug. 10. Adalékok Zemplén vm. történetéhez VII. 341		4 rénes frt.
	szept. 11. Csanád. OL. Múzeumi törzs. 28 boríték		4 rénes 6 kr.
1697.	jún. 14. OL. Múzeumi törzs. 23. boríték 21. p.	425	
	(Kolozsvár). Tört.Tár 1899. 139	500	
1698.	febr. 22. Görcsön, (Középszolnok vm.) OL. Kállay lev.	480	
	jan. 1. (Szombathely). OL. Múzeumi törzs. 6 boríték	476	
1699.	febr. — (Buda) OL. Ofner Cameral Administration Berichten und Schreiben XII. (1699) febr. 70. sz.		4 rénes frt. 15 kr

Az anyagközlésnél felhasznált rövidítések feloldása :

Appendix = Appendix ad Catalogum Nummorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani, Pesthini 1810,
Házi = Házi Jenő Sopron sz. k. v. története,
IMIT = Izraelita Magyar Irodalmi Társaság,
MGSZ = Magyar Gazdaságtörténeti Szemle,
MTA = Magyar Tudományos Akadémia,
MZSO = Magyar-Zsidó Oklevéltár,
NK = Numizmatikai Közlöny,
OL. NRA = Neoregestrata Acta,
OL. DL = Országos Levéltár, Diplomatikai Osztály,
OSZK = Orsz. Széchenyi Könyvtár,
Szádeczky—Apafi = Szádeczky Béla : I. Apafi Mihály fejdelem udvartartása Bp. 1911.
Szilády—Szilágyi = Török—magyarkori történeti emlékek.

Horváth Tibor Antal

Fémpénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején

A Habsburg monarchia területén a XIX. század első felében főként a Napóleon elleni háború eredményeképpen lezajlott két súlyos pénzügyi krízis (1811 és 1816) után nyugalmi állapot következett a pénzügyek terén, és ez a nyugalmi állapot zavartalanul eltartott egészen az 1848-as események kezdetéig.

Mielőtt a szabadságharc idején történt fémpénzverési kísérleteket és azok eredményeit ismertetnénk, tisztában kell lennünk a szabadságharc kezdetekor forgalomban és érvényben volt pénzfajok rendszerével, mert az 1848—49-es években vert csekély mennyiségű fémpénz külsőleg, belsőleg egyenes folytatása volt a korábbi pénzverésnek. Az ekkor érvényben levő osztrák és magyar veretű törvényes fémpénzeknek 3 csoportja különböztethető meg, úgy mint aranypénzek, konvenciós ezüstpénzek és réz váltópénzek, melyekhez hozzácsatlakoztak még az ugyancsak konvenciós értékű osztrák bankjegyek.

Az aranypénzek sorában V. Ferdinánd uralma idején (1837—48) kiverésre került magyar dukát, osztrák dukát és az utóbbinak négyszeres verete. Mindkét fajta dukátnál egy bécsi márka (280,6146 g) aranyból 80 2/5 darab dukát készült, tehát egy dukát átlagsúlya 3,49 g volt. Míg azonban az osztrák dukát finomsága 23 karát 8 gren (0,986-os) volt, addig a magyar dukáté 23 karát 9 gren (0,989-es), tehát 1 grennel jobb. Az osztrák vagy császári dukát finomsága szerint verték az aranypénzt valamennyi osztrák pénzverőben, majd Magyarországon Nagybányán és Gyulafehérvárt, sőt Körmöcön is a nem kincstári eredetű aranyból (B verdejeggyel). Az osztrák típusú dukátok éremképe az előlapon mellkép volt a verdejelző betűvel, a hátlapon pedig koronázott kétfejű sas, mellén a Habsburg—osztrák—lotharingiai címerrel. A magyar dukát, mely pénzláb és finomsága terén folytatása volt a régi körmöci dukátnak, csak Körmöcbányán került kiverésre a kincstári eredetű aranyból. Verdejegy nélküli veretek voltak ezek, előlapon az uralkodó álló alakjával, hátlapon a balján kis Jézust tartó Máriával és lent magyar címerrel. Az osztrák és magyar dukát finomsága között ez az eltérés a legrégibb idők óta fennállott, a XIX. sz. folyamán azonban már csupán ebben az egy körmöci veretű, magyaros jellegű dukát típusban tartotta fenn magát. Valamennyi aranypénz latin feliratot viselt, és ez a kétféle dukát, valamint az osztrák típusú négyes dukát voltak a hivatalos veretek és forgalomban levő aranypénzek a szabadságharc kezdete idején. A dukátnak a konvenciós pénzekhez viszonyított értékét illetőleg egy 1832-iki kimutatás szerint a magyar dukát értéke bécsi ezüstpénzben valójában 4 Ft 22 1/16 kr., az osztrák dukáté pedig 4 Ft 20 3/16 kr., a törvényesen meghatározott érték azonban 4 Ft 30 kr. volt.[1]

Az ezüstpénzverés terén az ún. konvenciós pénzláb volt érvényben. Az összes kiverésre került ezüstpénzek ebbe a pénzrendszerbe illeszkedtek bele. Még Mária Terézia kötötte meg a bajorokkal 1753. IX. 21-én azt a pénzügyi egyezményt, mely konvenciós pénzláb néven csekély megszakítással (1811—16 között a napóleoni háborúk idején) Ausztriában egészen 1857-ig az érvényes pénzrendszer maradt. Az a pénzláb, amelyen a konvenciós pénzrendszer alapult, tulajdonképpen már 1750. XI. 7-én kialakult, mikor is a talléroktól lefelé egészen a garasig a finom bécsi márkából 24 Ft, az ennél kisebb ezüstpénzeknél pedig 30 Ft értékű pénzt vertek. Eszerint a tallérok pénzlába úgy alakult, hogy a kölni márkára (233,3533 g) átszámítva, egy kölni márka = 10 tallér = 20 Ft. E 20 Ft-os pénzláb lett a konvenciós pénzrendszer alapja. 1754 elején lépett életbe a konvenciós pénzláb, melynek nominalisa a 20 kr., majd 10 és 5 kr. lett.

V. Ferdinánd nevével a szabadságharcot megelőző évtizedben a következő konvenciós értékű ezüstpénzek kerültek kiverésre és forgalomba ; tallér, féltallér (forint), 20 kr. (huszas), 10 kr., 5 kr. és 3 kr. (garas).

[1] Münzjournal, Pest. 1832. 1. f.

Ezek pénzlába a konvenciós pénzláb szerint a következőképpen tüntethető fel :

tallér	13 lat	3 gren	finom	(0,835)	kölni	márkából	10 db	á	28,06	g
féltallér	13 „	3 „	„	(0,835)	„	„	20 „	„	14,03	„
20 kr.	9 „	6 „	„	(0,583)	„	„	42 „	„	6,68	„
10 „	8 „		„	(0,500)	„	„	72 „	„	3,89	„
5 „	7 „		„	(0,438)	„	„	128 „	„	2,230	„
3 „	5 „	9 „	„	(0,344)	„	„	165 „	„	1,701	„

Természetesen V. Ferdinánd veretei mellett forogtak a korábbi veretű konvenciós pénzek is. Az éremkép általában mellkép és kétfejű sas az osztrák címerrel, csak a körmöci verdében találkozunk magyar típusú veretekkel is (tallér, féltallér, 20 és 10 kr.), melyeken a magyar jelleget a hátlapi éremképként alkalmazott Patrona Hungariae jelentette. Valamennyi pénzfaj latin feliratot viselt.

A rézpénzek sorában forogtak úgy az 1816. évi kibocsátású konvenciós értékű rézpénzek, mint a korábbi osztrák értékü rézváltópénzek. Az osztrák értékü új valuta behozatala az 1811. évi devalváció eredménye volt. A bankjegy-devalváció súlyosan kihatott a fémpénzverésre is, mert az infláció és pénzszűke következtében évekig szünetelt a konvenciós fémpénzek és aranypénzek verése. Így hozták be 1811. II. 20-án az osztrák érték (Wiener Währung) nevű új valutát, melynek egysége, a forint az eddigi 60 kr.-os konvenciós érték 2/5 részére, tehát 24 konv. krajcárra esett le, tehát 1 konv. forint = 2 1/2 o. é. forint volt. Az osztrák érték ismeretes volt „Scheingeld" néven is. A réz váltópénzek ezen években (1811—16) osztrák érték szerint vert érmek voltak. Kiverésre került 1812-es évszámmal osztrák értékű 3, 1, 1/2 és 1/4 kr.-os rézpénz, melyek közül a 3 és 1 kr. a hátlapi köriratban is viselte a „Wiener Währung" megjelölést.

Pénzlábukat illetőleg egy bécsi mázsa (56 kg) rézből 213,20 Ft o. é. rézpénz került kiverésre. Ezekkel együtt forogtak az 1807. évi 30 és 15 kr. értékű rézpénzek a devalváció következtében 6, ill. 3 kr. értékben (népszerű néven „susztertallérok"). 1816-ban a papírpénz második devalvációjának befejezése után azonban az osztrák értéket hatályon kívül helyezték, és megint visszatért a konvenciós pénzrendszer, melynek eredményeképpen új rézpénzkibocsátás következett konvenciós értékben, 1816-os évszámmal. Az új rézpénzek 1, 1/2 és 1/4 kr. értékűek voltak, és ezek éremképe előlapon koronázott osztrák címerpajzs, a hátlapon pedig értékjelző felirat volt. A pénzlábukat illetőleg egy bécsi mázsa rézből készült 6400 db 1 kr., 12 800 db 1/2 kr. és 25 600 db 1/4 kr. Bár az osztrák értéket hatályon kívül helyezték, az osztrák értékű rézpénzek forgalma még sem szűnt meg, így a korábbi osztrák értékű, valamint újabb konvenciós értékű rézpénzek együtt szerepeltek a napi forgalomban egészen 1851-ig. Az 1816. évi rénzpénzeket ezzel az évszámmal ezután állandóan tovább verték, és ez az oka, hogy V. Ferdinánd nevével, ill. 1816 utáni évszámmal rézpénz nem ismeretes. A körmöci pénzverdében pl. 1847-ben 2 446 800 db 1816-os évszámú 1 kr.-os került kiverésre.[2]

A bankjegyek 1816. júl. 1. óta mind konvenciós értékben kerültek kibocsátásra, és egészen 1848-ig, minden agio nélkül, egyenértékben forogtak az ezüstpénzekkel.

Az 1816 óta szilárd pénzügyi helyzet 1848 elején már lényegesen megváltozott. A felelős magyar minisztérium megalakulásakor a monarchiában már beállott a valuta- és hitelválság. Egyrészt a vasúti részvényekkel űzött spekuláció nemzetközi hitelválságban omlott össze, másrészt pedig az értékpapírok áralakulásába beavatkozó Osztrák Nemzeti Bank érckészlete annyira leapadt, hogy a belső bizalom megingott, és mindeki szabadulni igyekezett a bankjegyektől. A kereskedelem pangott, felütötte fejét az űzérkedés, és a pozsonyi országgyűlés utolsó heteiben (április) a nép mindenütt ellepte a beváltó pénztárakat, és követelte a fémpénzt. A válság kimélyülését elősegítették a Franciaországból érkező hírek is. A pénzváltás körül felmerült nehézségek hatására állandósulni kezdett az agio az ezüstpénz és bankjegy között.[3]

Kossuth első intézkedése az apropénzhiány leküzdésére az volt, hogy eltiltotta április 19-én a 100 Ft-on felüli összegnek az osztrák tartományokba való vitelét.[4] Intézkedéseket tett egyben a fémpénzverés fokozására is. Ebből a célból Kossuth a bányavidékekre (Selmec, Körmöc és Besztercebánya) küldte Géczy Pétert biztosul a nemesfémkészlet számbavételére és a pénzverés fokozására. Elrendelte, hogy a nagybányai, oravicai és a szomolnoki bányakerüle-

[2] *Plank Sándor*, 1816-os krajcárok verése Körmöcbányán 1847/49-ben. Num. Közl. XVII. 1918. 98—99. l.

[3] Vö. *Faragó Miksa*, A Kossuth-bankók kora, Budapest, é. n. *Ungár László*, Magyarország pénzügyei 1848—49-ben, Századok LXX. 1936. 598—660. l. *Lukács Béla*, Az 1848—49-iki pénzügy. Pest 1871.

[4] Közlöny 1848. VIII. 12. 311. l.

tekből minden nemesfémet Körmöcre kell küldeni pénzverés céljából. „A késedelem eltávoztatása végett e percben még a latin köriratú mintával fognak a magyar pénzek veretni, de egyszersmind intézkedés történt, hogy rögtön magyar köriratú pénzverő minták metszessenek, s mihelyt készen lesznek, a magyar pénz azokkal veressék."[5]

Valóban az 1848. V. 11-i kamaragrófi rendelet szerint a magyar p. ü. miniszteri leirat alapján a körmöczi pénzverdében új matricákat és bélyegzőket kellett készíteni a pénzveréshez Mária képével és magyar körirattal. Ez a rendelet a dukátok, a 20 és 10 kr.-osok veretésére vonatkozott, míg az apróp énzt a régi bélyeggel verték tovább. E rendelet eredményeképpen még ebben az évben megindult a magyar típusú dukát, huszas és 10 kr. veretése. Valamennyi éremfajon a körirat magyar nyelvű lett, éspedig az előlapon V. FERD. MAGY. H. T. ORSZ. KIRÁLYA. ERD. N. FEJED., a hátlapon pedig SZ. MÁRIA. IST. ANNYA. MAGY. OR. VÉDÖJE 1848. szöveggel. Az éremkép teljesen azonos maradt a körmöci veretű magyar típusú korábbi hasonló értékű pénzfajok éremképével, vagyis a dukátnál az előlapon álló király látható, a hátlapon pedig Patrona Hungariae, lent a magyar címerrel. Az ezüstpénzeknél pedig az előlapon mellkép, alatta KB verdejeggyel, míg a hátlapon ugyancsak a Patrona Hungariae foglal helyet, lent 20, ill. 10 értékjelző számmal. E magyar köriratú körmöci dukátokat, úgy látszik, több verőtővel verték e két év alatt, mert eddig a következő háromféle bélyegváltozat ismeretes belőle: I. a rendes típus, II. mint előbb, de az ékezetek hiányoznak, végül a III. rendes körirat, de igen finom véset[6]. A pénzláb természetesen azonos maradt e pénzfajok korábbi ligájával. A kivert mennyiségről pontos tudomásunk nincsen, bizonyos támpontot mégis nyújt az az adat, hogy 1848. IV. 25.—XII. 8. között a körmöci pénzverő a bányatermékekből 53 000 aranyat és 460 000 forint értékű ezüst 20-ast küldött a pesti pénzváltó hivatalnak, ahonnan mindez a Ker. Bankba került a kibocsátó bankjegyek ércfedezetéül.[7] Ezek között azonban bizonyára jelentős mennyiségben lehettek még latin körirattal vert érmek is.

A pénzváltás azonban egyre nehezebben ment, és a fémpénz mindjobban eltűnt a forgalomból, Kossuth a bajon segítendő újabb intézkedést tett, amennyiben májusban Géczy Péter miniszteri biztosnak meghagyta, hogy mindazon rézanyagból, mely a bányákban fellelhető, veressen rézkrajcárokat.[8] Érkezett is a körmöci pénzverőhöz erre nézve július 14. és 15-iki keltezéssel p.ü. miniszteri leirat, mely elrendelte a magyar köriratú konvenciós rézkrajcárok verését. Amíg azonban az új rézpénz verésére a szükséges előkészületek megtörténhettek, addig is a pénzverde a rézkrajcárt a szokott módon a régi, 1816. évi verőtövekkel verte tovább olyan mennyiségben, mint azt az arany- és ezüstpénz verése megengedte. E kimutatás szerint 1848 évben Körmöcön a régi típussal 1 125 549 db, 1849-ben pedig 13 308 558 db rézkrajcár került kiverésre.[9] Az utóbbi szám azonban már magában foglalja az 1849 második felében vert mennyiséget is.

Lassan megindult a magyar köriratú rézkrajcárok veretése is. Ezek felirata az előlapon MAGYAR KIRÁLYI VÁLTO PÉNZ, a hátlapon pedig EGY KRAJCZÁR 1848. Az éremkép az előlapon koronázott kétrészű magyar címer, a hátlapon csupán az említett felirat. A körmöci veretek mind verdejegy nélküliek és mind 1848 évszámot viselnek. Ezek bélyegeit Johann Gerger körmöci éremvéső készítette a verőtöveken látható I. G. jegy szerint.[10]

Plank Sándor kimutatása alapján ebből az éremfajból Körmöcön 1848-ban 214 549 darab készült, 1849-ben pedig mindössze 84 000 darab, tehát aránytalanul kevesebb, mint a régi mintára vert rézkrajcárokból.[11]

A foganatosított intézkedések azonban csak nem segítettek az apróp énzhiányon, egyébként is Kossuthnak meg volt a határozott terve a fokozódó pénzügyi kiadások fedezésére bankjegy kibocsátás formájában. Ilyen körülmények között jelent meg 1848. aug. 14-én a 2 Ft-os bankjegy, amelyet követett a többi papírpénz, és ettől kezdve a fémpénzverés egyre kisebb arányúvá vált. Kossuthnak általában elve ellen volt a fémpénzverés. Véleménye szerint ugyanis a fennálló nehéz gazdasági viszonyok között a fémpénz eltűnik a forgalomból, tehát nem segíti a kormányt a munkájában, míg a papírpénz forgalmát hasonló körülmény nem befolyásolja. Ezért volt aránylag csekély mértékű a pénzverdék működése a szabadságharc idején.

[5] *Faragó*, i. m. 35. l.
[6] Ungarische Dukaten vom Jahre 1848. Mitteil. d. O. G. II. 1906. 61. l.
[7] *Ungár*, i. m. 621. l.
[8] *Faragó*, i. m. 83—84. l.
[9] *Plank*, i. m.
[10] Stempelsammlung des Hauptmünzamtes in Wien, II. No. 1693. Csak a matricák vannak meg a gyűjteményben.
[11] Num. Közl. XVII. 1918. 98—99. l.

1848 végén, különösen a schwechati szerencsétlen csata után, de részben a bankjegy szaporulat miatt is, megint nőttek a váltási nehézségek, és mindjobban eltűnt a fémpénz a forgalomból. A papírpénz agiója 12—15%-ra is felment. Ennek hatására tiltották el újra dec. 14-én a nemesfém kivitelét, sőt a december 11-iki rendelet a fémhulladék kivitelét is tilossá tette. 1849. I. 21-én aprópénzhiány miatt a magyar köriratú egy krajcárok nagyobb mértékű kiterjesztését rendelték el, de ugyanaz a rendelet intézkedett 6 p. kr.-os ezüst- és 3 p.kr.-os rézpénzek veretéséről is. Hozzáteszi még a rendelet azt is, „Hogy ezek veretése fenn ne akadjon, a körmöci pénzverdei gépek egy részét tiszavidéki biztos helyre vitetvén, ott a pénzverő azonnal működjék." Ez a biztos helyen fekvő pénzverőhely Nagybánya volt, és így jelentek meg itt az 1849-es évszámot viselő NB jegyű 6 kr.-os ezüst-, majd 3 és 1 kr.-os rézveretek. A verde vésnöke Karl Henrik volt, akit a kormány napidíjjal alkalmazott erre a tisztségre. Addig is azonban, míg e pénzfajok forgalombahozása technikailag lehetségessé vált, 30 és 15 p. kr. értékű kincstári utalványokat bocsátottak ki.

A 6 p kr. ezüstpénz nyilvánvalóan azon osztrák veretű hasonló 6 kr.-os értékű ezüst váltópénz mintájára készült, melynek verését az 1848. VIII. 19-i határozat alapján az 1848. IX. 18-iki Regierungs-Circular rendelte el. Ezüst hatos (Silber Sechser) néven jelent ez meg (1/10 forint értékben), és ligáját illetőleg a 7 latos bécsi márkából 126 db készült, a finom bécsi márkára pedig 288 db ment. Belső értéke 5 konv. kr. volt, átlagsúlya pedig 2,20—2,25 g. Ennek az osztrák ezüsthatosnak a mintájára készültek a magyar ezüsthatosok is az előlapon MAGYAR KIRÁLYI VÁLTO PÉNZ felirattal, továbbá a koronázott kétrészű magyar címerrel és oldalt 6-K jelzéssel, a hátlapon pedig HAT KRAJCZÁR 1849. felirattal és lent NB verdejeggyel. A magyar veretű ezüst hatosoknál több változat észlelhető, a hátlapon levő betűk elhelyezése szerint. Érdekes kuriózum volt az osztrák hatosokkal kapcsolatban Maurer Fülöp gépész ajánlkozása a debreceni Március Tizenötödike 1849. 75. sz.-ban, aki hajlandónak mutatkozott az osztrák 6 p. krajcárokat 1 p kr-ért utánozni. Duschek kénytelen volt szigorú megtorlást helyezni kilátásba mindenfajta hamisítás ellen.[12]

A réz 3 kr. éremképe teljesen ugyanaz volt, csak az előlapon oldalt 3-K értékjelzés foglal helyet, a hátlapon pedig a felirat ugyanolyan elhelyezésben természetesen HÁROM KRAJCZÁR 1849. Végül készült Nagybányán 1849-iki évszámmal és NB verdejeggyel 1 kr.-os rézpénz is, teljesen az 1848-as jelnélküli körmöci veretű 1 kr.-osok analógiájára.

A szabadságharci rézpénzeknek sajátos válfajai az ún. csavaros érmek, melyeken csavarmenet segélyével az elő- és hátlap szétválasztható, s a kettő között üreges mélyedés észlelhető. Különböző mendemondák vannak forgalomban ezek keletkezési okát illetőleg. Némelyek szerint ezek belsejében titkos jelentéseket hordtak volna, mások szerint a pénzverők készítették ezeket, és belsejükbe dukátokat rejtve, valamint egymással összejátszva, a heti fizetésnél így kaptak volna aranyat a réz helyett.[13] Bizonyítani nem lehet egyik feltevést sem, az is lehet, hogy esetleg későbbi készítmények.

E nagybányai veretek, melyek közül a 3 kr. 1849. V. elején került forgalomba,[14] az 1 kr.-t pedig júliusban verték 1000 Ft erejéig,[15] az ezüst hatossal együtt a gazdasági életben nagyobb szerepet nem játszottak. Ugyanis, kibocsátásuk után nyomban eltűntek a napi forgalomból, A kormány ugyan mindent elkövetett az elrejtett aprópénz előhozására, így pl. Pest és Buda közötti átkelési díjat a gőzösön készpénzben kellett fizetni, de ekkor viszont a gőzhajó társulat tartotta vissza az agióval rendelkező aprópénzt.

Végeredményben tehát nem volt túlságosan jelentős a szabadságharc fémpénzverése, még kevésbé természetesen a fémpénzforgalom. Érdekes egybevetésként közöljük Lukács Béla kimutatását az 1849. I. 5.—VIII. 15. közötti időben ércpénzben befolyt állami bevételekről. E szerint az állami kincstárba ezen idő alatt befolyt 23 190 arany = 104 355 Ft, 178 500 db ezüst huszas = 59 500 Ft, 935 000 6 kr. = 93 500 Ft, 241 000 3 kr. = 10 000 Ft és rézpénz 22 000 Ft értékben, összesen tehát 290 055 Ft értékben. A 23 000 db aranyból is 4000 darabot Ludvigh János kormánybiztos küldött Görgey táborának hadi pénztárából Debrecenbe, mint bányászati jövedelmet. Ugyanezen idő alatt a pénzverésből származó bevétel 413 110 Ft 50 kr. összeggel szerepel a bevételek rovatán.[16] Nem a fémpénz, hanem a papírpénz volt a szabadságharc igazi finanszírozó eszköze, és mint minden gazdaságilag zavaros időszakban, a fémpénz annál gyorsabban tűnt el a forgalomból, minél nemesebb anyagból volt verve.

[12] Közlöny 1849. V. 16. 394. l.
[13] *Helfert*, Schraubmünzen, Mitteilungen Wien IX. 1898. 416—417. l.
[14] *Faragó*, i. m. 244—245. l.
[15] *Lukács*, i. m. 93—95. l.
[16] *Lukács*, i. m. 89—95. l.

Nem zárhatjuk le a szabadságharci fémpénzverés ismertetését a horvát rézpénzverési kísérlet felemlítése nélkül. Ennek az a története, hogy aprópénz hiány miatt 1848 végén a báni tanács elhatározta ezüst és rézpénz verését. Rézkrajcárral akarták kezdeni a verést, és Bernsee József bécsi vésnök készítette hozzá a verőtöveket. Alig készültek el a verőtövek, úgy a bécsi minisztériumtól, mint a harctéren időzött bántól parancs érkezett a báni tanácshoz a verés leállítása végett. Mintegy 22 db rézkrajcár mégis kiverésre került, és ebből néhány példány mai napig fennmaradt. A horvát rézkrajcár verőtöve egyébként a bécsi pénzverő gyűjteményben található meg.[17]

Huszár Lajos

[17] *Helfert*, Oesterreichische Münzen- und Geldzeichen von den Jahren 1848. und 1849. Num. Zeitr. Wien VI—VII. 1874—75. 280—281. l. *Egger*, Kroatische Kreutzer, Monatsblatt d. Num. G. Wien V. 1901. 215. l.

Eger város 1860. évi szükségpénzének története

1860 utolsó hónapjaiban Magyarország egyes helységeiben ércpénzhiány lépett fel, mely a gazdasági és kereskedelmi életben zavarokat idézett elő. Egyes közigazgatási szervek 5, 10, 25 és 50 krajcár névértékű, ún. utalványok, azaz szükségpénzek kibocsátásával igyekeztek segíteni a bajon. Eddigi ismereteink szerint, október 2-án Eger, 6-án Jolsva, 10-én Dobsina, december 12-én pedig Miskolc bocsátott forgalomba ilyen szükségpénzeket. Rimaszombat városának ebből az időből származó szükségpénze évszám nélkül került kibocsátásra.

Az Eger városa által kibocsátott szükségpénz története nemcsak azért tarthat számot méltán érdeklődésre, mert itt került 1860-ban először ily szükségmegoldás alkalmazásra, hanem azért is, mert eddig — tudomásom szerint — levéltári alapon sehol sem nyert teljes tisztázást ilyen kérdés.

Mivel az említett helységek egy meglehetősen körülhatárolt országrészen helyezkednek el, joggal merülhet fel a kérdés, hogy nincs-e emögött valami egységes lokális probléma? A kutatásaim azonban ez irányban eddig nem hoztak semmi konkrét eredményt.

Eger város polgármestere és a megyefőnök között az alacsonyértékű érc váltópénz kérdéséről — a városi bizottmányi gyűlés jegyzőkönyve szerint — szeptember utolsó napjaiban (vagy talán október 1-én?) megbeszélés folyt. A tárgyalások eredményeként „. . . a cs. kir. Heves megyei Főnök Ő Nagysága által tehát odautasíttatott, hogy az említett tárgy feletti intézkedés végett, bizottmányi ülést tartson s e tanácskozmányban részvételre a kereskedelmi testületből is egyéneket hívasson meg . . .”[1]

A megyei utasításnak megfelelően azután 1860. október 2-án össze is ült a város bizottmány gyűlése, melyen ez alkalommal — a meghívás révén — a város jónevű kereskedői és iparosai is részt vettek. A gyűlésen Csepcsányi helyettes polgármester terjesztette elő a tényállást: „. . . az élelmezési és egyéb cikkek bevásárlása, mennyiben az ércpénz hiánya miatt a bankjegyek fel nem váltathatnak, akadályozva van, ugyanezért a város részéről addig is, még az állam részéről kisebb bankjegyek tétetnek forgalomba, kevesebb mennyiségekre pénztári utalványokat kibocsátani szükséges . . .”[1] Az aprópénz pótlásának Egerben volt egy külön sajátságos oka is, amely megmagyarázza, hogy miért éppen itt került először forgalomba 1860-ban szükségpénz: „. . . annál is inkább, hogy a szüreti időszak forgalma alatt a szedők, puttonyosok és egyéb munkások napi béreik kielégíttethessenek, s ezáltal a kellő rend és béke fenntartása kieszközölve legyen, . . .”[1] A bizottmányi gyűlés elnökének a fejtegetéséből tehát kitűnik, hogy a szükségpénz hiánya, a nép körében elégedetlenségnek vetette előre árnyékát.

A bizottmányi gyűlés oly határozatot hozott, hogy „. . . addig is, még az állam részéről kisebb értékű bankjegyek tétetnek forgalomba, Eger városa részéről 5, . . . 10, . . . 25 osztrák értékű krajcárokat . . .”[1] fog kibocsátani. A szükségpénzek „kezelésére” egy háromtagú bizottság nyert megbízatást. Egyben pedig a bizottmány „. . . a szükséges papírmennyiség bevásárlása, úgy az utalványok kinyomtatásának eszközlésére a polgármesteri hivatalt megbízá, . . .”[1]

A városi közigazgatás eme legfelsőbb kollektív testülete megállapította ezen az ülésén az utalványok pontos szövegét is, mely szerint azok később el is készültek.

Igen jelentős a bizottmányi gyűlés határozatának az a része, mely a szükségpénz egyes értékeinek példányszámát és papírjának színét határozta meg. Eszerint[1]

5	osztrák	értékű	krajcár	2000	osztr.	ért.	forintértékben	fehér papíron
10	„	„	„	2000	„	„	„	zöld „
25	„	„	„	1000	„	„	„	rózsaszínű papíron.

A határozat értelmében a város tehát 5000 osztrák értékű forint erejéig készíttetett szükségpénzt [1—3. ábra].

Bölcs gondoskodás történt arról is, hogy „. . . ezen utalványok különösen hetivásárokban a közelebbi vidéki lakosság által is elfogadtassanak, . . .” Következőleg tehát „. . . a polgár-

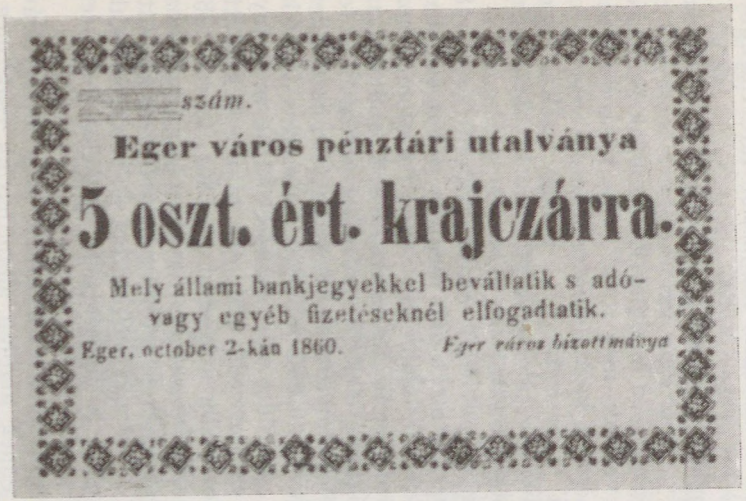
szám.
Eger város pénztári utalványa
5 oszt. ért. krajczárra.
Mely állami bankjegyekkel beváltatik s adó- vagy egyéb fizetéseknél elfogadtatik.
Eger, october 2-kán 1860.
Eger város bizottmánya

1

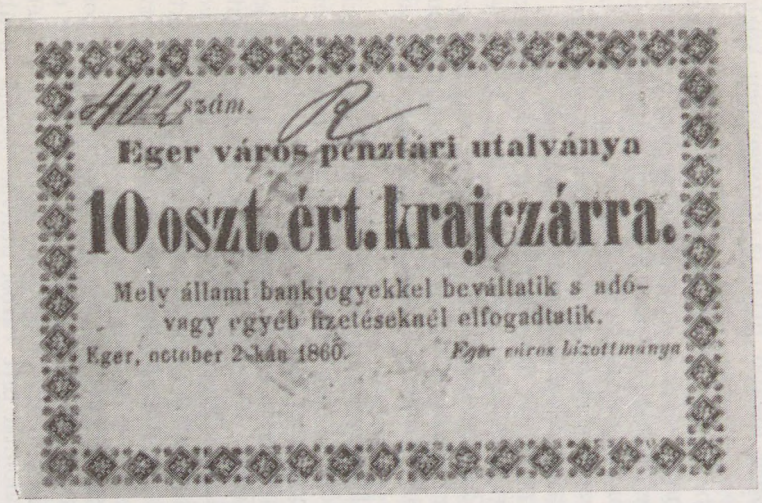
szám.
Eger város pénztári utalványa
10 oszt. ért. krajczárra.
Mely állami bankjegyekkel beváltatik s adó- vagy egyéb fizetéseknél elfogadtatik.
Eger, october 2-kán 1860.
Eger város bizottmánya

2

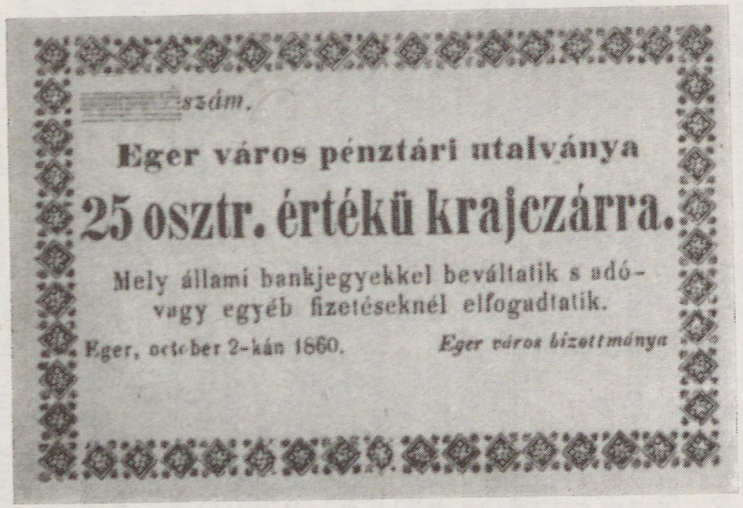
szám.
Eger város pénztári utalványa
25 osztr. értékü krajczárra.
Mely állami bankjegyekkel beváltatik s adó- vagy egyéb fizetéseknél elfogadtatik.
Eger, october 2-kán 1860.
Eger város bizottmánya

3

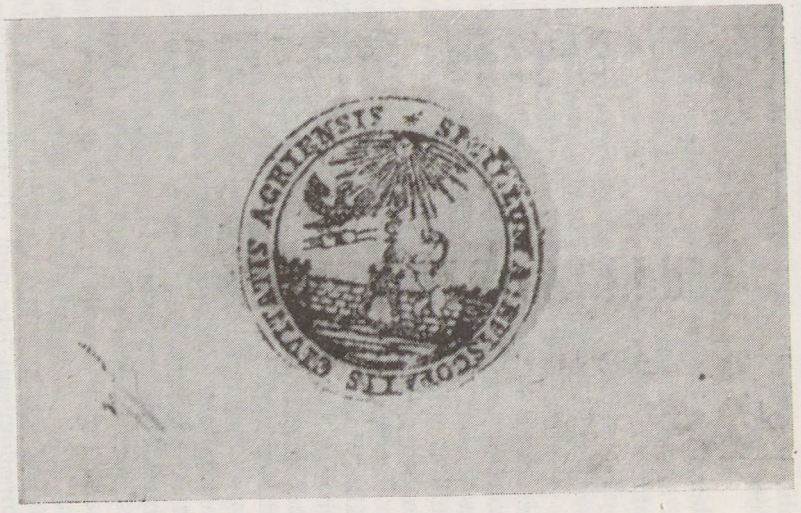

4

mesteri hivatal, cs. kir. Heves megye hatóságának az eránti felkérése végett megbízatott, hogy említett utalványok forgalombavételét a szolgabírói hivatal útján a községekben közhírül tétetni méltóztassék."[1]

Eger város polgármesteri hivatala, az október 2-án hozott határozatot 4-én a „nagyérdemű császári és királyi Heves megyei hatósághoz",[2] azaz a megyefőnökséghez terjesztette fel, „a szükséges helybenhagyás végett".[2] A megyefőnökség október 9-én kelt leiratában értesítette a városi hatóságokat, hogy a „. . . bizottmányi végzés tudomásul vétetik s határozat erejére emeltetik, oly megjegyzéssel, hogy e határozat hatályon kívülivé tételének szükségességéről teendő további végzései a bizottmánynak annak idejében szinte elváratnak."[3]

Bár konkrét levéltári adat nem áll rendelkezésre, de úgy hisszük, hogy közeljárunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy az 1860-as egri szükségpénzek október 10-ét követő nap egyikén kerültek forgalomba. Október 2-án hozták ui. a határozatot, amelyet azonban — mint láttuk — a megyefőnökkel való előzetes megbeszélés készített elő, tehát a nyomdai előállítás minden bizonnyal a szükséges hivatalos intézkedések megtételének egy hete alatt zömében megtörténhetett.

A városi utalványok nyomdai előállításának körülményeire levéltári adatok csak részben találhatók fel. Sikerült megállapítani a nyomdai előállítás költségeinek összegét, mely a városi utalványok kezelésével megbízott hármas bizottság városi tanácsnok elnökének jelentése szerint 22 osztrák értékű forint és 40 krajcárt tett ki.[4] Teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a szükségpénzek „Egerben az érsek-lyceumi nyomdában" készültek. Ezt a fontos megállapítást azon az alapon tehetjük, mert nemcsak ez volt a városi közigazgatáshoz szükséges egyéb nyomtatványoknak, felsorolhatatlan számtalan más alkalommal is a rendszeres előállítója, de azért is, mert e régi nyomda, pontos és lelkiismeretes jó munkájával országszerte ismertté tette a nevét, és messzeföldre (külföldre is) szállított.

Igen értékes adatokat sikerült feltárnunk a szükségpénzeknek forgalomból való kivonásának körülményeiről is. Az 1860. november 28-iki képviselői gyűlésen az elnöklő főbíró előadta, hogy „. . . miután az aprópénz hiányán a bécsi bank által kieresztett aprópénz által némineműleg segítve vagyon, ekként a város által forgalomba tett városi utalványoknak továbbá is forgalombani léte nem elkerülhetetlenül kívántatna meg, azoknak tehát vissza beváltása végett egy záros határidőnek meghatározására a képviselőtestületet felhívta."[5] A „képviselői testület" azután a megvitatás során, 1860. december 31-én „. . . azoknak forgalmát s akkoron leendő beváltását elhatározta . . ." A jelentős végzés pedig „köztudomásra jöhetése végett", az Egri Értesítő c. lapban háromszor egymás után közzétenni, sőt „külön hirdetményben is kinyomatni" rendelte.[6]

Úgy látszik azonban, hogy a beváltás nem haladt a remélt gyorsasággal, mert december 23-án a képviselői gyűlésen előterjesztették, hogy „. . . az Eger városa által kibocsájtott utalványok forgalombani hagyásának ideje utolsó decemberben lejárandván, azoknak beváltására, melyek még eddig is forgalomban a közönségnél vannak, még rövid záros határidő kitűzése rendeltessék el." A határidő meghosszabbítását, „annak köztudomásra jöhetése végett" kidoboltatni és „Nyomtatványokban is kiragasztatni" rendeltetik, „. . . nehogy azáltal egyesek megkárosíttassanak s Eger városának hitele szenvedjen, mondott utalványok beváltására a határidő jövő 1861. évi február első napjáig meghosszabbíttatott . . ."[6]

Az 1861. február 28-iki képviselői ülés jegyzőkönyvéből azután kiderül, hogy 1861. február 1-ig szóló érvényességi határidőt nem hosszabbították már meg. Így tehát megállapíthatjuk, hogy az 1860. október 10-ét közvetlenül követő valamelyik napon forgalomba hozott Eger városi szükségpénz, 1861. február 1-ig volt érvényes fizetési eszköznek elfogadható, azzal a megszorítással, hogy a pénz szükségessége 1860. október elejétől, november végéig állott fenn.

Igen jelentős kérdés, hogy mi történt a becserélés után ismét a városi hatóság kezébe került pénzjegyekkel? Ezt a kérdést is tisztázta a levéltári kutatás. Az 1860. december 23-iki képviselői gyűlés a következő határozatot hozta: „. . . az eddig már beszedett városi utalványoknak megégetésével . . . az Eger Városa cselekvő és szenvedő állapotát kikutató küldöttség arróli számadástétel mellett megbízatott."[6] Amikor pedig a kérdést az 1861. február 28-iki ülésen véglegesen lezárták, „felolvastatott . . . az 1860. évi október havában forgalombahozott 5—10—25 krajcáros városi utalványoknak s bankjegyeknek elégetésével megbízatott küldöttség jelentése . . ." és ismételten úgy döntöttek, hogy „. . . a már bemutatott és beváltott utalványok pedig fentebbi végzés értelméhez képest ezúttal is megégettetni rendeltetvén, jelentő küldöttség ennek foganatosításával újabban megbízatott . . ."[4]

Mai gyűjtői szempontból igen fontos annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy mennyi városi utalvány maradt véglegesen beváltatlanul, mert ennek alapján állapíthatjuk csak meg az 1860-as Eger városi szükségpénznek mai gyűjtői értékét és ritkaságát. 1860. december 23-án

a városi utalványok kezelésével felhatalmazott bizottság jelentése szerint: „... még mintegy 200 forint összeg hiányzana, mely edigelé be nem váltatott ...”[6] 1861. február 28-án pedig ugyanezen bizottság zárójelentésében 2416 osztrák értékű forintban jelöli meg a beváltott és elégetett szükségpénzek összértékét.[4]

A valóban forgalomban volt és napjainkban nagyritkán itt-ott felbukkanó példányok arról ismerhetők fel, hogy a városi utalványok felső szélén, kézírással, tintával fel van tüntetve egy sorszám. Említésre méltó, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményében 2 darab olyan valóban forgalomban volt példány található, melynek hátoldalán Eger városának 40 mm átmérőjű körbélyegző-lenyomata látható, fekete színben. E bélyegzőlenyomat szövege: „SIGILLUM A: EPISCOPALIS CIVITATIS AGRIENSIS” köralakban fut, a középen pedig Eger város címere helyezkedik el [4. ábra]. Említést érdemel az a tény, hogy levéltári adat nem található a szükségpénzeknek hátoldalán alkalmazott bélyegzőlenyomatára vonatkozóan. Nyílt kérdés tehát még az, hogy miért szerepel egyes forgalomba bocsátott példányokon a város bélyegzőlenyomata, másokon pedig nem?

Gyűjtői kezekben előfordulnak egyes, sőt ívekben, ívrészekben összefüggő példányok is, melyeken nem fordulnak elő a kézírásos sorszámok. Ezek eredetét is tisztázta a levéltári kutatás. 1861. február 28-án tartott képviselői ülés megállapította, „... hogy a kinyomtatni rendelt városi utalványokból 1672 darab 25 krajcáros, 4231 darab 10 krajcáros és 30 087 darab 5 krajcáros, vagyis összesen 2345 osztrák értékű forint 45 krajcár értékű oly utalványok maradtak fenn, melyek még számjegyekkel ellátva és forgalomba téve nem voltak.”[4] Ezen fölöslegesnek bizonyult példányok sorsáról a következő határozatot hozták: „A számjegyekkel még el nem látott és forgalomba nem tett városi utalványok pedig jövőre nézve netalán szükségelhető használatra, a város újabbi költekezései kikerülése tekintetéből, a polgármesteri hivatal felügyelete alatt megtartatni rendeltetnek.”[4] Ezen készletből származnak tehát a gyűjtői kezekben található példányok jelentős zöme, melyeknek értéke természetszerűen lényegesen csekélyebb, mint a valóban forgalomban volt példányoké.

A levéltári adatokat a következő táblázat foglalja plasztikusan egybe:

	Készült		Visszamaradt			Forgalomba került		
	Ft	db	Ft	db	%	Ft	db	%
5 kr.	2000	40 000	1504,35	30 087	75,22	495,65	9 913	24,78
10 kr.	2000	20 000	423,10	4 231	21,16	1576,90	15 769	78,84
25 kr.	1000	4 000	418,—	1 672	41,8	582,—	2 328	58,2
Összesen	5000	64 000	2345,45	35 990	59,36	2643,55	28 010	40,64
				Visszaváltva:		2416,—	—	91,—
				Visszaváltatlan:		238,55	—	9,—

Láthatjuk tehát, hogy igen csekély mennyiségben maradt visszaváltatlanul szükségpénz a lakosság kezén, melynek minden bizonnyal amúgy is jelentős része, főleg az 5 és 10 krajcárosok, már forgalmi idejük alatt elrongyolódtak, elszakadoztak. A be nem váltott szükségpénzeknek egy része, nyilván az Eger környéki falvak népének kezén maradt, és így véglegesen elveszett a gyűjtés számára. Ezek indokolják tehát, hogy napjainkban oly ritkák és becsesek a valóban forgalomban volt 1860. évi Eger városi szükségpénzek.

Befejezésül azt a reményt fejezzük ki, hogy e szükségpénznek, a levéltári kutatás nyomán feltárt története, minden bizonnyal ösztökélni fogja a behatóbb kutatásokkal foglalkozókat arra, hogy a többi szükségpénzek történetét is felkutassák, és ezzel is gazdagítsák az idevágó magyar szakirodalmat.

Sugár István

Források

1 Egri Állami Levéltár. — Eger város iratai (továbbiakban: E. Á. L. — E. v. i.). Közgyűlések és képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei. 1860. évi kötet. okt. 2. Nr. 157.
2 E. Á. L. — E. v. i. Nr. 4707/1860. és Nr. 4619/1860.
3 E. Á. L. — E. v. i. Nr. 4707/1860.
4 E. Á. L. — E. v. i. Közgyűlések és képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei. 1861. évi kötet. febr. 28. Nr. 62.
5 E. Á. L. — E. v. i. Közgyűlések és képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei. 1860. évi kötet. nov. 28. Nr. 22.
6 E. Á. L. — E. v. i. Közgyűlések és képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei. 1860. évi kötet. dec. 23. Nr. 50.

Magyar papírpénztervezetek 1918—1946.

1918 októberében széthullott a monarchia és a függetlenné lett Magyarországon elemi erővel láttak hozzá politikai függetlenségünket is kifejező és még az 1848/49-es szabadságharcunkban fogant, de akkor meg nem valósított pénzügyi gondolatnak, a Magyar Nemzeti Banknak az alapításához.

Ezt a tevékenységet nem zavarta, főleg az osztrák politikai és pénzügyi körök által felkarolt ama gondolat, hogy a monarchia területéből alakult és kiegészült ún. utódállamok Dunai Államok Szövetsége néven alkosson újra gazdasági egészet, amelynek pénzjegyeit ismét csak Bécsben nyomnák és hoznák forgalomba a cégében megváltozott és átalakított, de szellemében változatlan Osztrák-Magyar Bank közreműködésével. A bank sugalmazása alapján a szemfüles bécsi államnyomda el is készítette a 10, 20, 50, 100, 1000 és 10 000 pénzegységről szóló bankjegyek összes szükségesnek vélt példányait, csak éppen a pénzegység nevét és a szövegét nem nyomták rá, mert a nyomás idején ez még nem volt megállapítva. Mivel ez az államalakulás nem jött létre — de nem is jöhetett létre az akkori erősen nemzeti irányzatok miatt — az így elkészült bankjegy-féltermékeket az osztrák osztálysorsjáték jegyeiként használtak fel 1926—1937 között.[1]

Az Osztrák-Magyar Bank jegykibocsátó szabadalma 1919. december 31-én[2] járván le, a kormányban és a vezető pénzügyi körökben sokáig komoly vitára adott alkalmat a jegybankalapítás és általában a bankjegykibocsátás. Nem is tudtak egységes álláspontot elfoglalni ebben a kérdésben. Ez magyarázza azt a kettősséget, ami ezen a téren lejátszódott. A Károlyi kormány többsége ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy nem szabad egyoldalúan felborítani a törvényes pénzrendszert, mert az Osztrák-Magyar Bank — szabadalma alapján — köteles, de jogosult is a független Magyarországot 1919. év végéig pénzjegyekkel ellátni. Ennek kihangsúlyozásával kérte a bank vezetőségét, hogy nyomólemezeket és papírt bocsásson a kormány rendelkezésére, mert a forradalmi állapot miatt a bankjegyküldés veszélyeztetve volt és gyakran lehetetlenné is vált.

Közben a radikális Beck Lajos, az Osztrák-Magyar Bank Budapesti Főintézetének kormánybiztosa, a főintézettel kiadatta az 1918. november 3-i keltezéssel ellátott 200 koronás (III. t. 1.), túlságosan sikerültnek éppen nem nevezhető, bankjegyét, amit Falus Elek rajzolt meg és az Athenaeum nyomda készített el 90 millió korona értékben, összesen tehát 450 000 példányban. A pénzjegynek november 16-án, a köztársaság kikiáltásának napján kellett volna forgalomba kerülnie, de a visszahúzó erők nem voltak tekintettel a nagy bankjegyhiányra sem és a Kossuth óta Budapesten készített első közhasználatú pénzjegyet szörnyszülöttnek minősítették és megsemmisíttették.[3] Mindössze az A 0006 sorozat 01031—01050 sorszámú példányai maradtak meg MUSTER perforációval.

A pénzdarab közönséges barnásfehér papíron, mindkét oldalán barna nyomással készült 171 × 120 mm nagyságban. Szövege az előlapon „AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK BUDAPESTI FŐINTÉZETE / E BANKJEGYÉRT BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA AZONNAL FIZET / KÉTSZÁZ KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCZPÉNZT. / BUDAPEST, 1918. NOVEMBER 3. / BECK LAJOS / AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK BUDAPESTI / FŐINTÉZETÉNEK KORMÁNYBIZTOSA / OSZTRÁK-MAGYAR / BANK / BUDAPESTI FŐINTÉZET / MOESS FÉNYES / A BANKJEGYEK UTÁN- / ZÁSA A TÖRVÉNY SZERINT / BÜNTETTETIK. /" Valamennyi aláírás facsimile. A pénzjegy előlapját — ahol a sorozatszám és sorszámozás is elhelyezést talált — ágak és három, körbenlevő stilizált értékjelzés díszítik; hátlapján a magyarral együtt hat nyelven szerepel az értékjelzés két oldalt ágakkal övezett négyzetes keretben.

[1] *Dr. Arnold Keller*, Das Papiergeld des ersten Weltkriegs. Teil I. Europa. Berlin—Wittenau, 1957. 63. oldal.

[2] A magyar tanácsköztársaság pénzügyi rendszere. Budapest, 1959. 222—223. oldal.

[3] *Faragó Miksa*, A szovjet bankógyára. Budapest, 1929. 29. oldal.

A politikai események balra tolódása — pénzügyi vonalon is — mégis csak érlelték a Magyar Nemzeti Bank megalapításának szükségességét annak ellenére, hogy a bécsi főintézet a Károlyi kormány rendelkezésére bocsátotta az 1918. október 27-i keltezésű 25 és 200 koronás bankjegyeinek (fehér pénz) nyomólemezeit és a szükséges papírmennyiséget, amivel aztán a kormány a Magyar Földrajzi Intézetben, 1918. november 7-től 1919. február 8-ig 8 826 400 példányban 200 koronás bankjegyeket nyomatott 1 765 280 000 korona értékben.

Hogy mindezek ellenére sem sikkadt el a jegybank alapítására irányuló erő, annak fényes bizonyítéka a Beck Lajos által készíttetett és a 11 közreműködő művész által megrajzolt bankjegytervezetek[4] nagy száma, amelyekből eddig csak kettő került elő.

Ezek egyike a Legújabbkori Történeti Múzeumban levő diapozitív a Magyar Nemzeti Bank 1919. március 15-i keltezésű 50 koronás (III. t. 2.) bankjegytervezetéről. A Gara Arnold által készített, eddig teljesen ismeretlen tervezet rajza ismert, mert ezzel készültek a Magyar Postatakarékpénztár 5 koronás pénzjegyei később, de kisebb méretben. A tervezetnek csak az előlapja van meg.

A 170×110 mm nagyságú előlap teljes szövege a következő „A / MAGYAR NEMZETI / BANK / E BANKJEGYÉRT / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA / AZONNAL FIZET BUDAPESTI / FŐINTÉZETÉNÉL / ÖTVEN / KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCPÉNZT / MAGYAR NEMZETI BANK / BUDAPEST, 1919. MÁRC. 15. / KORMÁNYZÓ FŐTANÁCSOS VEZÉRTITKÁR / A BANKJEGY UTÁNZÁSA TÖRVÉNY / SZERINT BÜNTETTETIK. /" Aláírások nem szerepelnek a tervezeten. A pénzjegy jobboldalán pénztszóró meztelen férfi, baloldalán pedig vázában magyaros díszítésű virágcsokor látható.

Másik bizonyítékunk a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában levő egyetlen példányban ismert, 1919. május 2-i keltezésű 25 koronás és a Magyar Nemzeti Bank által kiadni tervezett bankjegy. A fehér papíron mindkét oldalán világosbarna alapnyomással és azonos szövegezéssel, de egyik oldalán csokoládébarna, másik oldalán pedig vörösesbarna nyomással készült pénzjegy 154×107 mm nagyságú. A pénzdarab teljes szövege így szól: „A MAGYAR NEMZETI BANK E BANKJEGYÉRT KIVÁNATRA FIZET / HUSZONÖT KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCZPÉNZT. Budapest, 1919. május 2-án. / A MAGYAR NEMZETI BANK / HANTOS ELEMÉR FŐTANÁCSOS, SZENDE PÁL KORMÁNYZÓ, BECK LAJOS VEZÉRTITKÁR. /" Valamennyi aláírás facsimile. A szöveg felett középen ovális dísz, kétoldalt pedig „A BANKJEGYEK UTÁN- / ZÁSA A TÖRVÉNY SZE- / RINT BÜNTETTETIK /" záradék látható. A művész nevét nem ismerjük.

Tekintettel arra, hogy erről a tervezetről a Numizmatikai Közlöny két számában is (XXIII—XXIV. évf. 45. o. és XXV. évf. 48. o.) beszámolt, sőt képben is bemutatta, helyszűke miatt az illusztrálástól kénytelenek vagyunk eltekinteni.

Az 1919. március 21-én megalakult Magyar Tanácsköztársaság átvette az Osztrák-Magyar Bank komoly betegségben szenvedő pénzrendszerét és csak akkor tett már határozott lépéseket az önálló jegybank alapítása felé, amikor a kékpénz és fehérpénz párharcából előállott tarthatatlan pénzügyi helyzet ezt elengedhetetlenül szükségessé tette számára. Ekkor sem a Magyar Nemzeti Bankot alapította meg, hanem a Magyar Postatakarékpénztárt bízta meg elsősorban a hiányzó kisebb címletű papírpénz kiadásával, később pedig a jegybank szerepkörének ellátásával.[5]

A Magyar Postatakarékpénztár első tervezete a már említett és a Magyar Nemzeti Bank 50 koronás pénzjegyének rajzával készült 1919. május 1-i keltezésű 5 koronás pénzjegy, amelynek egyetlen létező példánya Éles Géza gyűjteményéből ismert. A pénzjegy rajza, szövege, méretei teljesen azonosak a később tényleg kétféle szövegezéssel is forgalomba került 1919. május 15-i keltezésű 5 koronás pénzjeggyel, mégis azzal az eltéréssel, hogy a tervezet nem zöld, hanem vörös nyomással készült fehér papíron.

A pénzjegy előlapján az alanti szöveg olvasható: „A / MAGYAR / POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA / E PÉNZJEGYET / ÖT / KORONA / ÉRTÉKBEN / ÁTVÁLTJA / AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK / BANKJEGYEIRE. / BUDAPEST, 1919. MÁJUS 1. / MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / POGÁNY FŐELLENŐR, GRUBER FŐFELÜGYELŐ, DUMA FŐPÉNZTÁROS / E PÉNZJEGY UTÁNZÁSA TÖRVÉNY /

[4] Budapesti kir. ügyészség Faragó Miksa 1919. szept. 6—9. kihallgatási jegyzőkönyvéből 10. oldal. Munkásmozgalmi Intézet Irattára: „Pénzhamisítási per" 22.576. leltári szám alatt.

[5] A magyar postatakarékpénztár pénzjegyei. A Forradalmi Kormányzótanács XCII. sz. rend. 1919. május 16.

SZERINT BÜNTETTETIK. /" Hátlapján középen „A MAGYAR / POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / PÉNZJEGYE /" szöveg van. Valamennyi aláírás facsimile. Mérete 132×81 mm.

A Magyar Postatakarékpénztár második tervezete a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán levő 1919. május 15-i keltezésű 10 koronás (III. t. 3.) pénzjegy, amely a színezésen és a keltezésen kívül teljesen azonos a később forgalomba tett 1919. július 15-i keltezésű 10 koronás pénzjeggyel. Fehér papírra van nyomva szürkéskék alapnyomaton élénkzöld színnel, de az előlap közepén vöröses alapnyomat is van; hátlapja szürkéskék. A pénzjegy 140×88 mm nagyságú és szövegében már nem beszél az Osztrák-Magyar Bank bankjegyeiről. Egyébként teljes szövege így hangzik: „A MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA E PÉNZJEGYET / TIZ KORONA / ÉRTÉKBEN ÁTVÁLTJA MÁS / TÖRVÉNYES PÉNZNEMEKRE / BUDAPEST, 1919. MÁJUS 15. / MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / POGÁNY FŐELLENŐR, GRUBER FŐFELÜGYELŐ, DUMA FŐPÉNZTÁROS / E PÉNZJEGY UTÁNZÁSA TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTETIK. /" Hátlapján az értékjelzés számmal és szóban többször van feltüntetve, de csak magyar nyelven.

Már határozottan lehet jegybankalapítási tendenciákat kiolvasni a Zimonyi István tagtárs gyűjteményében levő egyetlen példányban (külön-külön előlap és hátlap alapnyomata és szövegnyomata) ismert Magyar Postatakarékpénztár 1919. július 15-i keltezésű 100 koronás (III. t. 5—6.) pénzjegyéből. Az ismeretlen művésztől származó 168×120 mm nagyságú pénzjegy fehér papíron szürkésbarna alapnyomással és szürkéskék nyomással készült. Teljes szövege: „A MAGYAR POSTATAKARÉK- / PÉNZTÁR BÁRKI KIVÁN- / SÁGÁRA E PÉNZJEGYET / SZÁZ KORONA / ÉRTÉKBEN ÁTVÁLTJA MÁS / TÖRVÉNYES PÉNZNEMEKRE / BUDAPEST, 1919. JULIUS 15. / MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / POGÁNY FŐELLENŐR, GRUBER FŐFELÜGYELŐ, DUMA FŐPÉNZTÁROS / E PÉNZJEGY UTÁNZÁSA A TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTETIK /". A pénzjegy előlapjának közepén kivont kardot tartó meztelen férfi ül tölgyfalevélből, búzakalászból és gyümölcsökből font füzérrel takart asztalon; hátlapján széles keretdíszben a magyarral együtt négynyelvű értékjelzés van.

Az ugyancsak ismeretlen művész által készített 1000 koronás (III. t. 4.) tervezetnek csupán az előlapját szöveg nélkül és hátlapjának betűvel és számmal írott értékjelzését és keretdíszítésének egy részét ismerjük, de ezeket is csak fényképről. A pénzjegy szövege minden bizonnyal megfelelne a már ismertetett pénzjegyek szövegének. Erre a célra a rajz alsó részén van kihagyva hely. A rajzot magát egyébként hat különböző alak alkotja, amelyek közül a világosság mécsesét magasra tartó nő a tudományt, a vállán kaszával, kezében búzakoszorúval lépkedő férfi a mezőgazdaságot, a hátamögött levő, idősebb bőrkötényes és hatalmas fogót tartó munkás az ipart, a mellette álló nő pedig a kereskedelmet jelképezi, a pénzjegy jobboldalán álló, kezében pantheont tartó, öreg szakállas férfi a nevelést, a mellette levő, jobbkezében a milói Venust tartó, balkezével pedig a pantheonra babérkoszorút elhelyező ifjú ember a művészetet ábrázolja. Az egész képet a rajzon végigfutó gyümölcsfüzér fogja össze.

A tanácsköztársaság bukása után a Magyar Postatakarékpénztár tovább folytatta bankjegyeinek kiadását.

A Magyar Postatakarékpénztár következő tervezete az 1919. augusztus 9-i keltezésű 5 koronás (III. t. 7—8.) pénzjegy volt. Ez a pénzdarab Mák Ferenc tagtársunk gyűjteményéből ismert, ahol különféle színváltozatai, összesen 35 példányban is megvannak. A próbált színek — ahogyan a tulajdonos leírja — az előlapi 3, illetve a hátlapi 2 fázis nyomásnak figyelembevételével: 1. lila, zöld, sötétbarna/kékeszöld, sötétkék; 2. kék, zöld, sötétkék/kékeszöld, barna; 3. kék, barnászöld, sötétkék/lila, sötétkék; 4. barna, sötétkék, sötétzöld/kék, sötétzöld; 5. lilásbarna, erdőzöld, sötétkék/lilásbarna, sötétzöld. Ez utolsó színsorral már egy kétoldalas, kész darabot is nyomtak, tehát ez lett volna a végleges szín.

A pénzjegy teljes szövege az előlapján a következő: „A MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA E PÉNZJEGYET / ÖT KORONA / ÉRTÉKBEN ÁTVÁLTJA MÁS / TÖRVÉNYES PÉNZNEMEKRE / BUDAPEST, 1919. AUGUSZTUS HÓ 9-ÉN. / MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / POGÁNY SZÁMV. FŐNÖK, BAROSS IGAZGATÓ, BAJOR OSZTÁLYTANÁCSOS / E PÉNZJEGY UTÁNZÁSA A TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTETIK /". A szöveg fölött ovális keretben női fej, két oldalán pedig oszlopos díszítés értékjelző számokkal. A szöveg alatt, jobboldalon sarlót és búzakalászt, baloldalon pedig kalapácsot és fogaskerekeket mutató alaprajz a koronanélküli magyar címerben találkoznak. A már ismertetett rajzokat az üres részeken magyaros motívumokkal váltakozva MPT monogram tarkítja. A 132×81 mm nagyságban fehér papíron készült pénzjegy érdekessége az, hogy a hátlapján megismétli az előlap szövegét keltezés és aláírások nélkül. Ez a szöveg

a hátlap közepén levő díszes kereszt alakú alaprajzon van elhelyezve, amit kiegészít az értékjelzés számokkal a négy sarokban. A művész nevét nem ismerjük.

Hogyha alaposabban megvizsgáljuk a Magyar Postatakarékpénztár tanácsköztársasági tervezeteit, azokon legfeljebb két művészkezet tudunk megkülönböztetni. Szinte kétségtelen, hogy a 100 és 1000 koronás pénzjegytervezet rajzai egy művésztől származnak. Ugyanezt mondhatjuk a 10 és (a cikkünkben nem szereplő) 20 koronás pénzjegyekről is, amelyek ismét igen sok rokonvonást mutatnak a 100 és 1000 koronás rajzával. Lehetséges lenne, hogy ezek is Gara Arnold tervezetei? Ezt biztosan nem állíthatjuk, de kétségtelen tény az, hogy a művészt, vagy művészeket azok között kell keresnünk, akik Beck Lajos felkérésére elkészítették tizenegyen a maguk pénzjegytervezeteiket. Meg kell még jegyeznünk e pénzjegyekkel kapcsolatban, hogy a Magyar Postatakarékpénztár valamennyi pénzjegyét a saját házinyomdájában készítette el.

Az 1920. január 1-i keltezésű 5 koronás államjegy (IV. t. 9.) 128×78 mm nagyságban fehér papiron szürkésbarna alapnyomattal és barna nyomással készült, minden bizonnyal az Államnyomdában Helbing Ferenc (?) tervezete alapján, ahol a sorozathoz tartozó 2 és 10 koronás államjegyeket is nyomták. Csak az előlapját ismerjük. Egyetlen példánya a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Érmemúzeumában látható.

Teljes szövege így hangzik: „ÖT KORONA. / EZ AZ ÁLLAMJEGY, AMELY MAGYARORSZÁG / FÜGGŐADÓSSÁGÁNAK RÉSZE, A TÖRVÉNY / HATÁROZATAIHOZ KÉPEST MINDENKI ÁLTAL / VALAMINT MINDEN KÖZPÉNZTÁRNÁL FIZETÉSKÉP TELJES NÉVÉRTÉKBEN ELFOGADANDÓ. / BUDAPEST, 1920. JANUÁR HÓ 1-ÉN / BR. KORÁNYI FRIGYES PÉNZÜGYMINISTER / AZ ÁLLAMJEGY UTÁNZÁSA / A TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTETIK. /" A szöveg felett díszes keretben a koronás magyar címer, a szöveg jobboldalán levő keretben pedig a búzatáblán, fa árnyékában kaszáját fenő magyar gazdát és a földön mellette ülő, csecsemőjét tápláló feleségét ábrázolja.

A valutaváltozással kapcsolatos a következő, alig ismert 1000 máriás címletű (IV. t. 10), tervezet, amit Jaschik Álmos tanár tervezett 1922-ben. Ebben az időben folytak ugyanis a korona helyett alapítandó új valuta elnevezése körüli harcok. A pénzügyi körök egy része ugyanis a mellett foglalt állást, hogy az ősi magyar pénzeken igen gyakran szereplő Patrona Hungariae-ró „máriás"-nak nevezzék el az új pénzegységet. Amint tudjuk, ebből semmi sem lett, de ennek a kísérletnek érdekes bizonyítéka ez a fehér papiron zöld és fekete színekkel készült 185×128 mm nagyságú pénzjegytervezet, amelynek egyik példánya Nagy Sándor tagtársunk gyűjteményében tekinthető meg.

A tervezet közepén elhelyezett szöveg: „EZER MÁRIÁS / ÉRTÉKŰ BANKJEGYET AZ „ORIENT" NYOMDAI / MÜINTÉZET R. T. KISÉRLETI CÉLJAIRA TER- / VEZTE ÉS RAJZOLTA JASCHIK ÁLMOS TANÁR / BUDAPEST, 1922. ÉVI MÁJUS HÓ /." A szövegrész felett a Mátyás-korabeli budai vár, balra Mátyás, jobbra Beatrix portrait-i, alatta pedig az angyalok által tartott koronanélküli magyar címer látható, mindezeket díszes keret foglalja egészbe.

A Franke Ruppert által tervezett 1938. január 15-i keltezésű és már a Magyar Nemzeti Bank kiadásában megjelenni tervezett 50 filléres (IV. t. 15*a*—*b*) és 2 pengős bankjegyek (IV. t. 11—12.) nem kerültek forgalomba. Az első azért, mert a magyar pénzügyi helyzetre igen rossz fényt vetett volna az, hogy a pénzegységen aluli pénzdarabjai is a Magyar Nemzeti Bank bankjegyeként kerültek volna forgalomba, pedig a pénzdarab maga igen jól sikerült, tetszetős darabnak ígérkezett; a másik, a 2 pengős pedig azért nem került forgalomba, mert gyönge összeállítású, rosszul sikerült pénzdarab volt.

A Magyar Pénzjegynyomda gyűjteményében levő egyetlen 50 filléres bankjegy előlapjának szövege a következő: „50 ÖTVEN FILLÉR 50 / BUDAPEST, 1938. ÉVI JANUÁR HÓ 15-ÉN / MAGYAR / NEMZETI BANK / IMRÉDY ELNÖK / GRÓF SOMSSICH LÁSZLÓ FŐTANÁCSOS, BARANYAI VEZÉRIGAZGATÓ / A BANKJEGY UTÁNZÁSÁÉRT TÖRVÉNYSZABTA BÜNTETÉS JÁR /." Jobboldalán Ö betűnek formált balranéző leányfej, baloldalán pedig a koronás magyar címer látható. Hátlapján, egy öt részből álló drapérián „50" és felette „ÖTVEN FILLÉR", illetőleg öt idegen nyelven az értékjelzés, alatta pedig a sorozat- és sorszám van elhelyezve. A fehér papirra nyomott lila alappal és szürkéskék színekkel készült bankjegy 81×48 mm nagyságú.

A több példányban is ismert MINTA perforációval ellátott fehér papiron zöld alapnyomással és borvörös nyomással készült 110×61 mm nagyságú 2 pengős pénzdarab — Grossmann-nak, a Pénzjegynyomda akkori műszaki vezetőjének elképzelése alapján — rajztechnikailag szembeálló K betűkből van képezve, az előlapon zöld alapnyomatban, a hátlapon pedig barnásvörös nyomatban. Az előlap jobb- és baloldalán szalagdísz van, ezek egyikén egy nagy-

hajú, jobbranéző női fej, a másikán pedig az értékjelző szám és a büntető záradék olvasható. A szövegrész a középen van elhelyezve és így szól: „KÉT PENGŐ / BUDAPEST, 1938. ÉVI JANUÁR HÓ 15-ÉN / MAGYAR / NEMZETI BANK / IMRÉDY ELNÖK / GRÓF SOMSSICH LÁSZLÓ FŐTANÁCSOS, BARANYAI VEZÉRIGAZGATÓ / A BANKJEGYEK UTÁNZÁSÁÉRT / TÖRVÉNYSZABTA BÜNTETÉS JÁR /." Hátlapján a koronás magyar címer, MNB monogram, hatnyelvű értékjelzés és a teljes számozás van elhelyezve, ez utóbbi zöld színben.

Mind az 50 filléresen, mind a 2 pengősön valamennyi aláírás facsimile.

A Magyar Nemzeti Bank 1943. február 24-i keltezésű 100 pengős bankjegytervezete (IV. t. 13—14.) a bank veszprémi óvóhelyén levő gépeken készült el offset nyomásban. A pénzdarab Magyarországon forgalomba nem került, ellenben az Ausztriába kitelepített magyar csapattestek egy részénél, egymás közötti fizetéseknél használták. A fehér papiron világoszöld és világosbarna alapnyomattal és barnáslila nyomással készült pénzjegy 156×100 mm nagyságú. Előlapján, baloldalon térdelő nő ölében a magyar föld termékeit tartja, lábánál galambpárral és virágokkal, jobboldalán babérkoszorús női fejet mutat, a felül középen elhelyezett szöveg alatt pedig kiterjesztett szárnyú, kardot markoló turulmadarat láthatunk. Szövegrésze: „SZÁZ PENGŐ / BUDAPEST, 1943. ÉVI FEBRUÁR HÓ 24-ÉN / MAGYAR / NEMZETI BANK / IMRÉDY ELNÖK / B. RADVÁNSZKY FŐTANÁCSOS, QUANDT VEZÉRIGAZGATÓ / A BANKJEGYEK UTÁNZÁSÁÉRT / TÖRVÉNYSZABTA BÜNTETÉS JÁR /." Hátlapján, középen a koronás magyar címert körülfogó guilloche mellett balról a kereskedelmet, jobbról pedig az ipart szimbolizáló meztelen férfiak ülnek. Ez alatt a magyarral együtt hétnyelvű értékjelzés látható. A bankjegyet Horváth Endre tervezte és rajzolta.

A Magyar Nemzeti Bank utolsó pengő bankjegytervezete szintén Horváth Endrétől származik. Az 1946. június 3-i keltezésű Egymilliárd B.-Pengős (IV. t. 16.) fehér papíron világoszöld alapnyomattal és feketészöld nyomással készült 172×89 mm nagyságban. A pénzdarab a színezést, a keltezést, a főtanácsosi aláírást és a rajtalevő (előlapján 3, hátlapján 4) B betűket kivéve, mindenben megegyezik a többi milliárdos bankjegyekkel. Ezért — ismét csak — helyszűke miatt, csupán az előlapja kerül bemutatásra. Szövege „EGYMILLIÁRD / B.-PENGŐ / BUDAPEST, / 1946. ÉVI JÚNIUS HÓ 3-ÁN / MAGYAR / NEMZETI BANK / OLTVÁNYI ELNÖK / DÉGEN FŐTANÁCSOS, FARAGÓ VEZÉRIGAZGATÓ / A BANKJEGYHAMISÍTÁST A TÖRVÉNY BÜNTETI /". Ez a színezésében nem a legjobban sikerült bankjegy azért nem került már forgalomba, mert közben elkészültek a forint valuta bankjegyei és a Magyar Nemzeti Bank 1946. július 28-án megkezdte a világ legnagyobb inflációjának tárgyi bizonyítékait bevonni.

Mindkét utóbbi bankjegytervezetből Kupa Mihály és László gyűjteményében 20, illetve 35 példányos teljes ívek is láthatók.

Ez úton mondunk köszönetet mindazoknak, akik a Magyar Papírpénztörténeti Munkaközösség felkérésére lehetővé tették számunkra, hogy az itt közölt adatokat a tudomány és a gyűjtőtársadalom részére feljegyezzük és az egyes pénzdarabokról fényképeket készíthessünk. A fényképezés nem mindig könnyű munkáját művészi színvonalon Ambrus Béla munkatárs végezte el.

Ambrus Béla — Dr. Kupa Mihály

Ferenczy Béni érmei

Századunk magyar szobrászatában művészetesztétikai szempontból igen kvalitásos, maradandó értékű alkotásokat találunk a kisplasztika, illetve az éremművészet területén. Ez nagyrészt a kisplasztikai műfaj sajátosságaival, kedvező körülményeivel magyarázható; lényeges alkotásbeli és társadalmi szempontok választják el a nagyplasztikától. A művészet igazi értékét az elmélyült műélvezők mindig abban keresik, hogy az a bizonyos mű mennyire őszinte, mennyire átélt és kifejezésteljes. Csak az őszinte, igazi alkotások képesek valóban művészi hatást gyakorolni a szemlélőre. Ilyen szempontból a nagyplasztika és azon belül főleg az emlékműszobrászat többnyire kiszolgálójává vált a hamis propagandának és ezt elsősorban a művek alkotói érezték meg. Többnyire anyagi szempontok ösztönözték szobrászainkat ezeknek a feladatoknak elvállalására, ezért csak ritkán sikerült nekik teljesértékű művet alkotniok. Ezzel szemben az éremművészet kevésbé reprezentatív jellegénél fogva mentes maradhatott a káros befolyásoktól. Az érmek készülésének körülményei főleg nem pályázatokhoz, művészethez többnyire csak külsőségekben értő, túlbuzgó hivatalnokokhoz kapcsolódnak, hanem a művészek leginkább önmaguk kedvteléséből készítették érmeiket, ezért lelkivilágukban és érzéseik itt korlátlan kifejezést nyertek.

Ferenczy Bénit[1] is nagyrészt ezeknek a művészi vágyaknak a kielégítése ösztönözte kisplasztikák készítésére. A nagyplasztika szinte idegen terület volt számára. Alig egy-két alkalommal készített nagyobb méretű — emlékműnek szánt — szobrot és ezek művészi szempontból jóval kisplasztikái mögött maradnak. A kisplasztikai műfaj szabad vándoréletet biztosított számára (ti. a kisplasztikák készítéséhez nem szükséges nagy felszerelésű tágas műterem, hanem szerényebb környezet és egyszerűbb szerszámkészlet is megfelelő). Nem volt egy helyben élő művész. Gyakran szedte sátorfáját és több száz kilométerrel távolabbra helyezte át műtermét.[2] Számos nagy városnak: 1908—9-ben Firenzének, 1910-ben Münchennek, 1912-ben Párizsnak,[3] 1920—24, 1935—38-ban Bécsnek, 1932—35-ben Moszkvának volt lakója. Vándorlásai közben többször hazalátogatott Nagybányára és Budapestre, majd 1938 óta állandóan fővárosunkban lakik. Utazásai során nemcsak sokat látott és tapasztalt, hanem évekig tartó letelepedései alkalmával lehetősége nyílt alaposan megismerni a külföldi nagy városok szellemi életét. Művészettörténeti, irodalmi, zenei stb. műveltsége fejlett és sokrétű. Nem lexikális, iskolás tudás ez, hanem gazdag élettapasztalat.

Művészete számos mester hatása nyomán alakult ki. Először a Firenzei Akadémián, majd uo. Beer Frigyes magániskolájában tanult,[4] Münchenben Balthazár Schmidt, Párizsban Bourdelle és az orosz származású Archipenko volt a mestere. Csak átmenetileg, rövid időre került egyiknek vagy másiknak hatása alá. Ifjúkori művein sok keresgélés figyelhető meg, majd az 1930-as években alakult ki és azóta nem változott csak fejlődött egyéni jellegű művészete. Érdeklődésének középpontjában az akt, a szép testű, erős, egészséges ember ábrázolása áll. Ennek jegyében készültek gondosan megformált, csillogó felületű, egy-két arasznyi kisbronzai. Gyakran tanulmányozta az emberi arc karakterét, jónéhány kifejezésteljes portréja tanúskodik erről. Rajzai a XX. századi magyar rajzművészet remekei közé sorolhatók.

Most nem vállalkozunk életművének ismertetésére vagy értékelésére még csak vázlatosan sem, hanem figyelmünket éremművészetére igyekszünk összpontosítani. Eddigi munkássága során száznál több érmet készített. Néha egy-egy témához többször is hozzáfogott. Évtizedek

[1] Ferenczy Béni született 1890. június 18-án, Szentendrén. Ferenczy Károly festőművész fia. Ikertestvére Ferenczy Noémi gobelinszövő művész, bátyja Ferenczy Valér festőművész.

[2] A mester a jelen sorok írójának feljegyzés céljából számos részletet mondott el életéről és művészetének kialakulásáról. A jegyzetanyagot a Művészettörténeti Dokumentációs Központ őrzi.

[3] Már előzőleg, gyermekkorában, 1892—96 között Münchenben tartózkodott.

[4] Később Firenzében magániskolába járt, melyet egy svájci mecénás tartott fenn. Az Akadémiával ellentétben, itt élő modell után rajzoltak a növendékek. Cassioli olasz szobrász korrigált, akit mint egyházművészt nagy becsben tartottak Firenzében.

múlva elővette régi témáját, átdolgozta, s újat, egészen mást alkotott belőle. Széleskörű kultuáltsága áthatja éremművészetét. Nagy tisztelője az elmúlt korok és a jelen szellemi kiválóságainak. Történelmi krónikáshoz hasonlóan, érem-sorozatot készített művészek, írók, zenészek stb. képmásairól. Az éremhátlapokon pedig ötletekben gazdag, kifejezésteljes, szép kompozíciókat találunk, vagy az egész hátlapot finoman komponált szöveggel tölti ki (pl. Schlosser, A művész neje, Tihany c. érmek hátlapja).

A legszélesebbkörű a művész-érem sorozata; 19 darabból áll:[5] Leonardo 1919, 1952, Egon Schiele 1928,[6] Daumier 1933, Goya 1934, Michaelangelo 1934, Poussin 1934, Van Gogh 1936, Rubens 1936,[7] Borromini 1936, Tiziano 1937, Ferenczy Noémi 1937, Cezanne 1937, Tintoretto 1938, Ferenczy Károly 1940, Greco 1941, Pollack Mihály 1952, Fischer von Erlach 1954, Munkácsy 1955. A művész-érem sorozat után számszerűség szempontjából az írók éremsorozata következik: Ady Endre 1919, 1929, Karinthy Frigyes 1939, Kassák Lajos 1947, Hatvany Lajos 1951, Kölcsey Ferenc 1952, Bessenyei György 1952, Victor Hugo 1952, Gulyás Pál 1953, Berzsenyi Dániel 1953. A sorozathoz szorosan kapcsolódnak a művészeti írók, illetve a művészettörténészek érmei: Meller Simon 1917, Julius Schlosser 1936, Gerevich Tibor 1952, Pigler Andor 1952, Balogh Jolán 1954, Petrovics Elek 1956. Továbbá számos zeneszerzőről és közéleti személyről készített érmet.[8]

Első érmeinek készítésére Reményi József biztatta, aki Roemer tanítványa volt és mesterétől elsajátította az éremvésés technikáját. Ferenczy Béni első érempróbálkozásai is vésett érmek voltak, majd később viaszba mintázta modelljeit. Éremművészi munkássága főleg viaszbamintázott és bronzbaöntött érmekből áll. Mindegyikre jellemző a finom cizellálás. Kiváló ismerője a szobrászi, illetve éremművészi technikáknak. Gazdag tapasztalatait a „Képzőművészet Iskolája" c. könyvben is megírta 1935-ben, majd tanulmányát a II. kiadás részére 1954-ben átdolgozta.[9]

Korai munkáin (Bölény 1907, Madaras nő 1910, Birkózók 1910 stb.) meglehetősen dekoratív, a szecesszió művészetére emlékeztető hatás figyelhető meg. Utána lényegesen változott stílusa, majdnem félkörívben kidomborodó formákkal mintázta meg érmeit (Meller Simon 1917, Ady Endre 1919). Bécsi tartózkodása idején, a kubisztikus törekvések hatására nagyvonalúan, vázlatszerűen elmosódott éremkompozíciókat (Spanyol lovas iskola 1924, Scharl Pál 1924, Anya gyermekével 1926 stb.) mintázott.

Éremművészi munkásságában az 1930-as években lényeges fordulat történt. A régi akadémista jellegű, klasszicizáló irányzattal szemben modernebb felfogású ízlésnek vetette meg az alapját, mely kötetlenebb kompozíciójú megoldásban élettel telített, nagyvonalú formaképzésre törekszik. Mindig különös gondot fordít a felirat betűtípusainak dekoratív kiképzésére. A betűket finoman hangolja össze a kompozíció egészével. A régi szabványos 60—70 milliméter átmérőjű emlékéremmel szemben, kedveli a nagyobb formátumot. Érmeinek jelentős része meghaladja vagy megközelíti a 120—150 millimétert. Szögletes kompozíciót, illetve plakettet (pl. Anya gyermekével 1953, Móricz Zsigmond 1952) ritkán készített. Újabb érmein a hátoldal nem egyenletes sima lap, hanem a figurális kompozíciónak megfelelően hullámzik, ennek következtében a dudorok és a mélyedések festői hatásúvá fokozzák érmeit. Ezt sokban elősegíti az is, hogy a peremet gyakran mellőzi vagy kissé szabálytalan alakúra dolgozza ki. Képmásai közül többet szembenézeti, vagy negyedprofil kompozícióban (pl. Ferenczy Károly, Greco, Tintoretto, Virág Benedek-érem) oldotta meg, ami jóval nehezebb feladat elé állítja

[5] A művészérem-sorozat készítését — saját kedvtelésből — Moszkvában kezdte meg, azonban az ott készült példányok egyelőre csak a gipszmodellig jutottak el, majd később, Bécsben kerültek bronzba öntésre, uo. több példányt eladott a sorozatból.

Mindenkor nagy problémát okozott neki érmeinek bronzbaöntése. A legszerencsésebb módnak az ún. viaszveszelytési eljárást tartja. Ennek legnagyobb magyar mestere a Kraus Ferenc-féle öntöde egyik öreg munkása, a veszprémi származású János bácsi volt. Annyira finoman dolgozott, hogy a kezéből kikerült érmek nem szorultak cizellálásra. Bécsben csak homokformával öntöttek, de amennyire lehetséges volt ügyeltek a pontos munkára.

[6] Az Egon Schiele éremből Bécsben kb. 20 darabot adott el.

[7] A Rubens és a Velence érmet Seller osztrák mecénás rendelte meg. Az előbbi első példányát Karl, Burghardt Rubens-kutató kapta. Később több példányban került eladásra.

[8] A mester a Bartók érmet azon rajz után mintázta, melyet a zeneszerzőről 1936-ban készített a bécsi pályaudvaron egy átutazás alkalmával. Az éremből Budapesten kb. 10 példány került magántulajdonba.

[9] Egyéb írásai közül jelentősebbek a Moszkvai Művészeti Akadémia megbízásából az 1930-as években készült építészettörténeti dolgozatok, melyeket németül írt és oroszra fordítva kerültek kiadásra.

a művészt, mint a szokásos profil-ábrázolás. A művész-érmek hátlapjára többnyire az illető mester (pl. Goya, Poussin, Rubens) közismert önarcképét ültette át plasztikába. A hátlapokon pedig egyes mesterek fő műveinek kompozíciói foglalnak helyet, pl. Greco : Orgaz gróf temetése, Leonardo : Kis lovas, Ferenczy Károly : Háromkirályok imádása, Ferenczy Noemi : Nővérek c. gobelinje.

Munkássága az utóbbi évtizedben érte el legkiforrottabb, legzamatosabb korszakát. A fiatal éremművész-generáció sorából többen vallják mesterüknek, tekintik példaképüknek. A Képzőművészeti Főiskolán sajnos, csak néhány évig, 1945-től 1950-ig tanított, de ez idő alatt is lényegesen éreztette hatását. Meghitt baráti hangulatot alakított ki tanítványaival, nem sablonos iskolai módszerekben, hanem gazdag élettapasztalatainak közvetlen átadásában rejlett pedagógiai kiválósága.

Éremművészi munkássága a múzeumok igen megbecsült műtárgyai között foglal helyet. Főleg az utóbbi évtized terméséből számos érem található a Nemzeti Galéria Éremgyűjteményében, hova nagyrészt az Állami Vásárló Bizottság útján került. A Magyar Nemzeti Múzeum — Történeti Múzeum is több munkáját őrzi. A művészérem-sorozat első darabjait a bécsi Kunst Historiches Museum vásárolta meg az 1930-as években. A Magyar Tanácsköztársaság részére készült pénzmintái, valamint Lenin, Landler Jenő[10] stb. érmei a moszkvai Forradalmi Múzeumban találhatók. A múzeumokon kívül a magánosok soraiban is találhatók lelkes gyűjtői. Éremművészi munkásságából igen jelentős darabok vannak Wilde Ferenc, Pethe László, Ybl Ervin, Genthon István és Gerő László birtokában. A vándorélet következtében munkái részben különböző helyekre kerültek és elkallódtak.

Először 1916-ban állított ki az Ernst Múzeumban a Ferenczy-család gyűjteményes kiállításán. Egyéni gyűjteményes kiállítását 1925-ben rendezték meg a Nemzeti Szalonban, majd most, 1959-ben került sor uo. újabb kiállítására, hol főleg az utóbbi évek gazdag, kiforrott termése látható. Igen maradandó értékű alkotások kerültek ki kezéből a rajzművészet, a portrészobrászat, a kisplasztika és ezen belül az éremművészet terén egyaránt. Gazdag éremművészi munkássága nemcsak a hazai művészet keretében jelentős, hanem nemzetközi szempontból is megérdemli a figyelmet. A XX. század azon ritka mestereinek sorába tartozik, akik eleven hordozói a régi nagy klasszikus korok művészi hagyományainak és azok folytatásaként alkották meg ízig-vérig modern ízlésű műveiket, melyek igen kifinomult esztétikai ízlésről tesznek tanúságot. Művészi munkássága elismeréséül Népköztársaságunk kormánya az elsők között Kossuth-díjjal, majd 1958-ban „Kiváló Művész" címmel tüntette ki.

ÉRMEK JEGYZÉKE

1. (HP.—) Bölény, bronz, 1907, 58 mm. Pethe László tulajdona.
2. (HP.—) Madaras nő, 1907, bronz, 58 mm. Pethe László tulajdona.
3. (HP. 2204) III. ker. Áll. Főgimnázium jutalomérme, 1910, bronz, 48 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
4. (HP. 2203) Birkózók (Ferenczy Károly rajza után), 1912, bronz, 45 mm. Pethe László tulajdona.
5. (HP. 2205) Meller Simon művészettörténész. H/ Leonardó kis lovasszobra, 1917, 120 mm. MNG.

5a Herakles és Anteus (alattuk két oroszlán), 1912 76×43 mm Lappang. (G +)

6. (HP. 226) Ady Endre. H. Mauzoleum, felette : A MAGYAR PIMODÁN, 1919, bronz, 99 mm. MNG.
7. (HP. 2207) Leonardo. H. ló, 1919, bronz, 110 mm. MNG.
8. (HP.—) A Tanácsköztársaság 10 koronás pénzének terve, 1919, ólom, 100 mm. Wilde Ferenc tulajdona.
9. (HP. 2209) id. Fejér Lipótné, Pozsony, 1920, bronz, 120 mm.
10. (HP. 2211) Gyermekfej, ovális, 1920, bronz, 150×130 mm.
11. (HP.—) MANCI, ovális, 1920, bronz, 150×130 mm.
12. (HP.—) MARISKA, 1920, bronz, 130 mm.
13. (HP. 2210) NIMI, ovális, 1920, bronz, 150×130 mm.
14. (HP. 2212) PALKÓ (Fejér Lipótné fia), 1920, bronz, 130 mm.
15. (HP. 2215) Dr. Scharl Pál igazgató-főorvos, 1924, bronz, 70 mm. Pethe László tulajdona.
16. (HP. 2208) Spanyol lovasiskola, 1924, bronz, 65 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
17. (HP.—) Sárkányölő (Scharl-érem hátlapja), 1925, két méret, 75 mm és 100 mm.
18. (HP. 2214) Anya gyermekével : Földön ülő meztelen gyermek előtt lepellel borított guggoló nő. 1925, bronz, 58 mm. Pethe László tulajdona.
19. (HP. 2216) Kánaáni szőlőfürt (Lessner tapolcai borkereskedő 75 születésnapjára készült érem hátlapja. 1926, bronz, 80 mm. Wilde Ferenc tulajdona.
20. (HP.—) POGÁNY KÁLMÁNNÉ HOLÁN LUDMILLA 1902—1925. H. Sírbatétel. 1926, bronz, 95 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
21. (HP. 2213) Ugyanaz, csak 1902—1926. évszámmal. 1926, bronz, 95 mm.
22. (HP.—) PROFESSORI GUSTAVO ALEXANDER FB MCMXXVII bécsi fülorvos. 1927, bronz, 95 mm. Wilde Ferenc tul.

[10] A Landler-érem elkészítésével a bécsi Kommunista Párt bízta meg. Kb. 100 bronzpéldányt vertek belőle, s azok egy része illegális úton Magyarországra került.

23. (HP.—) Lenin arcképe balra. H. Három fegyveres katona, a földön egy sebesült, OKTÓBER 1917. — 1927., bronz, 70 mm. MNG.
24. (HP. 2217) Egon Schiele festőművész halálának 10-ik évfordulójának emlékére. 1928, bronz, 70 mm Wilde Ferenc tul.
25. (HP. 2218) Ady Endre halálának 10. évfordulójára. H/ Harang. 1929, bronz, 105 mm. MNG.
26. (HP.—) Ugyanaz. H/ SZABAD E ENGEM / HIDEGEN MEGÉRTENI? / SZABAD KÖZÖNNYEL / ELŐLEM KITÉRNI? / 1931, bronz, 115 mm. Gerő László tul.
27. (HP. 2219) DOCTORI PROFESSORI GUSTAVO ALEXANDER FB FECIT MCMXXIX (az 1927. évi érem változata), 1929, bronz, 80 mm.
28. (HP. 222) Wilde Richárdné, 1854—1928. — 1929, bronz, 122 mm. Wilde Ferenc tul.
29. Wilde Richard. 1928, bronz, 90 mm. Wilde Ferenc tul.
30. (HP.—) ELŐRE UJ MÁRCIUS FELÉ — három tüntető munkás. H. BUDAPEST 1930. SZEPTEMBER 1., barrikádról követ dobó férfi. 1930, bronz, 64 mm. Wilde Ferenc tul.
31. (HP.—) LANDLER JENŐ, 1875—1928. — 1930, bronz, 50 mm. Wilde Ferenc tul.
32. (HP.—) Pjatiletka — négyzetes mélyítésben 5 egyre növekvő hengerre, alul 1928—32. H. öt munkás csigaemelővel kőtömböt húz fel. 1930, bronz, 85 mm. Wilde Ferenc tul.
33. (HP.—) Sztálin arcképe. H/ öt ekével szántó traktor. 1930, bronz, 78 mm.
34. (HP. 2220) Repülő út (Zeppelin-út), 1930, bronz, 70 mm. MNG.
35. (HP. 2224) dr. Fürstné, Thieme Erna (bécsi könyvkiadó neje). 1931, bronz, 100 mm. MNG.
36. (HP. 2225) Ugyanaz más hátlappal, 1931, bronz, 85 mm.
37. (HP. 2223) A művész anyja, 1848—1930. — 1931, bronz, 100 mm. Nemzeti Múz. Éremtára.
38. Honoré Daumier (1808—1879) pofaszakállas arcképe b. H. Facsonk egy ágacskával. HD. Első művészérem, Moszkva. 1933, bronz, 85 és 97 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
39. Francesco José de Goya önarcképe, hosszúhajú cilinderes arcképe balra. H/ Kivégzési jelenet (1808. v. 3. Madrid). 1934, bronz, 86 mm. Pethe László tul.
40. Michaelangelo feje b., sima körben. H. Atyaisten. 1934, bronz, 86 mm. MNG.
41. A művész nejének képmása. H. 6 sor latin szöveg. 1934, bronz, 195 mm. A művész tulajdona.
42. Ugyanaz, széttárt karokkal. H. Táj felett repülő sas. 1934, bronz, 66 mm. Wilde Ferenc tul.
43. Nicolas Poussin (1593—1665) önarcképe. H. Fa tövében vízparton fekvő férfi (Narcissus). 1934, bronz, 105 mm. MNG.
44. A művész feleségének képmása. 1935, bronz, 72 mm. A művész tulajdona.
45. Bartók Béla arcképe j. H. Folyó hegyekkel (vagy nélkül) VALAKI AZ ÉRTŐL / INDUL EL S BEFUT A / SZENT NAGY ÓCEÁNBA ° Ady °. 1937, bronz, 105 mm. MNG.
46. Bartók Béla arcképe b. H. Ugyanaz. 1936, bronz, 115 mm. MNG.
47. Barokk oszlopfő (Borromini érem hátlapja). 1936, bronz, 110 mm. Wilde Ferenc tulajdona.
48. Vincent van Gogh (1853) önarcképe j. H. HOMMAGAE A VINCENT. Rőzsehordók. 1936, bronz, 90 mm. Pethe László tul.
49. Rubens (1577—1640) nagykalapos önarcképe. H. Részlet a Vénusz-ünnep c. képből, lent RUBENS. 1936, bronz, 140 mm. Wilde János tul.
50. Ugyanaz. H. LUDOVICO BURCHARD / QUINQUAGENAIRO / AMICI VINDOBONENSES. 1936, bronz, 140 mm.
51. Julius von Schlosser 70. születésnapjára. H. 7 sor latin szöveg. 1936, bronz, 125 mm. Genthon István tul.
52. Márton Ödönné. 1936, bronz, 100 mm. Márton Ödön tul. (sz.—)
53. Márton Ágnes. 1936, bronz, 100 mm. Márton Ödön tul. (sz.—)
54. Márton János. 1936, bronz, 100 mm. Márton Ödön tul. (sz.—)
55. Női torzó. 1937, gipsz, 125 mm. A művész tul.
56. Paul Cezanne (1839—1906). H. HOMMAGAE A CEZANNE, két karneval figura, harlekinek. 1937, bronz, 110 mm. Ybl Ervin tul.
57. Ferenczy Noémi arcképe b. H. A művésznő „Nővérek" c. gobelinje. 1937, ólom, bronz, 110. MNG.
58. Tiziano (1477—1576) szakállas önarcképe b. H. A velencei Piazetta. 1937, bronz, 135 mm. Wilde Ferenc tul.
59. Raczinsky gróf szakállas arcképe szemben. H. Folyókanyar, fent megcsavart kendő, kétoldalt MDCCCLXI—MCMXXXVII. 1938, bronz, 100 mm. Pethe László tul.
60. Tintoretto (1518—1594) önarcképe szemben. H. Forrás fölé hajló Nárcissus, LACOMO TENTOR. 1938, bronz, 130 mm. Wilde Ferenc tul.
61. KARINTHY FRIGYES (1887—1938). H. Köpenyes álló alak csörgősipkában: ECCE POETA. 1939, bronz, 95 mm. Gerő László tul.
62. A művész önarcképe szemben. H. Két fiú akt kontúrjai. 1939, bronz, 110 mm. Wilde Ferenc tul.
63. XII. Pius pápa mellképe szemben, kétoldalt 6 sor latin szöveg. H. OPUS FIDEI ° PAX. 1939, bronz 85 mm.
64. Andrea Gritti velencei doge (1523—1539) mellképe Tiziano után. H. Szent Márkus (Tiziano után). 1939, bronz, 145 mm. Wilde Ferenc tul.
65. Velence. E. A San Marco templom. H. Velence látképes térképe, lent: IL DIADEMA DEL MONDO. 1939, bronz, 135 mm. Gerő László tul.
66. Anya és fia (ruhás ülő anya, álló akt fiával), egyoldalas. 1939, bronz 130 mm. A művész tul. (G. +)
66a Fatelep E) Fatelep képe. H) Csak felirat. Bronz, 1940. kb. 140 mm. Bp. Szabó Erzsébet tul. (G. +)
67. Ferenczy Károly önarcképe. H. F. K. „Háromkirályok" c. képe, balra 5 sor latin írás. 1940, bronz, 110 mm. MNG.
68. Greco (1547—1614) önarcképe szemben. H. Orgaz gróf temetése c. festmény részlete. 1941, bronz, 115 mm. Gerő László tul.
69. gr. Teleki Pál (1879—1941). H. Tájkép Erdély címerének elemeiből. 1941, bronz ovális, 160×130 mm, öntött, 72×56 mm, vert.
70. dr. Entz Béla a kórbonctan tanárának arcképe j. H. A lussingrandei kikötő 2 bárkával, a baloldalon FB MCMXLII. 1942, bronz, 110 mm. Entz Béla tul.
71. dr. Entz Béla. H. 8 sor latin szöveg, lent: FB MCMXLIII. 1943, bronz, 68 mm. Entz Béla tul.

72. A MAGYAR OPERABARÁTOK EGYESÜLETE ERKEL FERENC GÉNIUSZÁNAK 1933—43. — 1943, bronz, 95 mm. Pethe László tul.
73. Erkel Ferenc arcképe b. H. 6 sor vésett szöveg. 1943, bronz, 95 mm.
74. Mecsnikov (1845—1945). Magyar Szovjet Társaság.
75. PRO ARTE (a művész feleségének arcképe). 1946, bronz, 65 mm. Wilde Ferenc tul.
76. Ugyanaz. 1946, bronz, 120 mm. Genthon István tul.
77. A KOSSUTH HIDÉRT. 1946. 41 mm.
78. Tihanyi Biológiai Intézet. H. 8 sor írás. 1946, bronz, vert, 45 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
79. Tihany. 1946, bronz, 120 mm. Genthon István tul. (sz.—)
80. Bem tábornok mellképe balra Petőfi rajza után. H. Bem katonái között, bronz, 115 mm. MNG.
81. DR BALASSA JÓZSEF TUDOMÁNY TANITÁS TÁRSADALOM H. kőműves háttal, felemelt jobb kezében függőónt tart. 1949, vert, ovális.
82. A MAGYAR MÜVÉSZETI TANÁCS NAGYBÁNYA ÉRME. H. Ferenczy Károly : Festőnő c. képe, 1898—1914. — 1949, bronz, 125 mm. A művész tul.
83. Hatvany Lajos 71. születésnapjára. H. Francia szöveg. 1951, bronz, 133 mm. Hatvany Lajos tul.
84. V. KORZATI ERZSÉBET 1902—1950. H. Szabó Lőrinc 4 soros verse. 1951, bronz, 108 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
85. A művész feleségének arcképe göndör hajjal b. H. Virág, STELLA BETHLEHEM. 1952, bronz, 120 mm. A művész tulajdona.
86. Arany János arcképe jobbra Petőfi rajza után. H. Jelenet a Családi kör c. vers után. 1952, bonz, 127 mm. A művész tulajdona.
87. GEORGII DE BESSENYE POETAE. H. 10 sor szöveg. 1952, bronz, 95 mm. MNG.
88. EGERVÁR GYŐZELMES MEGVÉDÉSÉNEK EMLÉKÉRE MDLII—MCMLII, elől haldokló törökök, balra menekülő ló, ágyuk, hadsereg. H. A vár alaprajza. 1952, bronz, 120 mm. Magántulajdon.
89. Garibaldi arcképe. H. 8 soros vers : PISZKOS AZ ÉN INGEM . . . 1952, bronz, 115 mm. A művész tul.
90. Gerevich Tibor 70. születésnapjára. H. Az esztergomi királyi palota románkori kapuja. 1952, bronz, 130 mm. MNG.
91. HÓDOLAT VICTOR HUGÓNAK. H. Szöveg. 1952, bronz, 105 mm.
92. Kölcsey Ferenc (1790—1838). H. A Himnusz első versszaka. 1952, bronz, 125 mm. MNG.
93. Leonardo da Vinci (1452—1519) szakállas önarcképe szemben. H. Lovas jobbra (Trivulzio vázlat). 1952, bronz, 122 mm. A művész tul.
94. Ugyanannak változata : kisméretű lovas szemben, kétsoros felirat. 1952, bronz.
95. Móricz Zsigmond arcképe balra. 1952, bronz, 150×130 mm, szögletes.
96. ANDREA / PIGLER / XXX / ANNO STIDIIS / MUSEIS OPERA / DANTI. E. Részlet Jean van Eyck Arnolfini házaspár c. képéből. 1952, bronz, 122 mm. Pigler Andor tul.
97. POLLACK MIHÁLYNAK A KLASSZICIZMUS MAGYAR MESTERÉNEK, az építőművész (1773—1855) arcképe. H. 10 sor latin szöveg. 1952, bronz, 125 mm. A művész tul.
98. Virág Benedek (1754—1830) arcképe, körirat : POETA PATRIOTA FACTA TE LOQUNTOR. H. Korsóban rózsa és tulipán. 1952, bronz, 107 mm. A művész tul.
99. BERZSENYI DÁNIEL (1776—1836) mellképe. H. 10 sor szöveg. 1953, bronz, 115 mm. A művész tul.
100. PAULI GULYÁS — POETA 12 soros vers. E. A költő mellképe jobbra. 1953, bronz, 105 mm. A művész tulajdona.
101. JOLANTHAE / BALOGH / XXX / ANNUM MUSEO ET / ART HUNGARIAE / OPERAM DEDICANTI / AMICI ET SODALES. E. Riccio : Európa elrablása c. kisbronza. 1954, bronz, 122 mm. Balogh Jolán tul.
102. JOHANN BERNHARD FISCHER VON ERLACH az építőművész (1656—1723) mellképe b. H. A salzburgi templom belseje, fent : ARCHITECTURA HISTORIA EST. 1954, bronz, 133×115 mm. A művész tul.
103. RAPHAELI PICTORIS URBINI (1483—1520) mellképe szemben. H. Krisztus 2 apostollal a csónakban. 1954, bronz, 134 mm.
104. JÁSZAI MARI DIJ. 1955, bronz, 76 mm. A művész tul.
105. MUNKÁCSY MIHÁLY DIJ. 1955, bronz, 76 mm. A művész tul.
106. Stühmer Frigyes arcképe. 1955, bronz, 106 mm. A művész tul. (Sz.—)
107. Érettségi emlékérem. 1955, bronz. (Sz.—)
108. Molnár Béla. 1956, bronz, 100 mm. A művész tul. (Sz.—)
109. Petrovics Elek képmása j. profil. bronz 130 mm. A művész tul. (G+)

Tehát Ferenczy Béni érmeinek összes száma a beszúrt pótlásokkal együtt 111 drb. Ferenczy Béni érmeinek jegyzékét elsőként Szigeti István állította össze az Érem c. füzet 1956. 3. száma részére. Azóta újabb érmek kerültek elő és azokkal jegyzékünket (Sz. —) kiegészítettük. A G.+ jelzésü érmekre Genthon István hívta fel a figyelmünket. Felsorolást az érmek anyagának és tulajdonosának feltüntetésével tettük teljesebbé (pl. MNG. Magyar Nemzeti Galéria). A jegyzék így sem foglalja magában a mester összes műveit, mert külföldi tartózkodásai alkalmával és budapesti Sas utcai műtermének 1945-ös elpusztulásakor számos érmének tűnt nyoma és azoknak adatait nem volt módunkban összeállítani.

Soós Gyula

Az Egyetemi Könyvtár szerepe a XVIII-XIX. század érmészetében

1927-ben Stöhr Géza tanulmányt írt a budapesti tudományegyetem classica archaeologiai tanszéke éremtárának történetéről. A tanulmány bevezetőjében arra utal, hogy az eredetében nagyszombati éremgyűjtemény régi katalógusairól addig nem esett szó és úgy véli, referátuma érdeklődésre tarthat számot. Tanulmányában a hazai éremtan művelői számára valóban új forrásanyagot tett hozzáférhetővé azzal az egyetem alapítási helyéről származó három éremkatalógussal, amelyekben Fischer Lipót görög, ógörög, római családi és császári érmeket írt le, illetve egyik füzetben teljesen a magyar királyság érmészetével foglalkozott. A leírt érmek képezték az egyetemi éremgyűjtemény alapját.

A tanulmány szerint az egyetem éremtárának további szaporulatát az a gyűjtemény jelentette, amely a hajdani pesti pálosoké volt és II. József alatt (1786-ban) az egyetemi könyvtárnak adatott át. Majd Winkler Mihály gondosan összeállított és a kor tudományos színvonalán álló adományát említi. A gyűjtemény leíró lajstroma különben így hangzik: „Catalogus Numorum et aliorum Monumentum auctore R. Rdo. D. Michäele Winkler Canonico Honorario Quinque-Ecclesiensis Regiae Scientiarium Universitati Hung. Anno 1804 donatum." Ezután már csak a múlt század 30-as és 40-es évek eseményeit érinti röviden a tanulmány szerzője.[1]

Úgy véljük, hogy az egyetemi éremgyűjtemény történetével foglalkozó tanulmány megjelenése után több mint három évtizeddel sem lesz érdektelen ha Stöhr Géza adatait az Egyetemi Könyvtár kézirattárában található forrásanyagok alapján kiegészítjük.[2]

Az egyetemi érem- és régiségtár kialakulásában és fejlődésében jelentős állomásnak tekinthetjük, hogy e kettős tudományág 1777-ben tanszéket kapott az egyetemen. A tanszék könyvtárosi állással volt egyesítve. Ezt támasztja alá az 1779-ben kiadott „Instituta Bibliothecae Regiae Universitatis Budensis" is; eszerint a budapesti Egyetemi Könyvtár 1779. évi irattárában található szabályzat szerint az oklevéltanban, címertanban, pecséttanban valamint a régiségek és az éremtan ismeretében járatos őrök egyúttal e tárgyak rendkívüli tanárai is az egyetemen (2. ábra).

A szabályzat a praefectusok figyelmét pedig arra hívja fel, hogy gondjuk ne csak a könyvek beszerzésére korlátozódjék; kéziratok, érmek, feliratok szintén a könyvtár gyűjtőkörébe tartoznak „melyek révén a történelem és mindenféle honi tudomány művelhető megvilágítható és kiterjeszthető".

Az institúciónak ezek a rendelkezései arra engednek következtetni, hogy az Egyetemi Könyvtár valamiféle szerepet töltött be a hazai érmészetben, elsősorban az egyetemi éremgyűjtemény kialakításában.

Feltevésünk helyességét alátámasztja az is, hogy ebben az időben szerte a világon a nagy nemzeti könyvtárak gazdag éremgyűjteménnyel rendelkeztek, sőt a párizsi Bibliothèque Nationale-ban egyik jelentős szervezeti egység ma is az érem és régiségek osztálya. A könyvtár érmészeti közleményei pedig e tudományág számottevő forrásmunkái.[3] Nálunk, Magyarországon, az 1798-ban alapított keszthelyi könyvtárban található napjainkban is értékes éremgyűjtemény.

A budapesti Egyetemi Könyvtár keletkezésének ideje egybeesik a nagyszombati egyetem alapításával (1635). Az egyetemet 1777 őszén a budai várba helyezték át: a jog- és bölcsészeti kar, a könyvtár, a természettani, természetrajzi és éremgyűjtemény, a csillagda és a tápintézet

[1] *Stöhr Géza*, A Budapesti Tudományegyetem Class. Archaeol. tanszéke éremtárának története. Az Orsz. Magy. Régészeti Társ. Évkönyve. II. évf. 1923—1926. Bp. 1927. Franklin Társ. 319—325. lap.

[2] A jelen sorok írójának sportéremtörténeti kutatása során kerültek kezébe azok az adatok, amelyek kétségtelenül bizonyítják az Egyetemi Könyvtár szerepét az érmészetben. A sportéremtörténész az éremtan eddigi tapasztalatai alapján végzi munkáját, felhasználja a bevált módszereket, esetleg új adatokkal gyarapítja az éremtani irodalmat. Ez utóbbit tesszük tanulmányunkkal. A kutatások során adott útmutatásért Tóth Andrásnak, a képekért Karáth Józsefnek mondok köszönetet.

[3] *Fritz Milkau*, Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Wiesbaden. 1955. O. Harrasovitz. 326. lap.

a főgimnáziummal a várpalotába került.[4] Az ugyancsak 1777 őszén felállított érem- és régiségtani tanszék első tanáraúl Schönvisner István kapott kinevezést. (Schönvisnert ugyanennek az évnek áprilisában nevezték ki könyvtári másodőrré.)[5]

A császár reformjai a közigazgatási szervezetben nem maradtak hatás nélkül és az országos kormányszéknek Budára történő áthelyezése az egyetem „eltávolítását" tette szükségessé a várpalotából, ilyenformán 1784-ben a könyvtár — az egyetemnek ekkor már közel harmincezer

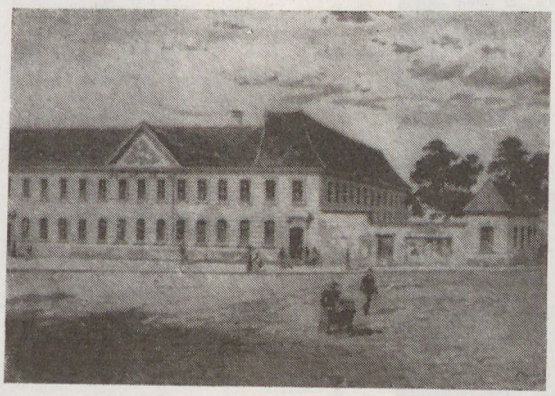

1

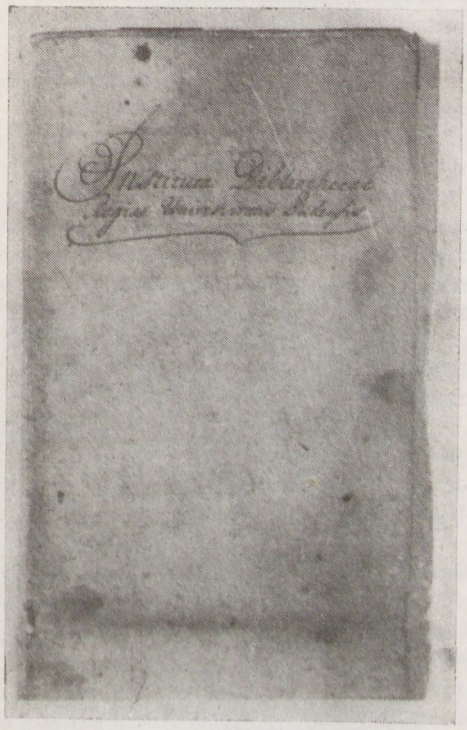

2

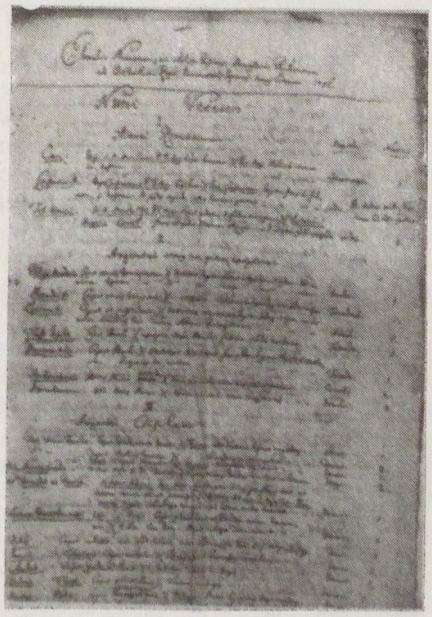

3

kötettel rendelkező nagybecsű intézete — a ferencrendiek Barátok terén levő kolostorába került[6] (1. ábra).

[4] *Pauler Tivadar*, A budapesti Magyar kir. Tudományegyetem története. Bp. 1880. Magy. Kir. Egy. Könyvny. 118. lap.

[5] *Szentpétery Imre*, A Bölcsészettudományi Kar története 1635—1935. Bp. 1935. Kir. Magy. Egy. Ny. 297. lap.

[6] *Máté Sándor*, A budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Könyvtára. Bp. 1896. Magy. Kir. Egy. Ny. 3. és 4. lap.

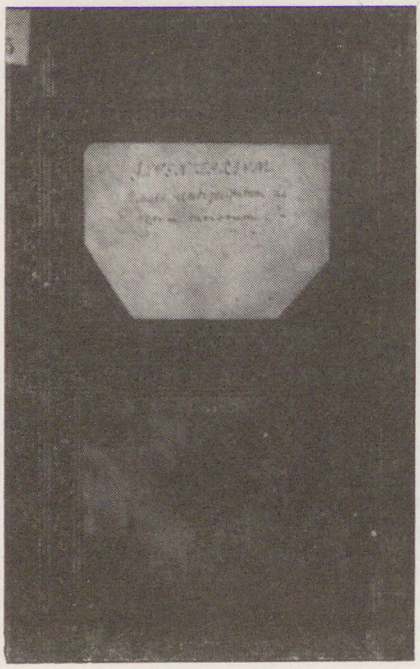

4

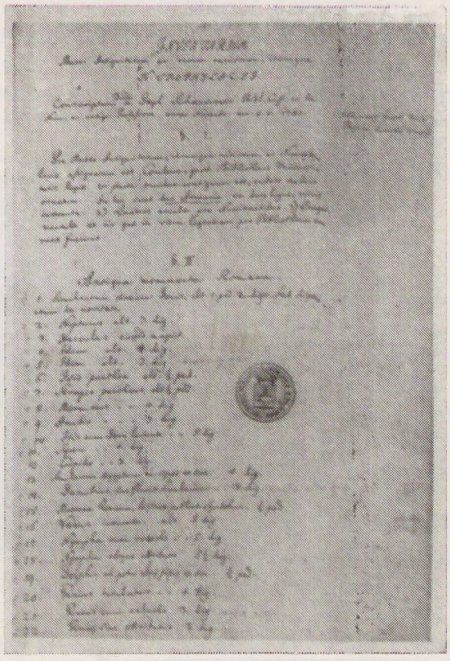

5

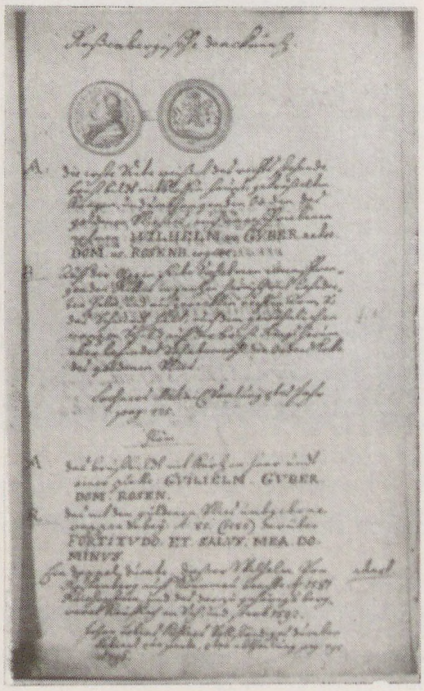

6

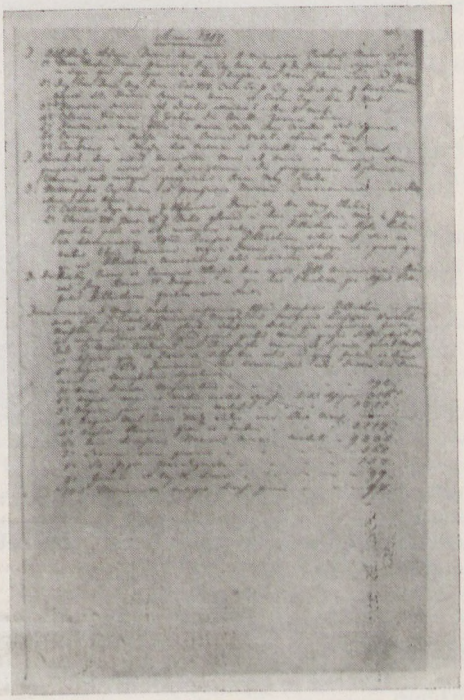

7

A rendház épületének egyik részét nagyteremmé alakították át. A nagyterem szomszédságában két olvasószobát is berendeztek, ezek egyikében állították fel a régiség- és éremgyűjteményt. Az átalakítások miatt csak 1786 nyarán használhatták a könyvtárat az olvasók.[7]

Ebben az esztendőben került az Egyetemi Könyvtárba a feloszlatott pálosrendiek éremgyűjteménye, melyet Stöhr tanulmánya mint az egyetemi éremtár szaporulatát említi.[8] Ennek a gyűjteménynek jegyzéke a könyvtár kézirattárában ma is megtalálható. Elenchus Numorum, ex abolito Pestiensi Monasteris Paulinorum ad Bibliothecam Regiae Universitatis Pestiensis translatorum. 1786. E. K. 175 A/b. (3. ábra).

Stöhr szerint az „egész gyűjteményt, úgy látszik, Schönvisner gondosan átnézte akkor, amidőn az egyetemi könyvtárosságtól megválva, az egyetem katedrájára került és a gyűjteményt átvette". Ezzel a következtetéssel ellentétben megállapítható, hogy Schönvisner 1777-ben (tehát egy évtizeddel a szóban forgó éremgyűjteménynek a könyvtárba történő kerülése előtt) lett az egyetem tanszékének tanára ; az egyetemi könyvtárosságtól pedig meg sem vált. A volt pálosrendi éremgyűjtemény nyilvánvalóan azért került az Egyetemi Könyvtárba, mert az érmek gyűjtését egyúttal könyvtári feladatként tekintették, ugyanakkor a könyvtár egyik őre (és éppen Schönvisner) az éremtanban tudományos jártassággal bírt, nem utolsó sorban pedig, mert az egyetemi éremgyűjtemény a könyvtári épületben (a két olvasószoba egyikében) volt elhelyezve. Ha elfogadnánk Stöhr állítását, arra a következtetésre jutnánk, hogy az egyetem és az Egyetemi Könyvtár éremgyűjteménye már ebben az időben is két különálló gyűjtemény volt.

Schönvisner folyamatos könyvtárosi működését és az éremgyűjteménynek könyvtári elhelyezését bizonyítja a kézirattárban őrzött és Schönvisner saját kezeírásával 1790-től gondosan vezetett „Inventarium" és néhány jelentősebb éremről készült nyilvántartási lap ; az „Inventarium Musei antiquitatum ac rerum rariorum . . ." (E. K. G. 175.) még az éremgyűjtemény tárolásának helyét is tartalmazza (4. és 5. ábra).

Az érem elő- és hátlapját szinte művészi formában rajzolták a nyilvántartási lapra. E. K. Fol. 56. (6. ábra).

A könyvtár és az éremgyűjtemény legszorosabb kapcsolatát alátámasztják a könyvtár irattárában ebből az időből származó iratok is. 1780. február 21-én például a helytartótanács Kazzay (az eredeti iratban így) debreceni gyógyszerész éremgyűjteményére hívja fel a könyvtár figyelmét, majd az egyetemi senatus a leiratot a könyvtárosoknak adta át, hogy „azok véleményezzék, mit tartanak közülük megvásárolhatónak".[9] Egy ugyanez évi november 14-i senatusi leirat közli, hogy „Lakits és Pray távoztával (Bretschneider Henrikre) bízatván rá a könyvtár vezetése, a senatus úgy döntött, hogy a könyv- és éremtár leltárának átvétele az orvosi és bölcsészeti directorok előtt történjék meg". Az 1782. február 18-án érvénybe léptetett tűzrendészeti szabályzat szerint pedig „az egyik könyvtári őr az éremtár őre is legyen".

Schönvisner Istvánt tudományos érdemeiért 1794-ben az Egyetemi Könyvtár igazgatójává nevezték ki,[10] a régiség- és éremtan tanárává és könyvtári másodőrré (tehát ismét kettős állásra) Katanchich Péter kapott kinevezést.[11]

A következő adatunk — ezt Stöhr ugyancsak említi — Winkler Mihály adománya 1803-ban. Az érmeket Schönvisner 300 Ft-ra becsülte és miután azokat Stipsich tanár (könyvtári másodőr) a helytartótanácstól tényleg át is vette (1804-ben), az egyetemi magistratus az adományozónak köszönetet szavazott.[12]

Az Egyetemi Könyvtárnak az érmészetben elfoglalt jelentős szerepét alátámasztja Széchényi Ferenc elhatározása is, ő az alapítólevélben könyvtárát és éremgyűjteményét legcélszerűbben az Egyetemi Könyvtárban látta felállíthatónak. Feltételül szabta azonban, hogy gyűjteményeit az egyeteméivel ne egyesítsék és ha az egyetemet máshová helyeznék, ajándéka a helytartótanács helyén maradjon. A gyűjtemények őre, irnoka és szolgája pedig az egyetemi könyvtárigazgató felügyelete alatt maradjon.[13] Ez az országos Múzeum felállításáig így is volt, sőt a fizetéseket továbbra is az egyetemi alap terhére fizették.[14]

[7] *Pauler Tivadar*, i. m. 292. lap.

[8] *Stöhr Géza*, i. m. 323. lap.

[9] Kazay Sámuel éremgyűjteményét eredetileg Jankovich Miklós akarta megvenni, az egyetemi éremtár is megszerezhette volna, végül a versenyből a debreceni kollégium került ki győztesen. Borzsák István : Budai Ézsiás és klasszika-filológiánk kezdetei. Bp. 1955. Akadémiai K. 91. lap.

[10] *Pauler Tivadar*, i. m. 441. lap.

[11] Uo. 395. lap.

[12] Uo. 449. lap.

[13] Uo. 439. és 440. lap.

[14] *Török János*, Hazánk. Pest. 1858. I. 152—154. lap.

Az 1804. június 25-én megtartott egyetemi közgyűléssel összefüggően Pauler Tivadar egyetemtörténete azt említi, hogy „az egyetem nagy szabadalomleveleit, jogarait, nevezetesen a rektorit, az éremtárral és néhány értékesebb kódexszel a francia ellenséges hadsereg közeledtével Eszékre szállították.[15] Ebből arra következtethetünk, hogy a tanszéken kialakult egyetemi éremtárról van szó, ugyanis az Egyetemi Könyvtár kézirattárában ilyent bizonyító feljegyzést az ott levő éremgyűjteményről nem találunk, az Inventariumban sincs feljegyzés az áttelepítésről. Sőt egy korabeli kézirat azt bizonyítja, hogy 1807-ben a könyvtári éremgyűjtemény Winkler Mihály 129 db éremhagyatékával bővült.

És most lapozzunk a rendszeresen, gondosan vezetett Inventarium végére. A megsárgult 363. lap ad feleletet arra, hogy mi történt az Egyetemi Könyvtár — úgy vélem, legalább egy évtizeden keresztül önálló — éremgyűjteményével.

A könyvtár igazgatója az egyetemi tanács rendelkezésére a 14 492 darabból álló éremgyűjteményt végül is 1817. augusztus 5-én Weszerle professzornak, az érem- és régiségtani tanszék vezetőjének adta át (7. ábra).

Az egyetemi éremgyűjtemény aztán tovább bővült és az 1849 végén készült lajstromok szerint egész állapota (így) 15 600 darab volt.[16]

Az abszolutizmusnak a magyar tudományos életben érezhető hatása az egyetemi éremgyűjteményben úgy jelentkezett, hogy a több mint két évszázados gyűjtemény darabjait a bécsi császári éremtár részére kiválogatták.

Az Egyetemi Könyvtárban ma már 19 újkori érem található. Az elmondottak azonban azt bizonyítják, hogy a közel három és egynegyed százados múltra visszatekintő tudományos intézmény a XVIII—XIX. században jelentős szerepet töltött be az érmészetben : feladatának tekintette az érmek gyűjtését és feldolgozását, a kutatók számára biztosította azok hozzáférhetőségét. Schönvisner Istvánt, a magyar éremtan megalapítóját pedig — aki 1794—1818 között könyvtári igazgató volt — méltán vallhatja magáénak az Egyetemi Könyvtár a legkiválóbb vezetői — Pray György és Toldy Ferenc — között.

Keresztényi József

[15] *Pauler Tivadar*, i. m. 329. lap.
[16] Új Magyar Múzeum. Pest. 1850. I. 302. lap.

ÉREMLELETEK

melyek a Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozás alá.

Nógrádverőce. (Nógrád m.) XVI. századi pénzek. Utolsó előforduló évszám 1573. Összesen 1111 db. *Magyar* dénárok. II. Ulászló C. II. 248A K-H 1507(2), II. Lajos C. II. 306A K-A 1526(2), L-K 1527, I. Ferdinánd K-B 1528(7), 1529(5), 1530(3), 1531(2), 1532, 1533(4), 1534(7), 1535(13), 1536(6), 1537(14), 1538(4), 1539(11), 1540(4), 1541(11), 1542(11), 1543(14), 1544(14), 1545(16), 1546(18), 1547(17), 1548(23), 1549(34), 1550(35), 1551(29), 1552(33), 1553(19), 1554(32), 1555(25), 1556(20), 1557(34), 1558(29), 1559(15), 1560(11), 1561(17), 1562(23), 1564(39), 1565(19), N-C 1554, 1555(2), egylapú veret, Miksa K-B 1565(26), 1566(38), 1567(41), 1568(47), 1569(47), 1570(48), 1571(98), 1572(78), 1573(8), egykorú hamisítvány (25), *Ausztria* I. Ferdinánd tallér é. n. (2), 1546, *Mansfeld* Ernest—Hoiger—Gebhart tallér 1571, *Zürich* város tallér 1560.

H.

Nyírbogdány. (Szabolcs m.) XVII. századi ezüstpénzek. Utolsó évszám 1686, összesen 921 db. *Magyarország* I. Lipót 15 kr. K-B 1661, 1662, 1663, 1664(2), 1665, 1657, 1669(2), 1674(4), 1675(8), 1676(12), 1677(11), 1678(18), 1679(18), 1680(9), 1681(22), 1682(18), 1683(18), 1684(16), 1685(10), 1686(8), N-B/L-M 1675, N-B/I-S 1678(3), N-B 1679(2), 1683, N-B/P-O 1684(2), 1685, bástya-CG 1674, 1675(3), 6 kr. K-B 1667(4), 1668(3), 1669(3), 1670(2), 1671(6), 1672(6), 1673(5), 1674(2), N-B/I-M 1676, 1677(2), N-B 1681(2), N-B/P-O 1685(2), bástya-CG 1675(2), Lippay címer 1684, 3 kr. K-B 1665, 1666, 1672, 1681, 1682(2), 1683, 1684, 1686, *Alsó-Ausztria* I. Lipót 15 kr. j. n. 1660, $\frac{C}{A}$ 1660, 1661(6), 1662(3), 1663(4), 1664(5), rozetta 1674, 1675(3), 1676, MM 1684, 6 kr. rozetta 1674(3), 1677(4), 1678, MM 1680(2), 1681(3), 1682, 1683, 1685, 1686, 3 kr. $\frac{C}{A}$ 1665, rozetta 1670(2), *Stájerország* II. Ferdinánd 3 kr. 1624, I. Lipót 15 kr. S-H 1665, IA-N 1675, 6 kr. IGW 1670, IAN 1672, 1674, *Karinthia* I. Lipót 15 kr. G-S 1675, 6 kr. 1672(2), 1673(3), 1674, *Tirol* Ferdinand Karl 3 kr. 1642, 1645, 1647, 1660, 1661, Sigism. Franz 3 kr. 1664, I. Lipót tallér 1668, 15 kr. 1664(2), 3 kr. 1671, *Szilézia* II. Ferdinánd 3 kr. HR 1632, I. Lipót 15 kr. G-H 1661, 1662, 1663(4), 6 kr. SHS 1674, 1677(2), 1678, 3 kr. SHS 1668, 1670, *Csehország* I. Lipót 15 kr. horgony 1664(2), 3 kr. Kuttenberg 1662, *Olmütz* Carolus 15 kr. 1675, 6 kr. 1674, 1675, SAS 1681, 3 kr. 1670(4), *Liegnitz—Brieg* Ludwig 15 kr. 1663, Christian 15 kr. 1663, 1664(2), 6 kr. 1665(3), 3 kr. 1665, C-B 1669, Georgius 15 kr. 1663, 1664(2), Ludovica 6 kr. 1673, Georg Wilhelm 3 kr. C-B 1675, *Württemberg—Öls* Sylv. Friedrich 15 kr. S-P 1675(2), 6 kr. S-P 1674, 3 kr. S-P 1674, 1675(2), Christ. Ulrich 6 kr. F-V. 1678, 3 kr. FC-V 1678, *Salzburg* Max Gandolf 3 kr. 1680, *Brandenburg—Anspach* Johann Friedrich 1/6 tallér 1677(4), 1678(3), 1679(2), *Porosz hgség* Georg Wilhelm poltura 1624, 1625(2), 1626(3), bizonytalan (4), *Öttingen* Albert Ernest guldentaler 1675, 6 kr. 1678, *Lengyelország* III. Zsigmond hatgarasos nyílvessző 1623, 1624, 1625(2), ökörfej 1625, 1626, 1627, dutka 1622(2), 1624(3), bizonytalan (2), poltura 1620, 1621(4), 1622(17), 1623(18), 1624(14), 1625(5), ökörfej 1626(2), bizonytalan (3), János Kázmér 18 garasos TLB 1658(2), A-T 1658(4), TLB 1659(4), A-T 1659, 1663(3), 1664(2), TLB 1667(3), 1668(35), 6 garasos A-T é. n., ökörfej 1657(3), TL-B 1659(2), 1660(13), T-T 1660, 1661(21), N-G 1661(3), GB-A 1661(13), TL-B 1661(14), AC-PT 1662, GB-A 1662(3), T-T 1662(8), N-G 1662, A-T 1662(56), 1663(43), 1664(40), 1665(29), 1666(50), 1667(11), TL-B 1667(34), A-T bizonyt. évszám, N-G bizonyt. évszám, GB-A bizonyt. évszám, TL-B bizonyt. évszám, T-T bizonyt. évszám, poltura patkón madár 1662, III. Johannes 18 garasos S-B 1677, 6 garasos TLB 1680(2), 1683, csillag 1684, *Danzig* Johann Casimir 18 garasos D-L 1660, 1661(2), *Thorn* Johann Casimir 18 garasos HD-L 1659, 1662, 1664, *Elbing* Gustav Adolf poltura 1621(?), *Riga* Gustav Adolf poltura 1622, 1623, 1624(2), *Svédország* Gustav Adolf pultura 1630, 1632(3), 1633(2), Christina poltura 1634, bizonyt. évszám.

H.

Oroszipuszta (Veszrpém m.) XIII. századi bécsi dénárok. Összesen 78 db. (Meghatározva Luschin, Wiener Münzwesen im Mittelalter 1913 szerint.) L. 56(2), L. 61b, L. 93a(2), L. 99(2), L. 102(4), L. 103, L. 105(3), L. 106(8), L. 109(2), L. 110(3), L. 111(2), L. 112(4), L. 114(2), L. 115(3), L. 116(6), L. 117(4), L. 118, L. 119(2), L. 120(5), L. 124(5), L. 125, L. 127, L. 128, L. 130(2), bizonytalan (8). H.

Budapest (V. Szervita tér 8.) XVIII—XIX. sz. ezüst- és rézpénzek. Utolsó évszám 1807, összesen 30 db. *Magyarország* I. Lipót 6 kr. K-B 1672, M. Terézia 30 kr. K-B 1752, rézpoltura S 1775, rézdénár j. n. 1760, 1765(2), 1766(2), rézkrajcár K 1780, S 1780, 1782, 1790(2), Ferenc 20 kr. B 1804, 7 kr. G 1802, 15 kr. B 1807, 6 kr. B 1800, 3 kr. B 1800, 1/2 kr. B 1800, *Ausztria* M. Terézia rézkrajcár j. n. 1780, Loth. Ferenc rézdénár W-I 1759(2), II. József rézkrajcár A 1790, réz negyedkr. A 1781, Ferenc 12 kr. A 1795, 1 kr. A 1800, *Hadrakelt sereg* 3 grossi pol. j. n. 1794, *Csehország* I. Lipót 3 kr. G-E 1702, M. Terézia gröschel j. n. 1765, *Burgau* M. Terézia 1/48 tallér G 1772, 6 kr. A 1793.

H.

Izsák és Orgovány (Pest m.) között XV. századi ezüstpénzek. Összesen 193 db. *Magyarország* Nagy Lajos C. II. 94B oldalt 10 jegy, Mária C. II. 114(2), Zsigmond C. II. 121(2), C. II. 124 H-L, C. II. 125 különböző változatok (29), címer harmadik mezeje üres, egykorú hamis, C. II. 128 R-S, S-L, C. II. 129 A-C,B-A(7), B-n(3), B-?(3), C-B, C-L, C-γ, C-V, h-n, h-R, h-?(2), I-I(9), $\overset{+}{K}$-s, K-W(2), K-?(3), n-n(4), ℓ-L(2), X-X, X-fél-

hold (4), bizonytalan (2), Albert C. II. 135B B-M̊, I. Ulászló C. II. 141 W-I, C. II. 145A B-B, ?-I(2), ?-?(2), C. II. 149A D-n, ß-n, B-ñ, P-?(2), W-?, ?-?, hamisítvány, C. II. 149C ?-?, Kormányköz C. II. 152 W-I, Hunyadi J. C. II. 156 B-ñ(9), h-+(3), n-rozetta, n-C, töredék (2), hamisítvány, C. II. 158A B-I, B-S, V. László C. II. 179 A-B, C. II. 181 ?-A, C. II. 182 B-S(2), K-P(3), bizonytalan (2), C. II. 187 n-E, C. II. 201A B-M̊, K-R, I. Mátyás C. II. 217 n-E, C. II. 219 B-S, C. II. 220 B-S, C. II. 227 E-S, n-E, C. II. 228 B-S, C. II. 234 K-G, C. II. 235A B-?, C. II. 239A K-P, K-Å, C. II. 242 K-P rozettával (2), C. II. 243 B-S, C. II. 244 ?-Å, K-P(2), K-V, II. Ulászló C. II. 277 K-H, C. II. 281 K-h, töredék (4), *Szörényi bánság* Redwitz Miklós (7), Aquileia II. Lodovico di Teck (1412—37) soldo (2).

H.

Nagykőrös (Pest m.) XVII. századi ezüstpénzek, utolsó évszám 1717. Összesen 237 db. *Magyarország* III. Ferdinánd tallér K-B 1655, I. Lipót féltallér K-B 1697, 15 kr. K-B 1664(3), 1665(2), 1675(3), 1676(4), 1677(4), 1678(4), 1679(2), 1680(6), 1681(4), 1682(3), 1683(2), 1684, 1685, 1686(7), 1687, 1688(5), 1689(4), 1690(6), 1691(4), 1692, 1693(2), 1694(2), 1695, 1696(2), N-B/P-O 1687, N-B 1696, bástya-CG 1674(2), 1675 C-H 1696(3), C-M 1696, 6 kr. K-B 1667(3), 1669(3), 1671(6), 1672(5), 1673(7), 1682(2), N-B 1693, bástya-CG 1676(2), III. Károly féltallér K-B 1717, *Erdély* Apafi M. 6 dénáros garas S-V 1673, *Alsó-Ausztria* I. Lipót 15 kr. j. n. 1659(2), 1660, Å 1662(6), 1663(2), 1664(4), rozetta 1674, 1675(3), 1676, MM 1684, j. n. 1693(2), 1695, 6 kr. rozetta 1674, 1677(3), MM 1682(2), 1683(2), 1686, 1689(3), 1691, VI. Károly garas j. n. 1717 *Neuburg c/Inn* I. Lipót 15 kr. *A* 1664, *Stájerország* I. Lipót 15 kr. I-A 1695, 6 kr. IAN 1684, 1688, *Karinthia* I. Lipót 15 kr. j. n. 1664, G-S 1675, 1693, j. n. 1694(3), 1695, 6 kr. j. n. 1672, 1673, 1675, I-R 1682, *Tirol* Ferdinánd fhg, garas j. n. 1641, I. Lipót 15 kr. j. n. 1691, 6 kr. j. n. 1693, *Csehország* I. Lipót, 15 kr. horgony 1664, 6 kr. horgony 1665, *Szilézia* I. Lipót 15 kr. G-B 1662(2), G-N 1663, M. MW 1694(6), C-B 1694, 6 kr. S-H 1665, SHS 1674(2), 1676(4), 1681, 1687, VI. Károly 6 kr. F-N 1712(2), j. n. 1714, 1715, *Würzburg* I. Lipót 15 kr. *a* 1685(2), *Bajorország* Max Emanuel 15 kr. j. n. 1697, *Liegnitz—Brieg* Georg 15 kr. E-W 1660, j. n. 1662, 1663, 1664(2), Ludwig 15 kr. 1662, 1663, Christian 15 kr. j. n. 166?, 1663, 1664, Georg Wilhelm 15 kr. C-B 1675, Luise 6 kr. 1673, *Württemberg—Öls* Christian 6 kr. FC-V 1678, Sylv. Friedrich 15 kr. I. I-T 1694(2), Carl Friedrich 6 kr. C-L 1715, *Olmütz* Leopold 15 kr. 1661, Karol 15 kr. 1675(2), 1694, SAS 1694, 6 kr. 1674 SAS 1681, 1683, 1693, Wolfgang 15 kr. 1713, *Salzburg* Johann Ernst 15 kr. 1687, *Breslau* Franz Ludwig 15 kr. 1693, *Franciaország* XIV. Lajos écu Y 1655, W 1701, BB 1709, *Lengyelország* Johann Casimir ort TLB 1658, 166?, hatgarasos A-T 1662, 1664, 1666.

K.

Tiszakeszi (Abauj-Borsod-Zemplén m.) XVI. századi dénárok. Utolsó évszám 1562. Összesen 2415 db. *Magyarország* I. Mátyás C. II. 239A K-Å, II. Ulászló C. II. 278A K-G 1511, II. Lajos C. II. 306A K-B 1526(2), I. Ferdinánd B-H 1529, C-liliom 1532, H-P 1552(3), K-B 1527, 1528(9), 1529(5), 1530((5, 1531(3), 1532(3), 1533, 1534(8), K- 1535, K-B 1535(12), 1536(23), 1537(19), 1538(25), 1539(14), 1540(21), 1541(36), 1542(29), 1543(40), 1544(31), 1545(43), 1546(47), 1547(65), 1548(55), 1549(70), 1550(102), 1551(76), 1552(104), 1553(66), 1554(64), 1555(64), 1556(97), 1557(133), 1558(162), 1559(317), 1560(503), 1561(81), 1562(22), N-C 1554(2), 1555(6), 1556, bizonytalan (10), egykorú hamisítvány (25), *Erdély* János Zsigmond N-P 1556(4), 1557.

K.

Kustánszeg (Zala m.) XVII. századi tallérok. Utolsó évszám 1651. Összesen 34 db. *Stájerország* II. Ferdinánd 1633, IIII. Ferdinánd M 1648, j. n. 1648, 1651, *Karinthia* II. Ferdinánd M 1624(2), *Tirol* Ferdinánd fhg é. n. (10), II. Rudolf 1607, Miksa fhg CO 1618, II. Ferdinánd j. n. 1621, Lipót fhg 1632(8), Karl Ferdinánd fhg 1646(2), *Elsass* Ferdinánd fhg é. n. (2), Lipót fhg 1631, *Nürnberg* város 1634.

K.

IRODALOM

Philipp Grierson: **Sylloge of Coins of the British Isles. Fitzwilliam Museum Cambridge.** Part I. Ancient British and Anglo-Saxon Coins. London, 1958. XXII. +70 és XXXII. t. Mindnyájunk előtt bizonyára ismeretes az a hatalmas kiadványsorozat, mely a jelentősebb köz- és magángyűjtemények görög pénzeit közli, mintaszerű publikációkban. Ez a közismert „Sylloge Numorum Graecorum" talált most követőre a Brit-szigetek pénzeinek hasonló elgondolás alapján való közlésével. Ez az első kötet a cambridge-i Fitzwilliam Museum gazdag gyűjteményéből közli a korai brit vereteket és az angolszász pénzeket. A gyűjtemény vonatkozó anyagának kiépülését ismertető rövid bevezetés után összesen 994 db érem képét nyerjük, a rájuk vonatkozó szükséges adatok közlésével együtt. Egy gazdag gyűjtemény pompás sorozatait látjuk e kötetben egymás után következni, és különösen a képes táblák tökéletes technikai kivitelét dicsérhetjük, melynek eredményeképpen tiszta, világos áttekintést nyerhetünk a közölt éremanyagról. Minden egyes publikált éremnek meghatározása, súlyadata, elő- és hátlapi éremképeinek egymáshoz viszonyított helyzete, valamint a provenienciája is közölve van a további tudományos kutatások könnyebbségére. Mi ugyan a magunk részéről az ilyen kiadványokkal szemben inkább az átfogó, teljes Corpusok híve vagyunk, de ezen elvi felfogás mellett is elismerjük e mintaszerű anyagközlésnek rendkívüli tudományos értékét, különösen olyan korszakból származó anyagnál, ahol a bélyegváltozatok száma igen nagy, mint a jelen esetben is.

H. L.

Ivan Rengjeo: **Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien.** Graz, Akad. Druck- u. Verlagsanstalt 1959. II + 142 és XXVI. t. Régóta érzett hiányt pótol ez a munka, melyet a magyar numizmatikusok is örömmel fogadnak, mert anyaga szorosan hozzátartozik a magyar pénztörténethez. Olyan terület középkori érmelését dolgozza fel ugyanis, mely terület a középkor folyamán különböző formában a legszorosabb államközi kapcsolatban állott Magyarországgal. Igaz, hogy a dalmát városok pénzeinek részletes feldolgozását a nagy Corpus Numorum Italicorum magában foglalja, de Bosznia pénzeire nézve már csak Ljubić meglehetősen elavult műve, a szlavón dénárokra vonatkozólag pedig Truhelka régi feldolgozása voltak eddig a közhasználatú kézikönyvek. Most egy mintaszerűen feldolgozott Corpust kapunk, mely rövid történeti bevezetés után, amely a szóban forgó területek középkori pénzverésének vázlatos áttekintését nyújtja, a területek szerinti éremanyag pontos leírását adja. Az érmek logikus csoportosításokban a legkisebb változatokig felölelik a hozzáférhető anyagot, a pontos súlyadatok és irodalmi hivatkozások kíséretében. A kitűnően összeválogatott illusztrációs anyag előnyösen segíti elő a Corpus használhatóságát. A különböző hatások alatt álló helyi pénzverések tarkasága színes képet nyújt e terület változatos pénzveréséről. Természetszerűleg hozzánk legközelebb áll a szlavón pénzek gazdag sorozata. Világos, tökéletes áttekintést kapunk e sok problémát magában rejtő éremcsoportról. Közvetlenül a szlavón báni dénárok előtt „Kroatische Friesacher" címen közli II. András pénzeinek azon csoportját, melyet Hóman egy közleményében szlavón vereteknek tételezett fel. E probléma azonban távol áll a megnyugtató megoldástól. Hiszen ha ezeket a pénzeket kikapcsoljuk II. András magyar királyi pénzei közül, alig akad magyar veretű pénze a hosszú uralom és az évi pénzújítási rendszer ellenére is. Helyes volt tehát ezeket a tipikus szlavón báni dénároktól elkülönítve önálló csoportként közölni, mert ezek szlavón eredete ez idő szerint legalábbis meglehetősen hipotétikus. Az egész munka gondos kiállítása és ízléses tipográfiája kedvezően segíti elő a könnyű tájékozódást a gazdag anyagban.

H. L.

Huszár Lajos: **A budai pénzverés története a középkorban.** Budapest, 1958. 8° 231 l. XIII. t. A monográfia a budai pénzverés csaknem három századra nyúló történetére vet világosságot. A szerző több évtizedes tudományos kutatásának eredményeként — a korábbi kutatások eredményét is felhasználva — ismerteti a középkori Buda pénzverőjének működését, megindulásától egészen a török uralom elején bekövetkezett megszűnéséig. A munka célja, a Budán vert pénzek sorozatának összeállítása és verési idejüknek megállapítása.

A felvetett kérdések közelebbi tárgyalása előtt a szerző bevezetésként foglalkozik a korban használatos súlymértékekkel és lerögzíti, hogy a pénzverés alapsúlya a budai márka, mely 245,53779 g-ra tehető. A budai márka troyes-i súly és kezdettől fogva azonos súlyban nyert alkalmazást. Felosztása : 1 budai márka = 4 ferto = 48 pondus.

Mindmáig vitatott kérdés a budai pénzverőház közelebbi helye. A fennmaradt gyér adatokból arra lehet következtetni, hogy a pénzverés nem történt állandóan ugyanazon a helyen, azonban a pénzverde egykori helyei helyrajzilag pontosan nem állapíthatók meg. A pénzverés a Bécsi kapu közelében emlegetett Kammerhof néven ismert épületben indulhatott meg a XIII. sz. közepén és itt működött Nagy Lajos koráig. Zsigmond alatt a pénzverőház már a mai Fortuna utcában állt, majd a XV. sz. közepén a Mátyás templom szomszédságába helyezték át, végül a XVI. sz.-ban a Színház utcában nyert otthont. Lehetséges, hogy a felsoroltakon kívül időnként a Vár egyéb pontjain is működött.

A budai pénzverőről a legkorábbi adat 1255-ből maradt fenn, felállítása a Budai Vár növekvő jelentőségével áll összefüggésben. A Vár felépítése után az uralkodók Esztergomból Budára tették át székhelyüket és a középkori gyakorlat szerint ezzel együtt a pénzverde is az uralkodó székhelyére került. Ettől kezdve Esztergom szerepe lassan háttérbe szorul és a budai verde lett az irányító központ. A pénzverés kérdése egyelőre oly módon oldódott meg, hogy az esztergomi pénzverő munkásai az év bizonyos szakában Budára jöttek dolgozni, de az esztergomi verde sem szűnt meg.

A XIII. sz. második felében a budai pénzverő már teljes üzemben volt. Az ismereteink jelenlegi állása szerint azonban a budai veretű Árpád-kori pénzeket nem tudjuk megkülönböztetni a többi pénzverdékből kikerült hasonló veretektől, mivel ebben a korban a pénzek megkülönböztető jelzést (verdejegyet) még nem viseltek.

Feltételezhető, hogy a kort lezáró Vencel és Ottó királyok eddig ismert összes pénzei (CNH. I. 382—386-ig és 387) a budai verdében készültek.

A magyar pénzverés gyökeresen megváltozott az Anjou-házból származó Károly Róbert uralkodása alatt. Uralkodásának kezdetétől 1323-ig még folytatta az Árpád-kori pénzverést, az 1323. évben megindult pénzügyi reform azonban teljesen átalakította a pénzverés eddigi külső és belső képét. Károly Róbert az évi pénzújítási rendszert megszüntette és állandó pénzként az aranyforint és garas veretését kezdte el.

A budai verde az aranyforintok verése terén kiváltságot nyert, ezzel hozható összefüggésbe a vezető szerepe, melyet az egész Anjou-korban változatlanul meg is őrzött.

Károly Róbert budai veretű pénzei és azok időrendje még csak közvetett bizonyítékok alapján állapíthatók meg, Nagy Lajos pénzeinek meghatározásához viszont már nagy segítséget nyújtanak a kamaraispánok ismert nevei. Ugyanis Károly Róbert 1338. évi rendelete óta egyre inkább rendszeres gyakorlattá vált a kamaraispánok jegyeinek alkalmazása a pénzeken, minek alapján a pénzek időrendjéhez és a budai veretek meghatározásához szilárdabb alapon lehet hozzányúlni.

Mária trónrajutása után észlelhető első ízben a budai verde bizonyos háttérbeszorulása Körmöcbánya mellett. Az 1384. évi rendelet szerint az uj pénz verését Mária már nem a budai, hanem a körmöci veretek mintájára rendelte el.

Zsigmond korával zárul le a budai pénzverés fénykora, ekkor már megfigyelhető a pénzverés fejlődésének a XV. sz. folyamán egyre határozottabbá váló iránya, miszerint a pagamentum alapján álló pénzverők elsorvadnak, a nemesfémbányák közelében felállított pénzverők pedig virágzásnak indulnak.

Albert uralkodása alatt a sorvadó budai verde aranyforintot már nem vert, az ezüstpénzek közül sem került kiverésre minden ismert faj. Hasonló a budai verde működése Albert halálát követő zavaros időkben is, bár a verde I. Ulászló idejében — kényszerítő tényezők hatására — időlegesen visszanyerte

vezető szerepét. Több évtizedes szünet után, V. László korában vernek ismét arany forintokat a budai verdében.

A budai pénzverde folyamatos működése Mátyás uralkodása alatt megszakadt. 1471 óta évtizedeken keresztül nem szerepel pénzeinken budai jegy és csak II. Lajos korában az ún. nova moneta verésével kezd el újra működni, de csak rövid ideig. A szerencsétlen kimenetelű mohácsi ütközet tevékenységét újból megszakította. Ezután már csak János király nevére történt némi pénzverés Budán — utoljára 1531-ben.

A szabatos fogalmazású, logikus felépítésű monográfia függeléke feltünteti időrendben a budai kamaraispánok eddig ismert neveit, bemutatja a budai veretű pénzek korrendi táblázatát, a budai veretű pénzek leírását, végül közli a Corpus és az éremleírások sorszámainak egyeztetését.

Csillag Ferenc

A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1959. 8 r 289 o.

A magyar proletárdiktatúra pénzügyi politikájáról, pénzforgalmának alakulásáról és bankrendszeréről jelentős könyv jelent meg a közelmultban.

A könyvben összegezve van a Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi intézkedéseinek kialakulása és történelmi körülményei.

A Magyar Tanácsköztársaság előtt az új feladatoknak megfelelően, a politikai és gazdasági átalakulással napirendre került a pénzgazdálkodás átalakítása a következetes szocialista pénzügyi rendszer kidolgozása és végrehajtása. A Tanácsköztársaság a bankok szocializálásával, köztulajdonba vételével, a kapitalisták kezéből kivette a hatalmat és ezzel ellenőrzést gyakorolhatott a gazdasági élet e jelentős területén.

A Tanácsok Országos Gyűlése és az alkotmánytörvény is helyesnek fogadta el a bankok köztulajdonba vételét és a biztosító intézetek szocializálását.

A Tanácsköztársaság pénzügyi politikája és pénzügyigazgatási szervezete a munkásosztály érdekeinek megfelelően lett kialakítva. A tanácshatalom pénzügyi intézkedései és eredményei óriási fejlődést jelentettek a régi kapitalista gazdálkodással szemben. Az új feladatoknak megfelelően a Tanácsköztársaság vezetői intézkedtek arra vonatkozólag is, hogy a pénzintézetek ne csak pénzügyi műveletek lebonyolításával foglalkozzanak, hanem az államosított üzemeket is befolyásolják.

A Tanácsköztársaság fennállásának 133 napja alatt a pénzforgalom és a szocialista pénzügyi rendszer kialakítása terén gazdasági politikájának további megszilárdítása érdekében olyan alkotásokat és intézkedéseket tett folyamatba, amelyekből világosan láthatóvá vált, hogy mindenben a dolgozó nép érdekét szolgálta.

A könyv egyik része Lengyel Gyuláról, a Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosáról, az Osztrák-Magyar Bank kormányzójáról is kitűnő megemlékezést ad. A megemlékezésben eddig ismeretlen részleteket tudunk meg Lengyel Gyuláról, akinek tevékenysége rendkívül sokoldalú volt, fáradhatatlan volt a munkában és kérlelhetetlen volt a harcban.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Lengyel Gyula az Osztrák-Magyar Bank kormányzója lett és ezt a funkciót 4 1/2 hónapig meg is tartotta. Fontos szerepe volt Varga Jenővel együtt a gazdasági élet irányításában. Lengyel Gyula a pénzügyi vonatkozású problémákon kívül jelentős tevékenységet fejtett ki az élelmezés és a közellátás ügyeinek intézésénél is. Munkája során a falu és város gazdasági kapcsolatainak kiépítésén is rendkívül sokat fáradozott.

Az egyik előadásán Lengyel Gyula hangsúlyozta, „hogy a város és a falu közti anyagcsere megindítására feltétlenül szükség van. Az ipari proletariátus csak azt akarja, hogy a falu dolgozzék épp úgy az ipari proletariátus mellett, mint ahogy az ipari proletariátus hajlandó segíteni a mezőgazdasági munkásokon".

A Tanácsköztársaság bukása után Lengyel Gyula a bécsi emigrációban leleplező cikkeket közölt a magyar fehérterrorról és a dolgozók nyomoráról. Lengyel Gyula 1922-ben a Szovjetunió berlini kereskedelmi irodájában kapott beosztást. Ezenkívül a Kommunisták Magyarországi Pártja, K. M. P. berlini illegális iskolájának volt előadója. Jelentős gazdaságpolitikai szakirodalmi tevékenységet is fejtett ki. A Szovjetunióban 1930-tól haláláig, 1941-ig, gazdaságpolitikai, külkereskedelmi és tanári tevékenységet fejtett ki.

A könyv tartalmát jól egészíti ki Ambrus Béla és dr. Kupa Mihály által készített fényképanyag, amely bemutatja a Tanácsköztársaság idején forgalomban volt pénzeket, továbbá Ferenczy Béni és Beck Ö. Fülöp fémpénzterveit.

Említésre méltó, hogy az eddig alig ismert és még publikálva nem lett budapesti városi 5 koronás pénztárjegyterv is szerepel a fényképek között, amely terv művészi kivitelben is jelentősnek minősíthető.

A Tanácsköztársaság papírpénzei közötti fényképeken szerepelnek még az Óbudai Hajógyár 1 koronás, a Ganz-Törzsgyár 10 koronás, a Fegyver és Gépgyár 2 koronás, a Chinoin Gyár 5 koronás utalványai, amelyek, mint üzemi pénzek, rendkívül érdekesek és a magyar munkásmozgalom történetének értékes emlékei.

A városi szükségpénzek közül kár, hogy csak a miskolci, a kecskeméti és a szombathelyi lett bemutatva. Több város és falu szükségpénzét is be kellett volna mutatni.

A könyv végén szakbibliográfia ad részletes tájékoztatást a Tanácsköztársaság pénzügyeire vonatkozó irodalomról. Dicséretre méltó, hogy első ízben jelent meg olyan összeállítás, amely a pénzügyi kutatóknak, továbbá a munkásmozgalom történetével foglalkozóknak komoly segítséget nyújt.

Ambrus József

PÉNZ! PÉNZ! PÉNZ! (Érdekességek a pénzről) Bibliotheca Kiadó „Hasznos mulatságok" sorozatának, 6. kötete. Budapest, 1958. 112 oldal.

A szerkesztőbizottság: Bélley Pál, Dr. Kocsis Ferenc és Koroknay István 20 szerzőnek (költőknek, íróknak, tudósoknak és szentnek) a műveit (verseket, elbeszéléseket, vallomásokat, tanulmányokból kiragadott részleteket, önálló cikkeket) és rengeteg illusztrációt hordott össze és halmozott fel, hogy minél több oldaláról mutassa be, napjainknak is érdekes és égető problémáját — a pénzt, keletkezésében, hatásában időnkénti bukásában és újra való felemelkedésében. Kiegészítették ezt a gyűjteményt a tőke tudományos meghatározásaival, a Medici és a Krupp vagyonok keletkezéséről szóló, valamint néhány hazai vonatkozású, pénzzel kapcsolatos történettel.

Numizmatikai szempontból három cikket kell külön kiemelnünk és megbírálnunk. Sándor István a primitív pénzről szóló cikkében igen érdekesen csoportosítja e pénzek rendszerét és mutatja be képben is, hogyan fejlődött ki a modern kínai fémpénz az ősi kés-pénzből. Téved azonban a csak mellékesen említett kínai papírpénz keletkezését illetően, mert csupán 650-ben Kr. u. keletkezett, és ezért minden más, ami előtte volt, mindennek, csak éppen papírpénznek nem nevezhető.

A pénznevek eredete című cikk csak szórványosan mutatja be a pénznevek keletkezését, pedig ez érdekes téma lévén, megérdemelt volna nagyobb terjedelmet. Nem is lett volna nehéz kimerítőbben összeállítani, mert néhányan már feldolgozták.

Nagyon érdekes és mindenki számára könnyen érthető Huszár Lajos Híres pénzeink című tömör összefoglalása, amelyben az Árpádháziaktól kezdve a világ legnagyobb inflációjáig írásban és képben bemutatja azokat a fém- és papírpénzeket, amelyek valamiféleképpen szert tettek a nem mindig dicsőséget jelentő „híres" jelzőre.

A munkából erősen hiányzik a papírpénz keletkezéséről szóló és csak igen kevesek által ismert kínai fejlődéstörténeti vázlat, amely két vonatkozásban is erősen összefüggeni látszik az Európában önállóan kifejlődött papírpénzzel, pedig ennek egyik kellemetlen epizódjáról külön cikk emlékezik meg. A kínai papírpénz használatáról Marco Polo értesítette Európát, de a perzsákkal kapcsolatot tartó arabok a gyakorlatban is elhozták a kínai papírpénz használatát Afrikán keresztül Európába, amikor a spanyol területen háború okozta kényszerből egyik-másik ostromlott várban papírból készült szükségpénzt bocsátottak ki.

A numizmatikai bibliográfia szempontjából egy sajnálatos tévedésre kell a figyelmet felhívnunk. A tartalomjegyzékben nem szerepel a 62. oldalon induló „Pénzneveink eredete" című közlemény, mely Huszár Lajos műve. E helyett ott Mátyás Antal: Vélemények a pénzről című közleményének a címe áll, amelyik pedig a 84. oldalon indul. Itt meg is van említve újból e közlemény címe, de mint Huszár Lajos műve, holott itt kellene Mátyás Antal nevének szerepelnie.

E hiányosságok leszámításával, valójában szórakoztató munka és ha nem is sikerült a fragmentumok tömegéből kerek egészet alkotni, mégis alkalmas arra, hogy tanulni lehessen belőle és ezért „megéri a maga pénzét".

Dr. Kupa Mihály

Emanuela Nohejlová-Prátová: **Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku,** Praha, 1958, Nakladatelstvi Československé Akademie Věd. IV. rész.

Ugyanezen folyóirat legutóbbi számában ismertettük E. Nohejlová-Prátová szerkesztésében megjelent első két kötetet a csehországi, morvaországi és sziléziai pénzleletek repertóriumáról. 1958-ban megjelent e feldolgozás IV. s egyben egyelőre az utolsó kötete 231 oldal terjedelemben. Ezzel a kötettel a jelzett terület éremleletek repertóriuma teljesen kiegészült és a négy kötet így együtt a leleteknek olyan tökéletes korpuszát alkotja, amihez a szerkesztőjének és munkatársainak csak gratulálhatunk. A numizmatikai tudomány nagy hasznára lenne, ha más nemzetek tudósai szintén közreadnának ilyen leletrepertóriumot, hiszen mindenki érzi a hiányát, aki a pénztörténettel foglalkozik.

Ez a IV. kötet tökéletes kiegészítője az előbbi háromnak. Ebben kapjuk az előbbiek feldolgozásának összefoglalását orosz, angol, francia és német nyelven. Továbbá a leletrepertórium összeállításánál használt fontosabb irodalom bibliográfiáját, végül pedig egy teljes személynév és helynév regisztert, ami lehetővé teszi, hogy a munkát olyan szakember is haszonnal forgathassa, aki különben nem bírja a cseh nyelvet.

K. A.

Cesare Gamberini di Scarfea, **Le imitazioni e le contraffazioni monetarie nel mondo. Parte Terza. Le principali imitazioni e contraffazioni italiane e straniere di monete di zecche italiene medioevali e moderne.** Bologna 1956. 4 r. 345 o.

Ismeretes, hogy Róbert Károly forintjának a firenzei „fiorentino" volt a mintaképe. Hasonlóképpen I. István királyunk dénárjaihoz, apósának II. Henrik bajor hercegnek, a régensburgi dénárjai szolgáltatták a mintát. Ilyen és hasonló „utánzatok" gyakran előfordultak a történelem folyamán. Legtöbbször politikai befolyásban, kereskedelmi vagy rokoni kapcsolatban találjuk meg az okát. Az utánzatok és mintaképek között finomsági és lényeges súlykülönbözet nem volt. Ismerjük a pénzutánzásnak egy másik formáját is, melyet főképpen a középkor kis fejedelemségei hivatalosan üztek, koruk zavaros pénzügyi helyzetétől vezettetve. Ezek az utánzatok minden esetben az eredetinél silányabb kivitelben készültek, kisebb súlyban, rosszabb anyagból. A veretők abból a célból hozták forgalomba, hogy helyettesítsenek vele egy közkedveltségnek örvendő, magasabb finomságú pénzt. Az érmeknek ezt a fajtáját „utánveretek" néven ismerjük. Hazánkban a friesachi és bécsi dénárok mintájára készült nagyobb mennyiségű utánveret.

Gamberini, az ismert, kiváló és sokoldalú bolognai numizmata, hosszú és alapos munkával e két éremtípus főbb képviselőit foglalta rendszerbe öt részre tagolódó munkájában.

E műnek ez ideig még csak a harmadik része és a negyedik rész első kötete jelent meg, de a teljes tartalma is ismeretes.

III. rész. (Megjelent egy kötetben.) Az itáliai pénzek és azok rokonvereteit írja le a XII. sz. elejétől a XVII. sz. végéig. (Ismertetésére visszatérek.)

IV. rész I. kötete (megjelent). A svájci, francia, németalföldi, magyar és lengyel pénzek utánzatait, utánvereteit mutatja be.

Az olaszországi pénzeket tárgyaló III. rész már 1956-ban megjelent 345 oldal terjedelemben, negyed ívrét nagyságban. A sokszáz rajzolt illusztráció közül feketén nyomottak az utánzatok és az utánveretek, míg a mintaképek vörös nyomásúak. Áttekinthetősége és rendezettsége, a kötetnek tankönyvszerű külsőt kölcsönöz, amiért a Grafica Emiliana bolognai kiadót illeti meg az elismerés. Az éremleírásoknál található pontos súly, méret és árbecslés növeli e munkának gyakorlati értékét.

Minket a könyv magyar vonatkozású része érdekel leginkább. E fejezetben a szerző bemutatja Róbert Károly C. N. H. II. 1. sz. forintját, Nagy Lajos C. N. H. II. 62. sz. forintját, mint utánzatokat és a C. N. H.

II. 63. sz. forintot, mint hibrid utánzatot. Róbert Károly C. N. H. II. 61. sz. garasával a velencei matapán utánveretek között találkozunk. Magyar utánzatok közé sorolja még a szerző Anjou Róbertnek, Nagy Lajos öccsének nápolyi forintját. A firenzei forintok nápolyi utánzatai alatt újból szerepel Nagy Lajos C. N. H. II. 62. sz. forintja a következő megjegyzéssel: „Némely szerző e forintot magyarországinak tartja, ehelyett Fusco és Dell' Erba professzor tanulmányaikban nápolyi veretnek tulajdonítják, a firenzei bankárok munkája nyomán, kik a verdét kezelték."

IV. rész I. kötete 243 oldal terjedelmű és hasonló kiállítású mint a III. rész. Magyar pénzekből I. Ferdinánd dukátját 1551. évből, mint mintául szolgáló darabot, mutatja be a szerző a nálunk ismert „ongaro" néven és ennek két correggio-i meg egy tresana-i utánveretét. Ezután négy „ongaro" következik holland—magyar hibrid típusban Castiglione, Correggio, Maccagno (2 db) utánvereteként. III. Ferdinánd 1629. évi talléria Sabbioneta ura Nicolo Ramires vette mintaképül. Végül II. Rudolf nagybányai dénárját találjuk 1601. évből, melynek Bozzolo és Mirandola voltak az utánveretői.

Gamberini e nagybecsű munkájával, nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a komoly tanulmányt végző numizmaták számára, de bármelyik lelkes amatőrnek igazi élményt jelent akárcsak lapozgatni is benne.

Dandó Antal

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

Az Érem XIV—XV. 1958—1959. évfolyamai.

Ambrus Béla—Kupa Mihály: Sopron papír szükségpénzei. Soproni Szemle XII. 1958. 1. sz.

Beisser, Josef: Das Kriegsgefangenengeld Österreich—Ungarn. Mitteil. d. Ö. N. G. X. 1957—1958. 74—76.

Blatt László: A győrvári éremlelet a Rákóczi-korszak pénztörténetének tükrében. Savaria Múzeum Közleményei. 2. sz. Szombathely. 1957. 23—25.

Broz, Petar K.: Nalaz rimskog novca (argenteusa). I. Tetrarchije u Sisku 6. V. 1953. Num. Vijesti II. 1955. No. 5. 1—6.

Carson—Kent: Bronze Roman Imperial Coinage of the late Empire. Siscia. The Num. Circular LXVI. 1958. 180—182.

Castelin, Karel: Biatec a Nonnos. Num. Listy XII. 1957. 157—168.

Castelin, Karel: Ke keltské mincovni technice. Num. Listy XIII. 1958. 5.

Castelin, Karel: Poznámky k Rožmberským dluhopisům z let 1457—1481. Num. Listy X. 1955. 76—83.

Csengeryné Nagy Zsuzsa: Magyar Nemzeti Galéria. Magyar éremművészet a XIX. és XX. században. Kiállítás 1959. Bp. 1959. 8 r. 51. o. 32 (számozatlan) t.

Csongor Győző: A szegedi pléhgarasokról. Délmagyarország 1958. I. 3. 6.

Farkas Zoltán: Beck Ö. Fülöp emlékezései. Magyar Századok. Bp. 1957. 8 r. 161—463. 24 (számozatlan) t.

iFL (ifj. Fábján Lajos): Amikor az olimpiai győzelmekért ezüstérem járt. Kisalföld, Győr 1958. I. 8. 8.

Floca, Octavian: Tezaurul monetar de la Cugir (Reg. Hunedoara). Studii si Cerc. de Num. II. 1958 95—110.

Halevy—Secăşanu: Medaliile lui Constantin Brâncoveanu şi gravorul lor. Studii şi Cerc. de Num. I. 1957. 389—401.

Herkov, Zlatko: Der „Denarius Croaticus". Num. Zeitr. 77. 1957. 66—68.

Huszár Lajos: A budai várpalota ásatásainak éremleletei II. Bp. Régiségei XVIII. 1958. 449—453.

Huszár Lajos: Nádasdy Ferenc emlékérme. Folia Arch. IX. 1957. 205—208.

Huszár Lajos: Der Friesacher Pfennigfund von Nagykóny. Folia Arch. X. 1958. 149—154.

Huszár Lajos: Böhm József Dániel önarcképes emlékérme. Folia Arch. XI. 1959. 247—252.

Huszár Lajos: Der Medailleur Hieronymus Fuchs. Acta Hist. Artium. V. 1958. 411—420.

Iliescu, Octavian: Descoperire monetare din Transilvania. Studii şi Cerc. de Num. II. 1958. 459—465.

Jusţ, Rudolf: Conový džbánek se vzácným tolarem. Num. Listy. XIII. 1958. 96—97.

Kaposvári Gyula: Múzeumi levél Jászberénybe. Szolnokmegyei Hírlap 1958. VIII. 2.

Keresztényi József: Az első bajnoki érem. Magyar Ifjúság 1958. II. 8. 8.

K(eresztényi) J(ózsef): Az úszó Európa-bajnokság érmei. Sport és Tudomány II. 1958. XI. 11. 32.

Keresztényi József: Új feladat: a sportérmek történetének feldolgozása. Sport és Tudomány 1957. XII. 12—13.

Kerényi, A.: Gruppierung der Barbarenmünzen Transdanubiens. Folia Arch. XI. 1959. 47—60.

Laczkó Géza: A pénz történetéből. Élet és Tudomány. XIII. 1958. 67—70.

Leszih Andor: Miskolc város 1860. és 1919. évi szükségpénzei. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közl. 1956. XII. 44—46.

Liščić, Vladimir: Nalaz barbara kod Bjelovara. Num Vijesti II. 1955. No. 5. 15—16.

Liščić, Vladimir: Nalaz barbareskog novca u Selu Ribnjacka. Num. Vijesti IV. 1957. No. 8—9. 1—11.

Lupu, N.: O monedă dacică din Nordu Transilvaniei Studii şi Cerc. de Num. I. 1957. 411—412.

Mák Ferenc: Magyarország papírpénzei. Gyűjtők (Dorog) 1958. IX. 3.

Mályusz Elemér: Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez. Bp. Régiségei XVIII. 1958. 301—309.

Meller Péter: Mercurius és Hercules találkozásai a Galeotto emlékérmein. Antik Tanulm. II. 1955) 170—180.

Mitrea—Székely: Tezaurul monetar de la Fotoş şi pătrunderea comercială romană în estul Daciei în secolul I. Materiale şi Cerc. Arch. II. 1956. 645—683.

Nemeškalová—Jiroudková, Zdenka: Příspěvek k problematice ukončení keltského mincování v Dacii. Num. Listy XII. 1957. 1—3.

Numismaticky Sbornik IV—V. 1957—1958. évfolyamában több magyar vonatkozású leletfeldolgozás.
Petrović, Jozo: Dinarći ug.-hrv. kraljeva Matije Korvina (1458—1490) i Vladislava II. (1490—1516. otkriveni u Lamincima kod Bos. Gradiške. Glasnik Zem. Muz. u Sarajevu 1955. 87—179.
Petrović, Jozo: Numizmatički izvještaji v dinarici iz Brčkog Glasnik Zem. Muz. u Sarajevu 1958.
Pošvář, Jaroslav: Význam uherskych dukatů v hospodářském životě Brna v 15. století. Num. Listy XII. 1957. 100—111.
Protase, D:. Tezaurizarea antoninianului în Dacia. Studii și Cerc. de Num. II. 1958. 253—268.
Rengjeo, I.: Nalaz banovaca u Zaseoku Zgniti. Num. Vijesti II. 1955. No. 17.
Rengjeo, I.: Novci i spomenice ugarskih i austrijskih vladara s imenima i grbovima naših zemalja. Num. Vijesti IV. 1957. No. 10. 1—19.
Rengjeo, I.: Taliri kralja Matije II. (1608—1619) sa tri hrvatska groba. Num. Vijesti III. 1956. No. 6—7. 10—15.
Rengjeo, I.: Virovitički papirni novac iz godine 1849. Num. Vijesti III. 1956. No. 6—7. 16—17.
S. B.: Művészi kivitelű sportérmeket és sportdíjakat. Sport és Tudomány II. 1958. III. 22.
Sabau, Jon: Circulația monetară în Transilvania secolelor XI—XIII., în lumina izvoarelor numismatice. Studii și Cerc. de Num. II. 1958. 269—301.
Schenk, Jiří: Banskoštiavnické hornictví v obrazech medailí, jetonů a známek. Num. Sbornik V. 1958. 8 r. 225—271.
Schenk, G. W.: Prämienmedaillen der Bergakademie Schemnitz und ihrer Vorläufer. Der Anschnitt X. 1958. 25—34.
Szántó Dénes: Készül az új magyar plakett-katalógus. Nagyar Nemzet 1958. III. 14. 7.
Székely Zoltán: Monede din așezarea romană de la Cristești. Studii și Cerc. de Num. II. 1958. 469—473.
Székely Zoltán: Ştiri cu privire la unele descoperiri monetare din Transilvania. Studii și Cerc. de Num I. 1957. 471—474.
Székely Zoltán: Un tezaur monetar din sec. al XVI-lea găsit la Satu Mare. Studii. si Cerc. de Num. I. 1957. 241—246.
Ţigăra, Jon: Un mic tezaur monetar găsit la Bicaz. Studii și Cerc. de Num. II. 1958. 468—469.
Turnwald, Kristián: Silesiaka z budínského hradu. Slezský Numismatik 1957. 2—3.
Uhl, Ernst: Die russische Medaille 1849. Mitteil d. Ö. N. G. X. 1958. 77.
V(ándor) K(álmán): A művészi kivitelű sportérmekért. Népakarat. 1958. I. 5. 6.
Varannai Gyula: Magyar orvosok emlékérmei. Orsz. Orvostört. Könyvtár Közl. 1959. 12. sz. 46—120.
Varannai Gyula: Újabb emlékérmek nagy orvosainkról. Horus I. 1957. 3—4. sz. 39—43.
Wenzel, Herbert: Ein dreifacher Taler der Münzstätte Kremnitz von Jahre 1611. Mitteil d. Ö. N. G. X. 1957—58. 109—110.
Winkler, Judita: Descoperiri de monede antice în Transilvania. Studii și Cerc. de Num. II. 1958. 401—412.
Winkler, Judita: O mincích dáků a gétů. Num. Sbornik V. 1958.
Művészi érmeket a sportolóknak. Magyar Nemzet 1959. I. 28. 8.

SZAKOSZTÁLYI ÉLET

Legutóbbi beszámolónk megjelenése óta néhány súlyos veszteség érte Szakosztályunkat tagjaink elhalálozása folytán. Megkésve szereztünk tudomást *dr. Bertalany Loránd* ügyvédnek 1956. nov. 30-án bekövetkezett haláláról, aki néhány éven át a Társulat ügyésze volt. Érzékeny veszteségünk *dr. Karny Rezső* ny. p. ü. főtanácsos 1958. március 26-án bekövetkezett elhunyta, aki hosszú évtizedeken keresztül, mint a szakosztály könyvtárosa, fáradhatatlanul dolgozott Szakosztályunk érdekében. Egyik legrégebbi tagunkat veszítettük el *Vargha Béla* M. N. Bank ny. felügyelője személyében, aki 1958. március 23-án távozott el soraink közül. A régi társulat alapító tagja volt és fél évszázadon keresztül viselte a választmányi tagsági tisztséget. Ugyancsak régi tagunk hunyt el *özv. Gajdács Jánosné Tokaji Ilona* szobrászművésznő személyében Fényesen, majd *Kallós György* budapesti tagunk 1958. december 6-i és *Greutter Antal* miskolci tagunk 1958. december 7-i elhunytáról szereztünk tudomást. Kegyelettel fogjuk őrizni valamennyi elhunyt tagunk emlékezetét.

Általános események. A Szakosztály rendes munkája előre kidolgozott terv alapján folyt. Örvendetes esemény az éremgyűjtés iránt egyre fokozódó érdeklődés, melynek eredményeképpen tagjaink száma néhány év alatt megkétszereződött. A szakosztályi helyiségben 1958—1959. években négy időszaki kiállítást rendeztünk. 1958 második felében bemutatásra került a szakosztályi gyűjtemény magyar újkori érmei közül az 1526—1657 közötti anyag, majd 1959-ben az 1657—1740 közötti éremsorozat. 1959. május—július hónapokban a Tanácsköztársaság idején forgott papírpénzekből került anyag kiállításra, továbbá 1959 nyarán Csucs Ferenc szobrászművész érmeiből, majd 1959 őszén Solymári Valkó László plakettjeiből mutattunk be válogatott sorozatot.

Személyi ügyek. Lafrankó Gyula szakosztályi pénztáros, aki 1945 óta végezte fáradságos munkáját Szakosztályunk érdekében, egészségi állapota következtében 1959. április 1-én tisztségéről lemondott és a pénztár kezelését azóta Pávó Elemér vette át.

Kiadványok. 1958 folyamán megjelent a Numizmatikai Közlöny LVI—LVII (1957—1958) évfolyama. Az 1958—1959. években sokszorosítási eljárással jelent meg Az Érem XIV—XV. évf. 8—13. száma. Ugyanezen két évben hasonló tipográfiai eljárással adtuk ki a Magyar Éremhatározó négy füzetét, melyek az újkori magyar pénzeket dolgozzák fel. Végül 1959. március 15-én megjelentettük a Szakosztályi tagnévsort is.

Felolvasások. Az elmúlt két évben a szakosztályi felolvasó üléseken a következő felolvasások, illetve előadások hangzottak el. 1958. január 30-án *Lakos János* tanulmánya került bemutatásra „Évszám nélküli madonnás pénzek" címen, február 27-én *Kupa Mihály dr.* „A papírpénzek keletkezése és fajai" címen adott elő, április 24-én *dr. Kerényi András* „Thraciai veretű bronzmedáliák Brigetióból" című tanulmányát olvasta fel. Május 29-én *dr. Varannai Gyula* „Újabb magyar orvosi érmek" címen tartott felolvasást és ugyanekkor *Kőszegi Tivadar* ismertette a gyűjtemény anyagából rendezett kiállítás anyagát (I. Ferdinánd—III. Ferdinánd kora). Október 10-én *Reményi József* „Emlékezés Telcs Edére" címen elevenítette fel a nagy művész emlékét. November 27-én *dr. Keresztényi József* „Az újkori olimpiák érmei" címen adott elő. 1959. január 29-én *dr. Varannai Gyula* „Semmelweis Ignác emlékérmei" címen olvasott fel. Február 26-án *Lakos János* „Román kívül vert III. századi pénzek" c. tanulmánya került bemutatásra. Április 30-án *Mák Ferenc* „Ismeretlen papírpénzeink próbanyomatai" címen bemutatással kísért előadást tartott és ugyanekkor *Ambrus Béla* ismertette a Tanácsköztársaság idején forgott papírpénzekből rendezett kiállítás anyagát. Május 28-án *dr. Huszár Lajos* „A Báthoriak pénzei" címen értekezett. Június 25-én *Kőszegi Tivadar* ismertette a szakosztályi gyűjtemény anyagából rendezett kiállítás anyagát (I. Lipót—III. Károly kora) és ugyanekkor *Huszár Lajos* mutatta be a Csucs Ferenc műveiből rendezett időszaki kiállítás anyagát. Végül november 26-án *Ambrus József* „Munkásmozgalmi jelvények" címen tartott felolvasást és ugyanakkor *Bánky V. Emil* ismertette a Solymári Valkó László műveiből rendezett kiállítás anyagát.

Serlegvacsora. 1958-ban a hagyományos serlegvacsorát december 11-én rendeztük meg és ez alkalommal dr. Kupa Mihály idézte fel a közelmúltban elhunyt *Vargha Béla* emlékezetét. 1959-ben december 10-én volt a serlegvacsora, melyen Horváth Tibor Antal emlékezett meg *dr. Kováts Ferenc* elhunyt tagunkról.

Kirándulás. 1958. június 22-én Esztergomba rendeztünk tanulmányi kirándulást.

Éremcsereközvetítés. Az éremgyűjtés fellendítése érdekében a legutóbbi beszámolónk óta 6 éremcsereközvetítést rendeztünk (1958. II. 6., 1958. VI. 5., 1958. X. 2., 1959. II. 5., 1959. VI. 4., 1959. X. 8.). A közvetítések iránt megnyilvánuló változatlan érdeklődés indokolja folytatásukat.

Szakosztályunk összejöveteleit minden hét csütörtök napján tartja délután 6—8 óra között a szakosztályi helyiségben (Budapest VIII. Csepreghy utca 4., II. 15). Összejöveteleinken készséggel állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika és éremgyűjtés terén felvilágosítást óhajt. A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár ugyanezen időben áll az érdeklődők rendelkezésére.

Tagdíjfizetési felhívás. Az évi tagdíj 10 Ft és az esedékes tagdíjakat kérjük a szakosztály javára az 51.010. számú csekkszámlán befizetni. A régi alapító tagokat kérjük a rendes tagsági díjnak megfelelő összeget (évi 10 Ft) befizetni. A szakosztály titkára (Huszár Lajos, Budapest VIII. Múzeum körút 14—16.) a szakosztályt érintő minden kérdésben készséggel áll az érdeklődők rendelkezésére.

RÉSUMÉS FRANÇAIS

A. Kerényi: Trouvaille de médailles celtiques à Sztalinváros (Intercisa). — En juin 1958, au sud de l'entreprise sidérurgique de Sztálinváros, près de la vidange industrielle de l'entreprise, à un kilomètre des haut-fourneaux, un ouvrier a mis au jour une trouvaille de médailles d'argent d'origine celtique très riche. La trouvaille consiste à peu près en 300 pièces d'argent de tetradrachme. Le Musée National Hongrois en acquit 280 pièces, les autres 20 pièces sont allées en la possession de collectionneurs privés. La trouvaille consiste en imitations de Philippiniens. Les pièces avaient été cachées dans un pot d'argile qui était entièrement pulvérisé et dont la reconstruction devint impossible du fait que quelques débris seulement en ont pu être retrouvés. Le poids total des 280 pièces acquises par le Musée est de 3708 gr, le poids moyen d'une seule pièce est donc 13,25 gr. Les pièces de la trouvaille sont en très bon état, elles n'étaient donc, ou bien pendant une courte durée seulement en circulation. La découverte se qualifie trouvaille mixte. Des 280 pièces conservées au Musée, 239 sont du type Pink nº 433, 32 pièces correspondent au type Pink nº 457 et le reste [9 pièces] appartiennent au type Pink nº 408. Les pièces-type Pink nº 434 ont sur la face une tête de Zeus, face à droite, sur le revers de la médaille une figure équestre à droite. La tête de Zeus de la face est représentée sur certaines pièces à l'œil normal, ou bien l'œil y manque, sur les autres pièces l'œil est représenté en forme de T. Derrière la tête de la figure équestre du revers, une ligne angulaire ⊔⊓⊔,devant le poitrail du cheval une ligne de <, sous le pied gauche levé une ligne ⊓ et sous le ventre un triquètre. En tenant compte de ces divergences de la face et du revers respectivement, on peut faire 16 subdivisions dans le groupe du type. Sur la face des pièces du type Pink nº 457, une tête de Zeus couronnée de lauriers, face à droite, sur le revers une figure équestre, face à gauche, au-dessus de la tête de la figure un semblant d'écriture ⊓ΛΛΛΛ, devant le cheval ⊡, entre les pieds avant de celui-ci une croix, une ligne de base réalisée de trois feuilles. Ce groupe comprend les pièces au poids minimum, en ce que seulement 9 entre les 32 pièces atteignent ou dépassent 13 gr, le poids des autres pièces est au-dessous de ce chiffre, la plus légère parmi elles est de 11,58 gr. Le troisième type qui correspond au Pink nº 408, n'est représenté dans la trouvaille qu'avec 9 pièces. Ce type a une tête de Zeus couronnée de lauriers, face à droite, sur le revers une figure équestre à droite. Le revers a la caractéristique que la chevelure de la figure équestre finit en natte retroussée avec un signe ⊓ derrière la tête. — La trouvaille de Sztálinváros n'est pas unique. Une trouvaille de 268 pièces du type Pink nº 434 a été découverte en 1874 près de la commune de Zichyújfalu. Seulement 5 pièces de type différent s'y trouvaient. Parmi ces pièces une seule appartient au type Pink nº 408. Grâce à ces deux trouvailles maîtresses, on peut constater que le territoire sur lequel ce type avait eu cours, était le département Fehér et le lieu de la frappe doit être recherché quelque part dans cette région. La localisation de cet endroit présente cependant des difficultés en raison des lacunes d'autres données archéologiques.

Z. Kádár: La représentation de Venus Victrix sur les médailles de l'empire romain. — Les différences que présente le culte romain de Vénus par opposition à celui d'Aphrodité des Grecs se dégagent des recherches sur le culte officiel voué à Vénus des empereurs romains. Grâce à l'analyse du culte voué à Venus victrix le problème est placé sous un jour nouveau. Parmi les politiciens de marque de la république finissante, comme Sylla ou Pompée et tout particulièrement Jules César, cette déesse jouit déjà d'une vénération particulière ; sur les pièces de Jules César, on trouve, le plus souvent, l'effigie de Vénus victorieuse, étant donné que — selon la tradition dynastique — Jules César était descendant en ligne directe d'Iule, petit-fils mythique de Vénus. Bien que dans une forme différente des monnaies de César, cette tradition a été reprise par Auguste, fils du divin César, sur les monnaies duquel l'effigie de Venus victrix apparut également. Les différentes figures de Venus victrix sur les pièces de monnaie de l'époque de l'empire romain peuvent être classées dans trois groupes fondamentaux différents : artistiquement, la plus importante parmi ces représentations est celle du type de Vénus

Callipyge qui se retrouve sur les monnaies depuis Auguste [voir figures 1—2.] renouvelée aux temps des Flaviens [voir figure 3.], pendant toute l'époque fleurie de l'Antonin et de Sévère [voir figure 6.], jusqu'au règne de Gallien [sur les monnaies de son épouse Salonine, voir figures 10—11.], donc jusqu'à la fin de l'époque de cet empereur qui était le dernier représentant des idées politiques et culturelles d'Auguste. Une mode de figuration particulière est offerte par Venus victrix représentée avec Mars, qui ne met point en relief les traits guerriers de la déesse, mais souligne la toute-puissance victorieuse de la beauté et de l'amour [voir figures 4—5.]. L'autre type est la recréation de l'Amazone en armes, figurée sur les monnaies de Jules César, depuis les temps finissants de l'Antonin [voir figure 7 et 8.], jusqu'à l'époque de la tétrarchie (voir figures 12—13). Tandis que le premier type et la représentation réunie de Vénus-Mars sont la propagation de l'idée du «Triumphus Amoris» dans les cadres du culte officiel, la figuration de Vénus-Amazone se refère à la déesse victorieuse de la guerre, et, par suite de l'aggravation de la situation militaire de l'empire, elle se fait de plus en plus dominante. — Finalement, dans les derniers 25 ans du IIIe siècle, les figures de Venus victrix prennent les traits connus des monuments plastiques du type debout, dénommée Vénus génératrice [Venus genetrix, voir figures 14—16]. Pour leurs antécédants formels ces types remontent jusqu'à l'art grec ; le premier type et celui de Vénus—Mars sont nettement de caractère hellénique, les deux derniers tiennent leur origine de la plastique grecque classique — tous sont cependant remaniés dans la figure de Venus victrix selon les règles de l'art triomphal des Romains de l'empire. En prenant en considération des inscriptions également, on peut relever qu'en fonction de l'histoire des religions les figurations de Vénus victorieuse n'étaient — tout particulièrement en Orient, ou mieux encore, parmi les éléments romanisés d'origine orientale en générale de l'empire — que les formes romanisées du culte des figures d'Aphrodite hellénistique victorieuse (Stratoniké), d'Astarté, ensuite des déesses syriennes, en premier lieu d'Astergatis. Ce syncrétisme se fit prévaloir aux temps des Sévères, ce dynastie ayant ouvert de vastes champs pour le culte des déesses orientales même dans les provinces danubiennes. L'histoire des représentations de la figure de Venus victrix sur les médailles nous offre non seulement des données importantes sur le plan de la religion et de l'histoire des arts antiques, mais elle jette de la lumière sur les idées ethiques des couches dominantes de la société romaine, elle met en relief même certains événements politiques, comme par exemple la victoire de Domina Julia sur Plautiane, la politique de Caracalla envers les Parthes, les luttes de Gallien en Orient. Et finalement, la disparition de ce type indique clairement ce changement décisif idéologique aussi dans l'histoire du monnayage romain que survint à l'époque de Constantin le Grand dans la politique religieuse de l'empire.

J. Fitz: Une trouvaille de deniers de Mór—Felsődobos datant de l'époque de Septime Sévère. — Lors du creusage d'un fossé, en 1952, au coin nord-ouest du département Fehér, dans la commune Felsődobos, une trouvaille de 72 pièces de deniers a été mise au jour. La trouvaille a été remise au Musée de Székesfehérvár portant le nom du roi Étienne. — Plus que la moitié de la trouvaille, 43 pièces notamment, date des dernières dix années (193—203) qui ont précédé la date de l'enfouissement, les pièces presque sans exception sont peu usées et d'une conservation excellente. L'hypothèse se présente d'elle-même que la trouvaille consiste dans les pièces épargnées de la solde d'un légionnaire qui commença son service en 193 ou peu avant cette date. — Sur la base des 43 deniers, nombreuses conclusions se prêtent à une formulation sur la carrière militaire de leur propriétaire d'autrefois. Ces médailles se classent en cinq groupes : 1. médailles romaines frappées en 193. Parmi elles, la plus importante est le denier légionnaire de la legio I adiutrix ; 2. médailles frappées entre 194—195, d'origine Hemesa ; 3. médailles frappées à Rome entre 196—197 ; 4. médailles frappées entre 197—200 à Laodicée (Laodicea ad mare) ; 5. médailles frappées entre 200—203, à Rome. — La répartition des médailles nous permet d'avancer l'hypothèse que le propriétaire de la trouvaille était un soldat de la légion I adiutrix et qui, en 193, prit part avec son unité à la campagne d'Italie de Septime Sévère, ensuite, entre 193—195, se battait à l'Orient, dans la guerre contre Pescennius Niger et contre les Parthes. Au début de 196 il est revenu à l'Occident avec l'empereur, où, de toute évidence, il marchait contre Clodius Albinus et était présent à la bataille de Lugdunum (Lyon). De là, avec les troupes illyriques, il marchait vers l'Orient pour la deuxième guerre contre les Parthes, d'où il est revenu à sa garnison avec les deux empereurs au printemps de 202. — La cause immédiate de l'enfouissement des médailles n'est pas connue. Il se peut que cette trouvaille puisse être considérée comme une répercussion tardive aux mouvements des Barbares de 196—201/202. L'un des foyers d'action des Barbares fut le coude du Danube aux confins duquel un peuple dace est apparu à cette époque. — Le soldat en question a servi probablement

en qualité de stationnarius à la station de Felsődobos, qui était le poste de frontière de la Pannonie supérieure sur la ligne de Gorsium-Arrabona.

J. Lakos: Monnayage sous le roi Vladislas II. — En conséquence de la conversion de l'échange annuel des monnaies à la monnaie constante, le système monétaire du roi Mathias Corvin et en premier lieu celui du roi Vladislas II ont subi une transformation. Pendant une durée prolongée aucun changement ne survint sur la face des espèces, enfin, plus tard, les pièces ont été frappées avec une face identique constante. Le lieu et la date de la frappe sont indiqués à l'aide de types convenus entre les Hôtels de la Monnaie ou de groupes d'Hôtels respectivement, et à l'aide des modifications exécutées dans la figure de la Madone et dans les caractères respectivement, placés aux deux côtés du guerrier de la face. Tant que les pièces hongroises manquèrent de millésime (jusqu'à 1503), la date de la frappe a du être marquée autrement. A cette fin, on a recouru à la modification du cœur et de la figure de la Madone. Parmi les Hôtels de la Monnaie, l'Hôtel der Körmöcbánya était affermé par la famille Thurzó et l'office du grand comte de la Chambre de Monnaie était détenu par les descendants de cette famille, fait qui contribua à une marque et une émission uniformes. A l'aide des données d'archives, les noms des comtes de la Chambre de Monnaie antérieurs ont pu être relevés et identifiés aux sigles des monnaies. Dans la période de 1491—1494, un certain Péter Schayder [K—C], entre 1495—96 András Hellenbrandt et Ferenc Kornidel étaient les comtes de la Chambre de Monnaie [du sigle K-MaF et K-MAFB ; A est pour Andreas et F pour Franciscus, les autres lettres n'ont pu être résolues encore, elles sont, de toute probabilité, les sigles des noms de la ville et du contrôleur du monnayage, désigné par le prince-primat de Hongrie]. Dans la période de 1497—1498, les deux comtes de la Chambre de Monnaie étaient István Ryzmegl et Erasmus Rezl. En effet, on trouve le sigle K-SE sur les monnaies [Kremnitz-Stephanus et Erasmus]. La frappe des pièces d'argent sous leurs successeurs, des descendants de la famille Thurzó a été concentrée à Körmöcbánya. L'inscription écrite en toute lettre porte : Kremnitz-Thurzó sur les frappes d'argent et d'écus d'or. Sur les deniers, on trouve pour une certaine période le sigle K-T, ensuite K-h, plus tard K-H pour le nom de Hanz Thurzó, depuis 1508 K-G, comme sigle du nom de Georgius Thurzó. La chronologie y relative et des modifications de l'armoirie des florins d'or, des grosses, des deniers et des oboles sont indiquées dans des tableaux du texte hongrois. Outre les frappes d'usage, jusqu'à 1504 — pendant l'époque que la famille Thurzó détint l'office — un type accessoire orné de chaque espèce se retrouva même parmi les pièces d'or. Les rapports éventuels de cette frappe accessoire aux droits de la reine à l'Hôtel de Körmöcbánya attendent encore des éclaircissements. — Les frappes à Nagybánya et à Nagyszeben présentent un aspect tout à fait différent. Même sous le règne de Mathias Corvin, à l'exception de l'Hôtel de Körmöcbánya, les types communs et le système de monnayage des Hôtels de la Monnaie sont de nature à nous intriguer. Deux types parallèles et identiques ont été frappés dans ces ateliers, le but primaire de la frappe de différents types n'était donc point la différentiation des produits des ateliers divers, mais quelque chose de plus important. Suivant notre hypothèse, ce monnayage parallèle a servi à distinguer la frappe de l'or originaire de l'exploitation minière régulière de l'Etat et monnayé ensuite, avec les pièces remises à la fonte et avec de l'or livré pour des fins de monnayage. Il est indiqué d'une manière exacte dans les tableaux récapitulatifs qu'à l'aide des sigles, le lieu et la date du monnayage se prètent à une précision. Deux différents types ont été, cependant, frappés parallèlement et aux mêmes sigles. Hors l'Hôtel de Körmöcbánya, le monnayage d'argent ne se rencontre que rarement. [Voir le tableau du texte hongrois.] Il est intéressant qu'après la mort de Mathias Corvin, du nouveau caractère [caractère romain] on est revenu au caractère gothique du moyen âge, mais le nouveau a emporté finalement sur l'ancien. Ce fait est un indice des temps nouveaux, tout comme le monnayage des pièces constantes avec millésime à effigie identique. Une tendance de réalisme se fit prévaloir aussi dans le monnayage par l'alignement sur les nécessités de l'âge moderne.

A. T. Horváth: Changements de valeur du florin d'or hongrois entre 1490—1700. — Dans sa communication, l'auteur donne un aperçu sur les différents types du florin hongrois, il publie dans la suite, sur des tableaux récapitulatifs, des changements de valeur entre 1490—1700 du florin d'or hongrois (ducat). Les valeurs du florin d'or sont données sur les tableaux, une colonne spéciale prévue pour les valeurs en deniers. Dans une colonne séparée, les valeurs sont exprimées dans d'autres espèces variées. La plupart des données encore inconnues est le résultat des fouilles opérées dans les archives.

L. Huszár: Monnayage des valeurs métalliques pendant la guerre d'indépendance de 1848—49 en Hongrie. — Après un bref exposé du système de monnaie conventionnel légal de l'époque et des espèces ayant eu cours, l'auteur brosse un tableau de la situation financière existant

au début de 1848. La première disposition du gouvernement hongrois fut l'ordre de la frappe ces pièces avec légende en hongrois. Ce décret a porté sur la frappe des ducats et des pièces de 20 et de 10 Kreutzers, le monnayage de cuivre continuait de se faire avec le coin daté de 1816. Ces pièces à l'effigie de la Madone [Patrona Hungariae] au revers, ont été mises en circulation dans l'année même. Pour cause de manque de menue monnaie, en juillet, un rescrit du ministère des finances a ordonné la mise en circulation des billons conventionnels avec légende hongroise, sur la face avec l'armoirie partite couronnée de la Hongrie. Le coin de ces billons a été exécuté par J. Geiger, graveur sur médailles de Körmöcbánya. Vers la fin de 1848, la pénurie de la menue monnaie se fit sentir, par conséquent, le 21 janvier 1849, la frappe des pièces de cuivre de 3 Kreutzers et des pièces d'argent de 6 Kreutzers a été ordonnée. Les pièces ont été cependant frappées à Nagybánya, où, en 1849, des pièces de Kreutzer de cuivre ont été également battues. L'Hôtel de la Monnaie de Nagybánya, dont l'activité avait cessé depuis longtemps, a été remonté précisément pour le monnayage de ces espèces. Le graveur de l'Hôtel de la Monnaie était Karl Henrik. La pièce d'argent de 6 Kreutzers a été frappée sur le modèle de la pièce de valeur égale autrichienne, dont le monnayage avait été ordonné par un circulaire gouvernemental (Regierungs-Circular) du 18 novembre 1848. [126 pièces du marc viennois au poids de 7 loth.] Les valeurs métalliques n'ont eu donc aucun rôle capital dans la circulation monétaire pendant les années de la guerre d'indépendance et notamment par le fait que les espèces ont disparu après leur mise en circulation. Par principe, Kossuth avait, d'ailleurs, pris position contre la mise en circulation des valeurs métalliques. A son avis, dans la situation économique de ce temps, les pièces de monnaie métallique ne servaient pas les buts du gouvernement, puisque, mises en circulation, elles disparurent aussitôt. Kossuth se proposa plutôt de venir à bout des problèmes de la circulation monétaire par l'émission de papiers-monnaies.

J. Sugár: L'histoire du bon de monnaie de la municipalité d'Eger en 1860. — Vers la fin de l'an 1860, en plusieurs régions de la Hongrie, une pénurie de menue monnaie se fit sentir et par conséquent des bons de monnaie ont été émis, entre autres aussi par la municipalité d'Eger. La communication publie des données d'archives se rapportant à l'émission et la circulation de ces bons. L'émission des coupures en valeur nominale de 5, 10 et 25 Kreutzers (valeur autrichienne) a été décidée le 2 octobre de la même année par la municipalité de la ville d'Eger. Les billets ont été émis dans la valeur totale de 5000 florins sur papiers blanc (coupure de 5 Kreutzers), vert (10 Kreutzers) et rose (25 Kreutzers). La préfecture a communiqué à la municipalité le 9 octobre son consentement à ces décisions. Les bons ont été mis en circulation selon toute probabilité à l'un des jours consécutifs au 10 octobre. Les coupures ont été imprimées à l'imprimerie du lycée primatial de la ville. La date ultime de leur circulation avait été établie originairement pour le 31 décembre 1860, mais ce délai a été prolongé ultérieurement jusqu'au 1 février de 1861. Les bons ont été ensuite brûlés. Suivant le rapport de la commission, des coupures de bons dans la valeur de 2416 florins n'ont pas été présentées pour le change. Sur la marge supérieure des coupures, les spécimens effectivement en circulation ont été revêtus d'un numéro d'ordre à encre, écrit à la main. Des spécimens sont connus qui ont été pourvus sur le revers du cachet du tampon rond de la municipalité, mais la cause en est inconnue. Les pièces et feuilles qui n'étaient pas mises en circulation et, par conséquent, n'ont pas été numérotées, ont été conservées à la mairie et c'est de là que les pièces analogues des collections tirent leur origine.

B. Ambrus—M. Kupa: Projets de papiers-monnaies hongrois entre 1918—1946. — 14 projets de papiers-monnaies de la Hongrie indépendante sont présentés dans cette communication. La coupure de 200 couronnes en date du 3. 11. 1918[1] a été émise encore par la Succursale à Budapest de la Banque Austro-Hongroise, par contre, les projets de coupure de 30 (en date du 15. 3. 1919) et de 25 couronnes (en date du 2. 5. 1919) [Voir Num. Közl. XXV. 48] ont été signés par la Banque Nationale Hongroise en création. Tous ces projets, ainsi que les bons émis par la Caisse d'Épargne Postale de Hongrie aux temps de la République Hongroise des Conseils ont été réalisés avec les dessins de 11 artistes dont seul les noms de Elek Falus et Arnold Gara sont connus. — Le premier projet de monnaie de la République Hongroise des Conseils, la coupure rouge de 5 couronnes en date du 1. 5. 1919, réalisée avec le dessin de la coupure de 50 couronnes de la Banque Nationale Hongroise en date du 15. 3. 1919., est foncièrement identique à la coupure verte de 5 couronnes en date du 15. 5. 1919., mise en circulation plus tard. La coupure de 10 couronnes, en date du 15. 5. 1919.,[3] — sauf la couleur et la date — est identique à la coupure de 10 couronnes, en date du 15. 7. 1919., mise en circulation le même jour. La coupure de 100 couronnes[5–6] porte également la date de 15. 7. 1919., dont

seulement l'épreuve originale de la photogravure, ainsi que l'impression du texte et de l'image sont survenues séparément. Le spécimen entier reproduit ci-dessus est le résultat d'un photo-montage. De la coupure de 1000 couronnes,[4] de toute probabilité également en date du 15. 7. 1919., nous ne connaissons que la photographie de l'impression de la face. Le projet de la coupure de 5 couronnes,[7–8] en date du 9. 8. 1919., exécutée par la Caisse d'Épargne Postale de Hongrie a été déjà ordonnée par le régime qui succéda à la République Hongroise des Conseils. Toutes les réalisations de la Caisse d'Épargne Postale de Hongrie ont été exécutées par l'imprimerie de ce même établissement. Du bon de trésor de 5 couronnes,[9] en date du 1. 1. 1920., ne nous est resté que le projet de la face. Il a été exécuté par l'Imprimerie Nationale de Budapest sur les dessins de F. Helbing (?). La coupure de 1000 «máriás», dessinée par Álmos Jaschik et réalisée par l'Imprimerie Orient, datant de la période de la réforme monétaire, présente un intérêt spécial. Vers 1924, il a été question notamment que le nouveau change du pays, destiné à remplacer la couronne, serait nommé «máriás» d'après l'effigie de la Madone [Patrona Hungariae] qui avait souvant figurée sur les anciennes valeurs métalliques de la Hongrie. Tous les projets successifs sont des réalisations de la Banque Nationale Hongroise et de l'Imprimerie Nationale des Monnaies. Parmi ces coupures, les billets de 50 fillers[15a–b] et de 2 Pengos[11–12], en date du 15. 1. 1938., ont été les projets de Grossmann et réalisés d'après les dessins de Ruppert Franke. Du fait des raids aériens pendant la deuxième guerre mondiale, la coupure de 100 Pengos[13–14] en date du 24. 2. 1943., a été imprimée avec les machines aménagées dans l'abri de la succursale de la Banque Nationale Hongroise, à Veszprém, et ces coupures n'étaient employées que dans le régime réciproque des unités du train d'équipage et des troupes sanitaires hongroises transférées à l'Autriche. La coupure de 1 milliard B. Pengos,[16] en date du 3. 6. 1946., est la coupure de la plus grande valeur nominale du monde (1,000.000.000.000.000.000.000 Pengos), mais qui n'a pas été mise en circulation, car les coupures du nouveau change (florin) ont été émises avant la date prévue. Ces deux dernières coupures de Pengos ont été réalisées par Endre Horváth.

Gy. Soós: Les médailles de Béni Ferenczy. — La plastique hongroise du XXe siècle est riche en médailles qui, du point de vue d'esthétique artistique, sont des véritables œuvres d'art de qualité et de valeur durables. L'un des maîtres remarquables de cet art est B. Ferenczy. — Dans sa jeunesse, Ferenczy fit un séjour prolongé dans plusieurs grandes villes européennes. Il habitait successivement Florence, Munich, Paris, Vienne et Moscou, il a eu l'occasion d'entrer dans la vie artistique de ces grandes villes. Sa culture d'histoire de l'art, des lettres et de la musique est vaste et fouillée. Grand admirateur des génies des temps anciens et de son époque, il a réalisé — à l'instar des chroniqueurs de l'histoire — une série de médailles commémoratives d'effigies d'artistes, d'écrivains et de musiciens. Les plus importantes pièces de cette série : Léonard de Vinci 1919, Daumier 1933, Goya 1934, Michel-Ange, Rubens 1936, le Titien 1937, Victor Hugo 1952. — Vers les années 30, un tournant décisif s'est produit dans son œuvre. A l'encontre de l'ancienne tendance académiste classicisante, l'artiste a jeté les fondements d'un art de goût moderne, où par la composition plus libre, il aspirait à une création grandiose remplie de vie. Il apporte un soin particulier sur l'exécution décorative des caractères de l'inscription. Ses œuvres des derniers dix ans marquent une époque fleurie. Plusieurs des médailleurs de la génération suivante le prennent pour modèle. — Ses œuvres d'art sont placées parmi les pièces très estimées des musées. Nombreuses de ses médailles sont conservées dans le Cabinet de Médailles de la Galerie Nationale Hongroise et du Musée National Hongrois. Les premières pièces de la série d'artistes ont été achetées par le Kunsthistorisches Museum de Vienne. Ses modèles de monnaie exécutés pour la République Hongroise des Conseils, ainsi que ses médailles de Lénine, de J. Landler, etc., sont conservés au Musée de la Révolution de Moscou. A part les musées, nombreux sont ses admirateurs zélés parmi les rangs des collectionneurs amateurs. Sa dernière exposition retrospective, en 1959, a été organisée au Salon National de Budapest. Il a composé des œuvres d'art de valeur durable aussi dans l'art du dessin et dans la plastique de buste. Ses réalisations dans chaque branche artistique équivalent à un œuvre entier indépendant. Pour reconnaissance de ses mérites artistiques, en 1958, le gouvernement hongrois lui a décerné le titre d'artiste émérite.

J. Keresztényi: L'œuvre de la Bibliothèque de l'Université de Budapest dans la numismatique au XVIIIe et XIXe siècles. — En 1927, une étude a été publiée par G. Stöhr sur l'histoire du cabinet de médailles institué près de la chaire d'archéologie classique de l'Université de Budapest. Même trois décades après la publication de l'étude, il n'est pas sans intérêt de compléter les données de Stöhr, en puisant largement dans les documents du département des manuscrits de la Bibliothèque de l'Université. Dans la constitution et le développement du cabinet de médailles et de la collection archéologique, une étape importante est marquée par l'an 1777

date de la création d'une chaire d'archéologie classique à l'Université. Selon le document portant le titre «Instituta Bibliothecae Rerum Universitatis Budensis», publié en 1779, à la chaire d'archéologie classique, le poste de conservateur de la Bibliothèque a été adjoint. Cette disposition nous permet de conclure qu'un certain rôle avait été confié à la Bibliothèque de l'Université dans la numismatique hongroise, en premier lieu dans la constitution de la collection de médailles de l'Université. Le premier professeur de la chaire de numismatique et d'archéologie classique fut J. Schönwiser, qui occupa aussi le poste de conservateur en second à la Bibliothèque de l'Université. Suivant les données contemporaines, en 1777, la collection de médailles de l'Université a été logée — lors du transfert de l'Université de Nagyszombat au château-fort de Buda — dans le palais royal, et plus tard, en 1784, dans les locaux du monastère des franciscains sur Barátok tere. La collection a été augmentée par le versement de la collection de l'ordre des ermites de Saint Paul, dissous en 1786, à celle-ci, fait qui a été relevé dans l'étude de Stöhr comme une augmentation de la collection de l'Université. Le catalogue de cette collection se trouve encore aujourd'hui au département des manuscrits de la Bibliothèque de l'Université. Stöhr émit l'opinion que la collection de l'ordre des ermites de Saint Paul a été reçue par Schönwiser, en sa qualité de professeur de l'université, mais, après qu'il avait déjà quitté son poste de conservateur en second de la Bibliothèque de l'Université. Il peut être relevé toutefois, que Schönwiser a été nommé en 1777 déjà professeur de la chaire de numismatique et d'archéologie classique et il n'a jamais renoncé à son poste de conservateur de la Bibliothèque de l'Université; qui mieux est, par reconnaissance pour son activité scientifique, en 1794, il a été nommé directeur de la Bibliothèque de l'Université. La collection de l'ordre des ermites de Saint Paul a été transférée, de toute évidence, à la Bibliothèque de l'Université parce que la collection des médailles a été considérée comme rentrant dans l'œuvre de la Bibliothèque, et à plus forte raison, car l'un des conservateurs de la Bibliothèque (et précisément Schönwiser) était spécialiste de numismatique, en dernière analyse enfin, parce que la collection a été conservée dans les locaux de la Bibliothèque. Si l'on entrait dans les vues de Stöhr, on devrait aboutir à la conclusion que la collection de médailles de l'Université d'une part et celle de la Bibliothèque de l'Université d'autre part, étaient des collections séparées. L'activité ininterrompue de Schönwiser en sa qualité de conservateur de la Bibliothèque de l'Université et l'installation de la collection des médailles dans les locaux de la Bibliothèque sont documentées par «l'Inventarium» et quelques fiches d'inscription établies sur des médailles de certaine importance, rédigées soigneusement depuis 1790 par Schönwiser de sa propre main. L'existence d'un étroit rapport entre la Bibliothèque et la collection de médailles est appuyé par d'autres documents datant de cette époque et conservés aux archives de la Bibliothèque, ainsi que par d'autres données historiques contemporaines. Sur les 363 feuilles jaunies de «l'Inventarium», établi soigneusement, une réponse est trouvée même sur le sort de la collection — autonome, à notre avis, pendant au moins une décade — de la Bibliothèque de l'Université : sur l'ordre du conseil de l'Université, la collection de 14.492 pièces a été remise, le 5 août 1817, entre les mains du professeur Weszerle, titulaire de la chaire de numismatique et d'archéologie classique à l'Université. La collection de médailles s'enrichit de plus en plus et, d'après l'état dressé vers la fin de 1849, elle a compté 15.600 pièces. Comme partout dans la vie scientifique, l'ère de l'absolutisme n'était pas sans répercussions même sur la collection de médailles de l'Université non plus. Une sélection a été opérée dans la collection deux fois séculaire en faveur de la collection du cabinet impérial de médailles de Vienne. On ne trouve actuellement à la Bibliothèque de l'Université que 19 médailles de l'âge moderne. Les données examinées ci-dessus démontrent cependant qu'aux XVIIIe et XIXe siècles cette oeuvre de science, qu'est la Bibliothèque de l'Université, d'un passé plus de trois fois séculaire, avait joué un rôle capital dans la numismatique.

Trouvailles de monnaies

Littérature

Compte rendu de l'activité de la Section Numismatique de la Société Hongroise d'Archéologie, d'Histoire des Beaux-Arts et de Numismatique

Résumés français

MTA Könyvtára
Periodika 793 /1960 sz.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.

1.

2.

3.

4.

6.

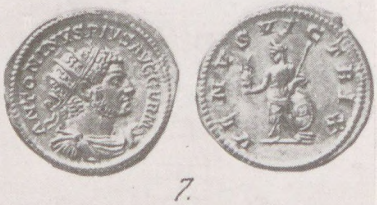

7.

8.

5.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK BUDAPESTI FŐINTÉZETE
E BANKJEGYÉRT, BÁRKI KÍVÁNSÁGÁRA AZONNAL FIZET
KÉTSZÁZ KORONA
TÖRVÉNYES ÉRCZPÉNZT
A 0006
200
200
OSZTRÁK-MAGYAR BANK
BUDAPESTI FŐINTÉZET
01040

1.

50
50
A
MAGYAR NEMZETI BANK
E BANKJEGYÉRT
BÁRKI KÍVÁNSÁGÁRA
AZONNAL FIZET BUDAPESTI
FŐINTÉZETÉNEK
ÖTVEN KORONA
TÖRVÉNYES ÉRCPÉNZT
MAGYAR NEMZETI BANK
50

2.

A MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR
BÁRKI KÍVÁNSÁGÁRA E PÉNZJEGYET
TÍZ KORONA
ÉRTÉKBEN ÁTVÁLTJA MÁS
TÖRVÉNYES PÉNZNEMEKRE
BUDAPEST 1919. MÁJUS 15.
MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR
10

3.

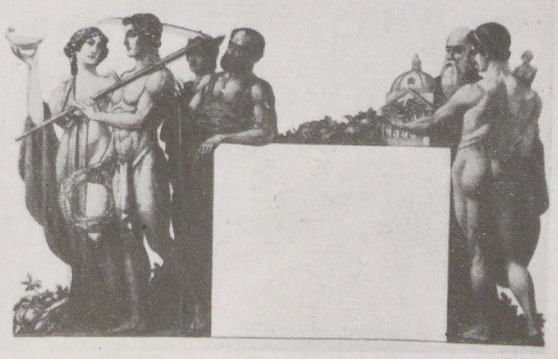

4.

100
100
A MAGYAR POSTATAKARÉK-
PÉNZTÁR BÁRKI KÍVÁN-
SÁGÁRA E PÉNZJEGYET
SZÁZ KORONA
ÉRTÉKBEN ÁTVÁLTJA MÁS
TÖRVÉNYES PÉNZNEMEKRE
BUDAPEST 1919. JÚLIUS 15.
MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR

5.

100
100
SZÁZ
KORONA
HUNDERT KRONEN
STO KORUN
STO KÓPON
100
100

6.

5
5
ÖT KORONA

7.

5
5
ÖT KORONA
5
5

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15/b

15/b

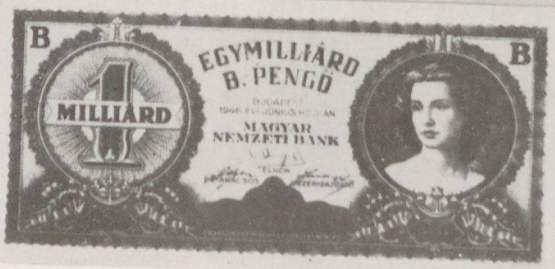

16.

Ferency Béni: Goya és Daumier

Ferenczy Béni: Bartók és Ady

Ferenczy Béni: Spanyol lovasiskola és Orgaz gr. temetése

MAGYAR

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

A szakosztálytól megrendelhetők az alábbi még kapható régebbi kiadványok:

Dessewffy Miklós barbár pénzei című mű I., II. és IV. füzete (a III. füzet táblái hiányosan), ára tagoknak 20 Ft, nem tagoknak 40 Ft.

Numizmatikai Közlöny régi évfolyamai közül a XVII. 3—4. füzet 2 Ft, a XXV., XXVI—XXVII., XXXII—XXXIII., XXXIV—XXXV., XXXVI—XXXVII., XXXVIII—XXXIX., XL., XLI., XLII., XLVIII—XLIX., L—LI., LII—LIII., LIV—LV. és LVI—LVII. évfolyamok ára 10 Ft, nem tagok ezen árak kétszeresét fizetik.

Az Érem időszaki kiadványunk még kapható következő évfolyamai: XI. (1. sz.), XII. (2—4. sz.), XIII. (5—7. sz.), XIV. (8—10.) és XV. (11—13.) füzetenként 4 Ft áron.

Huszár L.: Attila dans la Numismatique. Moneta Prisca sorozat 1. füzete, francia nyelven (1947), 6 képes táblával. Ára tagok részére 5 Ft, nem tagok részére 10 Ft.

Ambrus Béla: Magyarország papírpénzei című füzet (1949), a Magyarországon forgott állami papírpénzkibocsátások összeállítása. Ára tagoknak 10 Ft, egyébként 15 Ft.

Unger Emil: Magyar Éremhatározó. Újkor (1526—1958). I—IV. füzet, füzetenként 10 Ft áron.

Éremcsereközvetítések katalógusai. Az eddigi XXXV. közvetítés katalógusaiból még kapható füzetek ára tagoknak 2 Ft.

A fenti árakhoz postai küldés esetén még portóköltség járul. A megrendeléseket kérjük a szakosztály címére küldeni és a vonatkozó pénzküldeményeket az 51.010 sz. csekkszámlára befizetni.